

Fagbevegelsens solidaritetsarbeid i Zambia

• 1980-2006

Kjersti Lindbekk

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, konservering og historie

UNIVERSITETET I OSLO

Høsten 2007

Forord

Først vil jeg rette en stor takk til veileder Knut Einar Eriksen for god veiledning og nyttige innspill. Ikke minst vil jeg takke han for samvittighetsfull lesning. Jeg vil også takke Karin Beate Theodorsen for å ha stilt opp på intervju og bidratt med ny innsikt i materialet både gjennom intervju, og ved gjennomlesning av manuset. Også Trond Bergh vil jeg takke for å ha lest gjennom manuset mitt, og for ha kommet med nye ideer og innspill.

Jeg vil også takke ansatte ved Arbeiderbevegelsens Arkiv og bibliotek for å ha bistått meg i arbeidet med kildematerialet. Den samme takken går til ansatte ved Nordiska Afrikainsitutet i Uppsala, og ansatte ved NORADs arkiv i Oslo. Jeg vil også takke alle som har stilt opp på intervju i forbindelse med oppgaven.

Til slutt vil jeg også gi en stor takk til Inger Hilde Killerud og Gerd Irene Aamlid Ødeskaug for å ha lest gjennom manuset og kommet med nyttige kommentarer og gode innspill.

Oslo, 09.11.07

Kjersti Lindbekk

Innhold

FORORD	I
INNHold	II
FORKORTELSER	V
KART OVER ZAMBIA	VII
1. INNLEDNING	1
• PROBLEMSTILLINGER	2
• KILDEGRUNNLAGET	4
• TEORI OG METODE.....	5
• TIDLIGERE FORSKNING	6
• DISPOSISJON.....	8
2. BAKGRUNN OM ZAMBIA OG NORSK BISTAND	11
• FRAM TIL FRIGJØRINGEN	11
• DET UAVHENGIGE ZAMBIA.....	13
• KENNETH KAUNDAS HUMANISME	15
• NORSK STATLIG BISTAND PÅ 1950- OG 1960-TALLET.....	17
• HVORFOR ZAMBIA SOM HOVEDSAMARBEIDSLAND?.....	19
3. LOS SOLIDARITETSARBEID OG KAMPEN MOT APARTHEID FRA 1970-TALLET ...	22
• ØKT OFFENTLIG STØTTE FØRTE OGSÅ TIL ØKT SOLIDARITETSARBEID.....	22
• ARBEIDSFORDELINGEN AV SOLIDARITETSARBEIDET I ARBEIDERBEVEGELSEN	23
• SAMARBEID MED INTERNASJONALE ORGANISASJONER.....	26
• DET NORSKE ENGASJEMENTET I KAMPEN MOT APARTHEID	26
• KAMPEN MOT APARTHEID. HVILKE ROLLE SPILTE DEN FOR ENGASJEMENTET I ZAMBIA?.....	28
4. LOS ØKONOMISKE BISTAND TIL DET ZAMBISKE GRUVEARBEIDERFORBUNDET	32

• KONTAKTEN MED ZAMBISK FAGBEVEGELSE OPPSTÅR	33
• ØKONOMISK PROSJEKTSTØTTE TIL GRUVEARBEIDERFORBUNDET	36
• STØTTE FRA NORSK ARBEIDSMANDSFORBUND?	40
• STØTTEN TIL GRUVEARBEIDERFORBUNDET - EN DEL AV KAMPEN MOT APARTHEID?	41
5. PROSJEKTSTØTTE TIL LÆRERE OG FAGFORENINGSKVINNER	44
• PROSJEKTSTØTTEN TIL LÆRERNE BLIR AVVIKLET	47
• PROSJEKTSTØTTE TIL ZAMBISKE FAGFORENINGSKVINNER	49
• UTVIDET PROSJEKTSTØTTE TIL KVINNER I DEN ZAMBISKE FAGBEVEGELSEN	51
• HVORDAN UTVIKLET PROSJEKTSTØTTEN TIL KVINNER SEG?	53
• BEDRE SITUASJON FOR ZAMBISKE FAGFORENINGSKVINNER?	54
6. NYE KÅR FOR ZAMBIA OG ZAMBISK FAGBEVEGELSE	58
• ØKONOMISK KRISE FOR ZAMBIA	58
• KONTAKTEN PÅ LEDERNIVÅ MELLOM NORSK OG ZAMBISK FAGBEVEGELSE ETTER 1991	60
• ØKENDE SKEPSIS I LO OVERFOR DEN NYE REGJERINGEN?	62
7. ENGASJEMENTET PÅ 1990-2000-TALLET. OPP- ELLER NEDTRAPPING?	66
• LOS SYN PÅ SAMARBEIDET MED ZCTU	66
• VAR DET ET ENGASJEMENT PÅ FORBUNDSNIVÅ?	67
• SAMARBEID MED NYE GRUPPER, OG NORSKE FORBUND KOMMER MED	70
• NYE UTFORDRINGER FOR DEN ZAMBISKE FAGBEVEGELSEN	71
• SOLIDARITETSARBEIDET I ZAMBIA FRAMOVER	73
8. KONKLUSJON	75
ARKIVER	87
• ARBEIDERBEVEGELSENS ARKIV OG BIBLIOTEK	87
• NORADS ARKIV	87

• NORDISKA AFRIKAINSTITUTET.....	87
• MUNTlige KILDER	87
• E-POSTKORRESPONDANSE.....	87
• TRYKTE KILDER	87
• INTERNETT	88
LITTERATUR.....	89

Forkortelser

AIS	Arbeiderbevegelsens internasjonale støttekomité
ANC	African National Congress
AOF	Arbeidernes opplysningsforbund
Arbark	Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek
AUF	Arbeidernes Ungdomsfylking
DEFS	Den europeiske faglige samorganisasjonen
DUH	Departementet for utviklingshjelp
DNA	Det norske Arbeiderparti
EEC	European Economic Community
EF	Europeiske fellesskap
FAFO	Fagbevegelsens forskningsorganisasjon
FFI	Frie Faglige Internasjonale
FFTU	Federation of Free Trade Unions
FMLM	Frente Farabundo Martí para la Liberación Nacional/Farabundo Martí National Liberation Front.
FN	Forente Nasjoner
HCWUZ	The Hotel and Catering Workers`Union of Zambia
ICFTU	International Confederation of Free Trade Unions
IFFTU	International Federation of Free Teachers Union
IFS	Internasjonal faglig solidaritet
ILO	International Labour Organisation
IMF	International Monetary Fund
IUF	International Union of Food, Agricultural, Hotel and Restaurant Workers
LO	Landsorganisasjonen i Norge
MIF	Miners International Federation
MUZ	Mineworkers Union of Zambia
MMD	Movement for Multiparty Democracy
MPLA	Movimento Popular de Libertação de Angola-Partido do Trabalho
NATO	North Atlantic Treaty Organisation
NFS	Nordens Faglige Samorganisasjon
NKF	Norsk kommuneforbund
V	

NKIF	Norsk Kjemisk Industriarbeiderforbund
NKL	Norges Kooperative Landsforening
NL	Norsk Lærerlag
NORAD	Norwegian Agency for International Development
NGO	Non Governmental Organisation
NRANC	Northern Rhodesia African National Congress
NRMU	The Northern Rhodesia Mineworkers Union
NU	Norsk Utviklingshjelp
NUBEGW	The Building and Engineering Workers Union
NUMSA	National Union of Metalworkers of South Africa
NUCIW	The Commercial and Industrial Workers Union
OECD	Organisation of Economic Cooperation and Development
SADCC	Southern Africa Development Coordinating Conference
SATUCC	The Southern African Trade Union Coordination Council
SL	Skolenes Landsforbund
TI	Transparacy International
UNCHR	FN's høykommissjonær for flyktninger
UNIP	The United National Independence Party
WAC	Women's Advisory Committee
ZANC	Zambia African National Congress
ZCCM	Zambia Consolidated Copper Mines
ZCTU	Zambia Congress of Trade Unions
ZIMCO	Zambia Industrial Mining Corporation
ZNUT	Zambia National Union of Teachers
ZUFIAW	The Financial and Allied Workers
Zulawu	Zambia United Local Authority Workers Union

I fotnotene er Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek forkortet til Arbark

Kart over Zambia

Kilde: <http://en.wikipedia.org/wiki/Zambia>. Lesedato 06.11.07

Kilde: <http://www.en.wikipedia.org/wiki/Zambia>. Lesedato 06.11.07

Kart over Kopperbeltdistriktet:

Kilde: http://www.en.wikipedia.org/wiki/Copperbelt_Province 06.11.07

1. Innledning

I bind 6 av Arbeiderbevegelsens historie hevder Jostein Nyhamar at ” Det internasjonale aspekt alltid har vært en stein i grunnmuren til den faglige og politiske arbeiderbevegelsen. Den har betraktet seg som en del av en internasjonal bevegelse, med felles motstandere og felles mål. Internasjonal solidaritet har vært en grunnholdning”.¹ I følge Jostein Nyhamar ble den norske fagbevegelsen i løpet av 1980-årene mer aktiv på det praktisk solidariske området, og gav blant annet økt støtte til faglig utviklingsarbeid i den tredje verden. Økonomisk bistand til frigjøringsbevegelser ble prioritert, og da særlig hjelp til fagorganiserte og fagbevegelser som var forfulgte i sine hjemland, og til organisasjoner som sloss for sine nasjonale og sosiale rettigheter i eksil.

Lenge var det kampen mot apartheid som hadde høyest prioritet i arbeiderbevegelsen når det gjaldt solidaritetsarbeidet i det sørlige Afrika. Det ble framhevet at kampen mot apartheid ikke bare kunne sees isolert til Sør-Afrika. Det var også viktig å støtte nabolandene til Sør-Afrika som i mange tilfeller var avhengig av apartheidstaten, og som merket virkningene av en region preget av krigføring.

Bekjempelsen av apartheid falt sammen med en generell opptrapping av det internasjonale solidaritetsarbeidet. På 1960-tallet ble afrikanske land prioritert, men fra 1970-tallet ga Landsorganisasjonen i Norge (LO) faglig-politisk og humanitær støtte til organisasjoner i både Chile og Nicaragua gjennom Arbeiderbevegelsens Internasjonale Støttekomite (AIS).² Latin-Amerika kom sammen med det sørlige Afrika til å bli et satsningsområde for solidaritetsarbeidet til arbeiderbevegelsen. I 1980 fikk LO den første rammeavtalen med Norad om årlig støtte til internasjonalt faglig arbeid.³

Det politiske støttearbeidet har også blitt fulgt av opinionskampanjer og andre former for støtteaksjoner. Arbeidet har hatt som mål å fremme demokrati og menneskerettigheter. Det politiske solidaritetsarbeidet som LO og fagforbudene har drevet, har også bidratt til å påvirke norsk utenrikspolitikk og drive fram et mer aktivt bistandsengasjement på offentlig plan. I kampen mot apartheid var som nevnt LO en viktig bidragsyter, og bidrog dermed til å

¹ Nyhamar, Jostein, 1999, *Nye utfordringer 1965-1990, Arbeiderbevegelsens historie i Norge* bd. 6, s.564. Oslo.

² Arbark, LOs beretninger fra perioden 1973-80

³ Ruud, Arild Engelsen med Kirsten Alsaker Kjerland, 2003, *1975-1989: Vekst, velvilje og utfordringer, Norsk utviklingshjelps historie*, bd. 2, Bergen, s. 203

få satt bistand til det sørlige Afrika på dagsorden.

Det er framhevet i flere evalueringsrapporter og nyhetsbrev skrevet for og av LO at kampen mot apartheid var en årsak til at LO ble engasjert i solidaritetsarbeid med fagbevegelsen i flere land i det sørlige Afrika, herunder Zambia. I temaheftet Brennpunkt, Det sørlige Afrika pekes det på at kampen mot apartheid var årsaken til engasjementet til LO i Det sørlige Afrika.⁴ Det

samme kommer fram i Strategidokument, Det sørlige Afrika SADC-landene. Dette er som navnet tilsier et strategidokument for solidaritetsarbeidet i Det sørlige Afrika. Her heter det ” Kampen mot apartheid var fram til 1994 en viktig del av Landsorganisasjonens strategi for solidaritetsarbeidet i det sørlige Afrika. I den forbindelse var det viktig å styrke fagbevegelsen i Sør-Afrika samt i de såkalte randstatene”.⁵ På hvilken måte kampen mot apartheid var en årsak til LOs engasjement i Zambia, vil jeg undersøke nærmere i denne framstillingen.

• Problemstillinger

Jeg vil ta for meg LOs solidaritetsarbeid i Zambia fra de første økonomiske overføringer ble gjort i 1984. Hovedvekten vil ligge på perioden 1984-2006, men i noen tilfeller vil jeg trekke linjer bakover i tid. Hovedproblemstillingen for oppgaven vil være:

Hvorfor og på hvilken måte støttet norsk fagbevegelse den zambiske fagbevegelsen Zambia Congress of Trade Unions (ZCTU) 1984-2006? Videre vil jeg som nevnt undersøke på hvilken måte denne støtten kunne bli sett på som en del av kampen mot apartheid.

Solidaritetsarbeidet i Zambia kom fra slutten av 1980-tallet til å få et fokus på kvinner i den zambiske fagbevegelsen. I Zambia hadde solidaritetsarbeidet opprinnelig omfattet gruvearbeidere og lærere, men etter hvert utviklet arbeidet seg til bistandsprosjekter for zambiske fagforeningskvinner. Neste problemstilling blir da:

Hva var årsakene til at LO, som er en organisasjon med liten tradisjon for kvinnerett

⁴ Tørres, Liv, *Brennpunkt Det sørlige Afrika*, s. 45. Heftet er udatert, men ut fra opplysninger antar jeg at det er utgitt i 1998.

⁵ *Strategidokument Det sørlige Afrika SADC-landene*, Vedtatt av Landsorganisasjonens sekretariat 28. april 1997, s. 3

arbeid, fokuserte på prosjekter rettet mot fagforeningskvinner i Zambia? Hvordan skjedde dette og hva ble gjort?

Det er nærliggende å tro at det hadde med skifte av målgruppe å gjøre. Fagbevegelsen i Norge har tradisjonelt vært dominert av menn. Det var først på 1980-tallet at det ble en tydelig endring i dette bildet. Og det ble for alvor tydelig da Esther Kostøl i 1989 ble nestleder i LO. Derfor vil jeg også se på hvilke aktører i den norske fagbevegelsen som ønsket et engasjement rettet mot kvinner i fagbevegelsen i u-land.

LO kom til å endre typen støtte den gav, men den endret også støtten til ulike grupper innen den zambiske fagbevegelsen i løpet av denne perioden. Som det heter i en evalueringsrapport av LOs engasjement fra 1998: "From front-line support through project support and concrete assistance to training to women`s projects etc. the cooperation is now aimed at general organisational support".⁶ På bakgrunn av det vil jeg se på hvilke motiver som lå til grunn for at støtten ble endret underveis.

Var det forhold i det zambiske samfunnet som førte til at LO endret støtten, eller var det motiver som lå hos LO?

Avgrensninger og begrepsavklaringer

I 1984 sendte LO de første bevilgningene til zambisk fagbevegelse gjennom Frie Faglige Internasjonale (FFI), og dette året blir også utgangspunktet for framstillingen. Imidlertid vil jeg på enkelte punkter gå tilbake i tid for å redegjøre for hendelsene som ledet opp til et engasjement i Zambia. Siden engasjementet i Zambia fortsatt pågår, vil jeg følge arbeidet fram til 2006. Hovedvekten i framstillingen vil imidlertid ligge i den tidlige perioden

Innledningsvis er det nødvendig å avklare noen nøkkelbegreper. Begrepet arbeiderbevegelsen omfatter Landsorganisasjonen i Norge (LO), herunder fagbevegelsen, Det norske Arbeiderparti (DNA) og andre politiske partier og organisasjoner på venstresiden i Norge. Under dette begrepet faller også arbeiderbevegelsens humanitære hjelpeorganisasjon Norsk Folkehjelp, og fram til 1995 arbeiderbevegelsens solidaritetskomité, Arbeiderbevegelsens Internasjonale Solidaritetskomité (AIS). Det er LO

⁶ Mjøberg, Leonard Larsen og Nina Tørres, 1998, *Evaluation of project co-operation between the Zambia Congress of Trade Unions and LO, Norway* 24. November - 3. Desember 1998, s. 2

som er sentralorganisasjonen til fagbevegelsen. Ved inngangen tidsperioden jeg vil konsentrere meg om, hadde LO 33 tilsluttede forbund.⁷ Når jeg bruker begrepet fagbevegelsen i oppgaven, vil jeg referere til alle plan, altså både lokalt og sentralt. LO vil bli brukt om hovedorganisasjonen.

Når det gjelder den zambiske fagbevegelsen, er det også flere begreper å holde rede på. Jeg vil bruke ZCTU om det som tilsvarer LO i Norge. ZCTU er altså sentralorganisasjonen til fagbevegelsen i Zambia. Mange av prosjektene som LO støttet, ble kanalisert gjennom ZCTU. ZCTU, som LO i Norge, har mange tilsluttede forbund som det ble gitt støtte til, som for eksempel lærerforbundet. Det vil bli referert til hvert enkelt forbund når det er aktuelt. Ellers vil samme betegnelser gjelde som i Norge. Når jeg refererer til fagbevegelsen i Zambia, vil det gjelde alle plan, både lokalt og sentralt.

- **Kildegrunnlaget**

Det meste av kildematerialet som ligger til grunn for denne framstillingen, finnes ved Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek i Oslo. Her har jeg særlig benyttet arkivet til Landsorganisasjonens internasjonale avdeling hvor jeg har sett på søknader og rapporter, samt brev sendt til og fra fagbevegelsen i Zambia og Norge. Jeg har også gått gjennom arkivet til AIS og vært i arkivene til NORAD for å se hva jeg kunne finne om Zambia og samarbeidet mellom LO og NORAD. Videre har jeg gått igjennom medlemsbladet for fagorganiserte innen LO-fellesskapet, *Fri Fagbevegelse/LO-Aktuelt* fra 1975-2007, samt årsberetningene til LO fra perioden. Jeg har også sett på landsmøteprotokoller fra Arbeiderpartiet og protokoller fra LO-kongresser. Ettersom LO-forbundet Skolenes Landsforbund også var involvert i arbeidet i Zambia, har jeg også gått igjennom medlemsbladet *I skolen*. Dessuten har jeg sett på relevante stortingsmeldinger og stortingsproposisjoner.

I et samtidshistorisk prosjekt vil det som regel være aktuelt å intervju aktører som på en eller annen måte har innsikt i temaet. I forbindelse med denne framstillingen har jeg intervjuet personer som arbeidet med LOs engasjementer i Zambia, enten i Norge eller i Zambia. Jeg har blant annet intervjuet Nina Mjøberg som var Afrikaansvarlig i Internasjonal avdeling i LO, samt LOs stedlige representant i Zambia, Robinson H. Sikazwe, da han

⁷ Valstrand. Liv, 1985, *Alt om LO*, s. 76

besøkte Norge i juni 2004. Videre har jeg intervjuet Vesla Vetlesen, som var saksmedarbeider i LOs internasjonale avdeling 1980-1986. Også Kaare Sandegren som ledet LOs internasjonale avdeling mellom 1971 og 1994, har jeg intervjuet.⁸ Jeg har gjennomført telefonintervju med Mie Osmundsen, som var rådgiver for Afrika-arbeidet i internasjonal avdeling mellom 1986 og 1989. Karin Beate Theodorsen, som var tillitsvalgt i Skolenes Landsforbund og som gjennom det arbeidet var konsulent for LO blant annet i Zambia, har også kommet med viktige opplysninger. Theodorsen overtok fra 1989 jobben som Afrikaansvarlig i Internasjonal avdeling i LO etter Mie Osmundsen. Theodorsen har vært nestleder i Internasjonal avdeling og er nå leder. Alle intervjuobjektene har gitt meg nyttig kunnskap om LOs internasjonale engasjement generelt, og ikke minst om solidaritetsarbeidet i Zambia. Intervjuobjektene er valgt ut fra hvilken stilling de hadde i LO i den aktuelle perioden. Kaare Sandegren er intervjuet fordi han ledet den internasjonale avdelingen i LO under perioden som dekker denne oppgaven. De øvrige aktørene er intervjuet fordi de i kraft av sine stillinger i LO var direkte involvert i solidaritetsarbeidet i Zambia.

• Teori og metode

Som vist har jeg benyttet meg av både skriftlige og muntlige kilder i arbeidet med masteroppgaven. Den største metodiske utfordringen i forbindelse med arbeidet har vært de muntlige kildene. For det første ligger det en utfordring knyttet til valg av spørsmål og gjennomføringen av intervjuet. I tillegg kommer vansker knyttet til samspillet mellom intervjuer og informant og muligheten for feilerindring. I kjølevannet av dette følger arbeidet med transkribering av intervjuene.⁹ Enkelte av intervjuene har tatt for seg hendelser som ligger opptil 25 år tilbake i tid. Det kan innebære at informanten kan ha glemt viktige hendelser eller minnes hendelsesforløpet på en annen måte enn slik det faktisk skjedde. Også erfaringer man gjør seg i ettertid kan være med å påvirke erindringene.¹⁰

Selv om muntlige kilder stiller forskeren overfor mange utfordringer, er det også flere muligheter for forskeren ved bruk av muntlige kilder. En samtale kan føre til oppsporing av nye muntlige og skriftlige kilder. Sitater fra et intervju kan være med på å fargelegge framstillingen. I tillegg kan intervju med aktører som deltok i en hendelse være med å åpne

⁸ Kaare Sandegren var leder av Internasjonal avdeling med et par avbrudd i perioden 1971-1994

⁹ Kjeldstadli, Knut 1999, *Fortida er ikke hva den engang var. En innføring i historiefaget*, Oslo, s. 195-196

¹⁰ Kjeldstadli, 1999: 196

for nye problemstillinger og på den måten utfylle den ferdige framstillingen.¹¹

- **Tidligere forskning**

Når det gjelder rammen rundt oppgaven, nemlig den norske arbeider- og fagbevegelsen, er det skriftlige materialet forholdsvis stort. Særlig har *Arbeiderbevegelsens historie i Norge* vært nyttig fordi denne serien er en gjennomgang av arbeiderbevegelsens historie i Norge fra slutten av 1800-tallet og fram til 1990. I forbindelse med denne framstillingen har jeg først og fremst brukt bind seks, Nye utfordringer 1965-1990. Når det gjelder den ene problemstillingen, arbeiderbevegelsen og kampen mot apartheid, er det skriftlige materialet også relativt stort. Vesla Vetlesens bok *Frihet for Sør-Afrika LO og kampen mot apartheid* har vært viktig for å forstå arbeiderbevegelsens kamp mot apartheid. Den gir også et innblikk i hvilke konkrete tiltak som ble satt i gang og som LO støttet. I tillegg omhandler boka LOs forhold til Frie Faglige Internasjonale (FFI) og andre solidaritetsorganisasjoner og gir et innblikk i hvordan arbeiderbevegelsen driver sitt internasjonale solidaritetsarbeid. I forordet i boka framhever daværende LO-leder Yngve Hågensen at den norske arbeiderbevegelsen engasjerte seg sterkt i dette arbeidet og at engasjementet nådde alle plan i fagbevegelsen.¹² Vesla Vetlesens bidrag i *Trade Union Support to the struggle Against Apartheid: The role of the Norwegian Confederation of Trade Unions i boka Norway and national liberation in Southern Africa*, redigert av Tore Linne Eriksen gir en gjennomgang av fagbevegelsens kamp mot apartheid og hvilken rolle LO hadde i kampen mot apartheid.

Ettersom engasjementet i Zambia etter hvert kom til å få et sterkt kvinneverdige preg, er forskning omkring kvinner i den norske arbeiderbevegelsen relevant. Jostein Nyhamar omhandler dette temaet ganske utførlig i det sjette bindet i *Arbeiderbevegelsens historie, Nye utfordringer 1965-1990*. For mer inngående kunnskap har *Faglig kvinnepolitikk - Hvor går LO*, skrevet av Gro Balas, Anne Marie Berg, Brit Førde og Margit Glomm vært til nytte. Imidlertid er boka fra 1982, slik at den bare dekker perioden forut for min framstilling. Derfor har Kristine Nergaard og Kari Folkenborgs Fafo-rapport fra 2004, *Kvinnens representasjon i LO og forbundene*, gitt utførlig kunnskap om kvinners rolle i den norske fagbevegelsen på 1980-90-tallet. Jeg ser ikke store ulikheter i hvordan forfatterne framstiller utviklingen av kvinners deltakelse i fagbevegelsen. Både Nyhamar og Balas peker på

¹¹ Kjeldstadli, 1999: 193

¹² Vetlesen, Vesla, 1998, *Frihet for Sør-Afrika. LO og kampen mot apartheid*, Oslo s. 9

kvinnens inntog på arbeidsmarkedet på 1970 – og 80-tallet som en av årsakene til endringen av den sterke dominansen av menn i fagbevegelsen. Også i Internasjonal avdeling rykket nå atskillig flere kvinner inn.

Når det gjelder arbeidet som går konkret på LOs arbeid i Zambia, er litteraturen betraktelig mindre. Det som er skrevet om arbeidet, er evalueringsrapporter. Det er tydelig at det for LO har vært viktig å gi ut informasjonsbrosjyrer om engasjementet i Zambia. Dette er som regel framstillinger i reportasjeformat som ikke går i dybden på arbeidet. Selv om litteraturen om arbeidet i Zambia er svært begrenset, er det skrevet om nærliggende temaer i tillegg til det nevnte materialet om kampen mot apartheid. Det gjelder hovedsakelig på to områder som dekker min oppgave, nemlig det internasjonale engasjementet til den norske arbeiderbevegelsen og den norske bistandstradisjonen. Det andre området er forskning på den zambiske fagbevegelsen hvor det er et omfattende materiale, også skrevet av norske forskere.

Det internasjonale arbeidet til LO blir kort beskrevet i oversiktsverket i Jostein Nyhamars bind i *Arbeiderbevegelsen historie i Norge*. Også i Liv Valstrands bok *Alt om LO* blir det internasjonale arbeidet omhandlet. Dette er riktignok oversiktsbøker som ikke går i dybden på noen av temaene som er aktuelle for denne framstillingen. Kaare Sandegren går noe dypere inn i temaet i Fagbevegelsens internasjonale engasjement. Men på bakgrunn av at boka er fra 1977, altså før tidsperioden som denne framstillingen dekker, bidrar den kun til å forstå bakgrunnen for det internasjonale arbeidet på et generelt grunnlag. Dette betyr at jeg har savnet litteratur som har gått utførlig inn i det omfattende internasjonale arbeidet til LO.

Det finnes imidlertid noe litteratur på solidaritetsarbeidet til LO. Rita Stensrud har behandlet LOs engasjement i El Salvador i sin masteroppgave i historie *Faglig samarbeid i skuddlinjen. LOs støtte til den salvadoranske fagorganisasjonen Fenastras 1984-1994*. Øystein Jackowitz Rovde har skrevet hovedfagsoppgaven *I solidaritetens navn. LOs forhold til Midt-Østenkonflikten 1947-2002*. I tillegg er det utgitt en bok om Norsk Folkehjelp, *Norsk Folkehjelp 1939-89, 50 år i krig og fred*. Selv om denne litteraturen ikke går på Zambia eller engasjementet i andre deler av det sørlige Afrika, gir det allikevel et innblikk i LOs internasjonale arbeid.

Det har vært nødvendig å sette seg inn i den norske bistandstradisjonen også. Det har jeg gjort fordi solidaritetsarbeidet til LO har blitt drevet parallelt med den norske statens

bistandsarbeid. De tre bindene i *Norsk utviklingshjelps historie* har vært til stor nytte. Bind to og tre dekker perioden 1975-2002, altså tidsepoken for mitt arbeid. Det betyr at jeg kan følge den norske stats bistandspolitikk, og i flere tilfeller spesifikt bistanden til Zambia. Zambia som ble et norsk hovedsamarbeidsland, blir ofte omtalt, noe som har gitt meg innsikt i den norske statens syn på bistand til landet. Det gjelder utviklingen av bistanden, men det gis også informasjon om politiske og sosiale forhold i Zambia. I tillegg blir de frivillige organisasjonenes bistandsmessige engasjement omtalt i disse bøkene.

Det sjette bindet i *Norsk utenrikspolitikk historie, Oljealder 1965- 1995*, er skrevet av Rolf Tamnes. Det har særlig vært nyttig for å forstå den politiske betydningen av bistandsarbeidet og hva som lå til grunn for et økende norsk engasjement i den tredje verden. Boka belyser også den norske statens engasjement mot apartheid og politikk overfor den tredje verden. Den kaster også et lys over Arbeiderpartiets økte bistandsengasjement. I boka knyttes det både til indre utenrikspolitiske uenigheter i partiet knyttet til utenrikspolitiske og til partiets tap av regjeringsmakten i 1965.

Selv om hovedfokuset på denne oppgaven ligger på Norge og på norsk fagbevegelse, har det vært naturlig å sette seg inn i zambisk samfunn og politikk og den zambiske fagbevegelsen. Som denne oppgaven kommer til å vise, har den zambiske fagbevegelsen med gruvearbeiderforbundet spilt en sentral rolle i det zambiske samfunnet. Blant annet som følge av det er det skriftlige materialet om den zambiske fagbevegelsen stort. Jeg vil spesielt framheve forsker ved Christian Michelsens institutt, Lise Rakners bok, bygd på hennes doktoravhandling *Political and Economic Liberalisation in Zambia 1991-2001*. Boka gir et godt innblikk i den zambiske fagbevegelsen og hvilken betydningsfull rolle den har i det zambiske samfunnet. På grunn av Zambias avhengighet av inntektene fra koppergruvene etter frigjøringen i 1964 fikk gruvearbeiderforbundet, og med det fagbevegelsen, en sentral plass i det zambiske samfunnet. Boka til Rakner viser også at den zambiske fagbevegelsen spilte en vesentlig rolle i demokratiseringsprosessen i Zambia som ledet fram til det demokratiske valget i 1991. Det var imidlertid først ved studieoppholdet mitt ved Nordiska Afrikainstitutet i Uppsala at jeg virkelig ble kjent med forskningslitteraturen om Zambia, zambisk fagbevegelse og den zambiske fagbevegelsens rolle i zambisk samfunnsliv.

- **Disposisjon.**

Her vil jeg gi en kort gjennomgang av kapitlene i oppgaven og hvilke temaer de tar opp. I

kapittel 2 vil jeg gi en kort presentasjon av Zambias historie med vekt på tida etter koloniperioden. Hensikten er å gi en oversikt over det zambiske samfunnet. Jeg vil også gjøre rede for gruvearbeiderforbundet som fikk en sterk stilling i det zambiske samfunnet på grunn av landets avhengighet av inntektene fra kopperindustrien. Bakgrunnen for at jeg går mer utførlig inn i gruvearbeiderforbundets historie er at forbundets stilling hadde stor betydning for hele fagbevegelsens posisjon i samfunnet. En annen årsak til at jeg omhandler gruvearbeiderforbundet mer utførlig enn de andre forbundene, er at det var det første forbundet som LO bidro med økonomisk støtte til. Kapittel 2 vil også omhandle den norske stats forhold til Zambia med hovedvekt på bistanden til landet. Dette forholdet kan også være med på å belyse sider ved arbeidet til LO i landet. Zambia var et norsk hovedsamarbeidsland i den perioden som oppgaven dekker og mottok betydelig økonomisk støtte.

I kapittel 3 vil jeg presentere LO og hvilke aktører i arbeiderbevegelsen som drev med internasjonalt solidaritetsarbeid og som stod bak engasjementet i Zambia. Jeg vil også se på at den norske stats økte bevilgninger til frivillige organisasjoners bistandsarbeid førte til at LO kunne øke sitt internasjonale engasjement. Jeg vil også undersøke hva som lå til grunn for at Arbeiderpartiet ønsket å utvide den norske bistanden og engasjerte seg i kampen mot apartheid. Til slutt vil jeg se på hvilke årsaker som kunne ligge til grunn for at et engasjement i Zambia kunne begrunnes med kampen mot apartheid.

I kapittel 4 vil jeg gjøre rede for hvordan kontakten mellom norsk og zambisk fagbevegelse oppstod. Jeg vil også presentere støtten som LO ga til det zambiske gruvearbeiderforbundet gjennom Frie Faglige Internasjonale (FFI) og gruvearbeiderinternasjonalen (Miners International Federation, MIF). Det zambiske gruvearbeiderforbundet var forholdsvis innflytelsesrikt, og jeg vil se på årsaker til at det ble gitt støtte til akkurat det forbundet. I forbindelse med støtten som ble gitt til gruvearbeiderforbundet, vil det være nærliggende å undersøke hvorvidt Norsk Arbeidsmandsforbund som organiserer gruvearbeidere, bidro økonomisk. Jeg vil kort se nærmere på utbredelsen av korrupsjon i det zambiske samfunnet fordi dette var noe som også eksisterte i den zambiske fagbevegelsen. Til slutt vil jeg se på hvordan støtten til det zambiske gruvearbeiderforbundet kunne sees som en del av kampen mot apartheid.

I kapitel 5 vil jeg gå inn på et prosjekt rettet mot zambiske lærere som LO støttet gjennom Skolenes Landsforbund. Som jeg vil vise til i kapitlet var Skolenes Landsforbund og Norsk

Lærerlag inne med prosjektstøtte til det zambiske lærerforbundet samtidig. Det sammen med problemer på zambisk side kom til å medføre problemer for prosjektet. Og i kapitlet vil jeg gjøre rede for hva som gikk galt. I stedet kom det imidlertid i gang prosjektstøtte til zambiske fagforeningskvinner, og jeg vil forklare hvorfor lærerprosjektet gikk over til et prosjekt rettet mot kvinner. Jeg vil blant annet undersøke om det var aktører i norsk fagbevegelse som stod bak denne omleggingen eller om det var andre årsaker.

I kapittel 6 vil jeg se på den økonomiske krisen Zambia havnet i på 1980-tallet. Jeg vil se på hvordan Verdensbanken og Pengefondet grep inn for å redde økonomien. Med dette kom også kravene om strukturtilpasning. Jeg vil også se på hvorvidt dette endret den norske bistanden til Zambia. Den zambiske fagbevegelsen var aktiv i arbeidet for å bli kvitt ettpartistyret i landet i 1991. Det var kontakt mellom ledelsen i LO og ledelsen i ZCTU, også etter 1991 da den tidligere lederen av ZCTU, Frederick Chiluba ble president. Jeg vil redegjøre for forbindelsen mellom LO og ZCTU før 1991 og undersøke om det ble noen endringer i forholdet mellom de to organisasjonene etter maktovertakelsen. Jeg vil også se på den splittelsen som ZCTU opplevde i egne rekker og hvordan det påvirket den zambiske fagbevegelsen.

I det sjuende og siste kapitlet vil jeg se på evalueringsrapporter som LO fikk gjennomført av arbeidet i Zambia og hvordan engasjementet i Zambia ble vurdert. Jeg vil også gjøre rede for de store økonomiske og sosiale utfordringene det zambiske samfunnet stod overfor på 1990-2000-tallet. Som kapitlet vil vise, hadde økonomiske tilbakeslag, tap av arbeidsplasser og hiv/aidsepidemien stor innvirkning både i samfunnet generelt og på den zambiske fagbevegelsen. Jeg vil også se på hvilken måte dette fikk innvirkning på engasjementet til LO. I kapitlet vil jeg også gjøre rede for støtten som enkelte norske forbund kom til å gi til søsterorganisasjoner i Zambia. Til slutt vil jeg se på hvorvidt det lå an til en nedtrapping av LOs engasjement i Zambia.

2. Bakgrunn om Zambia og norsk bistand

- **Fram til frigjøringen**

Fra å ha vært en koloni under britisk styre, ble Nord-Rhodesia i 1964 til det selvstendige Zambia. Selvstendigheten ble oppnådd etter en langvarig frigjøringskamp. Den nye staten bestod ikke av en enhetlig befolkning, men av flere ulike etniske grupper, noe som var et resultat av grensedragninger i kolonitida. Ved selvstendigheten bestod landet av ca. 70 ulike afrikanske folkeslag og hadde rundt 30 ulike språk.¹³ Tonga - og bembafolket var de største folkegruppene og utgjorde hver nær ti prosent av befolkningen. I tillegg fantes ni ulike etniske grupper som hver utgjorde mellom 2,5 og 6 prosent.¹⁴ Ved frigjøringen hadde dessuten Zambia en forholdsvis liten befolkning av asiater, euroafrikanere og europeere.¹⁵

Før oppdagelsen av kopper på 1920-tallet var landet et av de minst utviklede i Afrika. Oppdagelsen av kopper falt sammen med økt etterspørsel på verdensmarkedet, noe som på sikt førte til store endringer for landet. Kopperindustrien kom blant annet til å føre til urbanisering både under og etter koloniperioden. Den første boomen var riktignok ikke langvarig. Det kom en nedgang på grunn av depresjonen på begynnelsen av 1930-tallet, men det ble en økning i etterspørselen igjen senere på 1930-tallet og under andre verdenskrig. Imidlertid ble det meste av inntektene sendt ut av landet. Inntektene fra gruvene førte ikke til en forbedring i levestandarden til folket i kolonien.¹⁶

I kolonitida hadde det blitt etablert en del gruvevirksomhet og industri i Kopperbeltområdet nordøst i landet, samt et par andre steder. Befolkningen i de mer rurale områdene ble brukt som billig arbeidskraft i gruvene og som arbeidshjelp for den hvite minoriteten i det urbane samfunnet.¹⁷ Dette danner bakgrunnen for gruveindustrien i Zambia, og med det etter hvert de fagorganiserte arbeiderne.

Den økonomiske utviklingen i kopperbeltet kom i liten grad andre områder til gode. Hovedsakelig ble pengene sendt ut av landet, til Storbritannia under koloniperioden, og til

¹³ Woronoff, Jon (red), 1998, *Historical Dictionary of Zambia*, London, s. 3

¹⁴ Woronoff, (red), 1998: 3

¹⁵ Woronoff (red), 1998: 3

¹⁶ Pausewang, Siegfried (coordinator), *Zambia Country Study and Norwegian Aid Review*. The Christian Michelsen Institute. Department of Social Science and Development 1986, s. 5

¹⁷ Sklar, Richard, *Corporate Power in an African state. The political impact of Multinational Mining Companies in Zambia*, 1975, University of California Press, s. 5

Sør-Afrika og Sør-Rhodeia mellom 1954 og 1964.¹⁸ Ved frigjøringen i 1964 var det enorme sosiale forskjeller i Zambia. Øverst var det en liten hvit minoritet, så var det en liten gruppe asiater, mens den største delen, afrikanerne, var på bunnen. Det betydde at Zambia ved frigjøringen hadde store ulikheter ikke bare mellom de urbane og rurale områdene, men også mellom de ulike etniske gruppene.

Zambia var i 1964 et av de mest urbaniserte landene i Afrika sør for Sahara, og hadde utsikter til en voksende økonomi som følge av den ekspanderende kopperindustrien. I 1969 bodde det litt over 4 millioner mennesker i Zambia, og av disse bodde nærmere 750 000 i de urbane distriktene rundt Kopperbeltet nordøst i landet.¹⁹ Her var industrien konsentrert over et stort område med utbredt bebyggelse og sju større byer. Ytterligere 500 000 var bosatt i andre urbane områder, omtrent halvparten av disse i hovedstaden Lusaka.²⁰ I tillegg var det en del befolkning konsentrert langs jernbanelinja som går fra Kopperbeltet til Victoria Falls og langs elva Zambezi.²¹ Den høye urbaniseringen la grunnlaget for den zambiske fagbevegelsen og er med på å forklare hvorfor Zambia i denne sammenhengen skiller seg ut fra andre afrikanske land. Noe som viser den viktige rollen til gruvearbeiderforbundet i den zambiske fagbevegelsen, er at hovedkontoret til fagbevegelsen lå i Kopperbeltområdet og ikke i hovedstaden Lusaka.

Det var på 1940 - og 50-tallet at de første fagforeningene dukket opp i Zambia. De hvite gruvearbeiderne var de første til å organisere seg. I 1936 dannet de europeiske gruvearbeiderne The Northern Rhodesia Mineworkers Union (NRMU). Det gjorde de for å sikre seg rettigheter overfor arbeidsgiverne.²² Gruveselskapene var svært negative til at afrikanerne skulle danne fagforeninger. Men etter flere streiker blant de afrikanske arbeiderne sendte det britiske arbeidsdepartementet en skotsk fagforeningsleder til Nord-Rhodesia i 1947; han skulle hjelpe afrikanerne med å danne egne fagforeninger, noe som førte til at det ble dannet flere fagforeninger, også for afrikanere i gruvene. Etter hvert ble det også dannet fagforeninger for andre grupper, og i 1948 var det fagforeninger for afrikanere i alle gruvene. Og i 1949 ble det bestemt at det ikke var noen juridiske forskjeller mellom afrikanske og europeiske fagforeninger. Dette ble et vendepunkt i landets historie; den

¹⁸ Sklar, 1975: 5

¹⁹ Sklar, 1975: 4

²⁰ Sklar, 1975: 5

²¹ Sklar, 1975: 5

²² Roberts, Andrew, 1976, *A History of Zambia*, London Fakenham and Reading, s.203

koloniale regjeringen klarte å unngå at de svarte fagforeningene ble annenrangs.²³ Allerede her ser vi altså at gruvearbeiderne er med på å påvirke utviklingen.

Det tok imidlertid flere år før landet ble selvstendig. I 1953 ga Storbritannia samtykke til opprettelsen av en sentralafrikansk føderasjon bestående av Nord- og Sør-Rhodesia og Nyasaland. Det ble gjort for å beholde den politiske makten på hvite hender. Imidlertid var Nord-Rhodesia en underlegen part i denne føderasjonen som varte i godt og vel ti år. Inntektene fra de zambiske gruvene gikk i disse årene til økonomisk utvikling i Sør-Rhodesia og Sør-Afrika. Nord-Rhodesia hadde derimot liten nytte av landets naturressurser. Både Nord-Rhodesia og Nyasaland ble under disse årene styrt av koloniregjeringer. Etter hvert økte den svarte motstanden mot styret, og i 1959 dannet Kenneth Kaunda United National Independent Party (UNIP). I 1961 var det sammenstøter i Nord-Rhodesia som førte til at 27 afrikanere døde. Samme året endret den britiske statsministeren, Harold Macmillan, politikken overfor koloniene. Veien mot frigjøring var begynt. I 1963 ble føderasjonen oppløst, og i 1964 ble Zambia selvstendig.²⁴

• Det uavhengige Zambia

De første årene etter frigjøringen var en økonomisk vekstperiode i Zambia, og nå havnet inntektene fra kopperindustrien i statens egen kasse. Ved frigjøringen var Zambia verdens tredje største produsent av kopper, og landet hadde da en årlig produksjon på 600 000 tonn.²⁵ Det utgjorde 92 % av eksportinntektene og 47 % av bruttonasjonalproduktet.²⁶ Mellom 1964 og 1969 økte kopperprisene med gjennomsnittlig sju prosent hvert år.²⁷ Imidlertid var landet svært avhengig av utenlandsk kapital og teknologi. Alle andre sektorer av økonomien enn gruvesektoren var svakt utviklet ved frigjøringen, og ekstrem rural fattigdom preget det meste av landet.²⁸

Til tross for de store kopperinntektene var det flere forhold som kunne skape vansker for den nye staten. Av en befolkning på 3 400 000 afrikanere var det ved uavhengigheten bare 1 200 afrikanere som hadde fullført ungdomsskolen.²⁹ Av afrikanere med universitetsutdannelse

²³ Roberts, 1976: 205

²⁴ Davidson, Basil, 2001, *Afrika i det tjugonde seklet*, Nordiska Afrikainstitutet, s. 155-156

²⁵ Pausewang, 1986: 5-6

²⁶ Pausewang, 1986: 5-6

²⁷ Roberts, 1976: 229

²⁸ Pausewang, 1986: 6

²⁹ Sklar, 1975: 19

var det bare 109.³⁰ Det zambiske samfunnet stod altså overfor en enorm økonomisk og utdanningsmessig utfordring ved selvstendigheten.³¹ I tillegg til de indre vanskene stod Zambia også overfor store utfordringer utenfra. Ved selvstendigheten var det bare Tanzania av Zambias naboland som ikke var styrt av et hvitt mindretall. Men etter at Portugal i 1975 trakk seg ut av Angola og Mosambik, ble situasjonen lettere for Zambia.³² Nå var det bare Rhodesia av nabolandene som ikke var fritt.³³

Zambia prøvde å selvstendiggjøre seg fra nabolandene etter frigjøringen i 1964. Blant annet var gruveindustrien avhengig av Sør-Afrika når det gjaldt tilgang på både kapital, teknologi og ikke minst transport. Kopperet ble transportert sørover på Rhodesia Railways som hadde blitt bygd under årene i føderasjonen. Under årene i føderasjonen hadde sentraliseringen foregått i Salisbury (Harare), noe som hadde ført til avhengighet av den sørlige delen av føderasjonen. Føderasjonen hadde sørget for at all transport gikk sørover i stedet for kortere og billigere ruter gjennom Angola. Zambia var altså både økonomisk og transportmessig nært bundet til en region som var dominert av Sør-Afrika.³⁴

Den ustabile situasjonen i det sørlige Afrika fra midten av 1960-tallet og med marxistisk orienterte frigjøringsgrupper gjorde at både Washington og Moskva fikk øynene opp for regionen. Mange av lederne for frigjøringsgruppene i Angola, Mosambik og Rhodesia var marxister og inspirert av geriljakrigene i Vietnam og på Cuba, og målet var en sosialistisk stat. Det var African National Congress (ANC) i Sør-Afrika som var den viktigste allierte til Sovjetunionen i det sørlige Afrika. ANC hadde eksilhovedkvarteret sitt i Lusaka, og gjennom Sovjets ambassade i samme by kunne lederskapet ved Oliver Tembo holde nær kontakt med Sovjet.³⁵ Borgerkrigen i Zambias naboland, Angola, ble viklet inn i den kalde krigen ved at USA og Sovjet støttet hver sin gruppe i borgerkrigen.³⁶ Sovjet presset på for afrikansk anerkjennelse av det MPLA-styrte Angola rett etter at gruppen meddelte landets uavhengighet i 1975, og Kenneth Kaunda ga etter for sovjetisk press og byttet side til MPLA.³⁷ Kina var også på offensiven i den tredje verden. Et eksempel på det i Zambia er

³⁰ Sklar, 1975:19

³¹ Sklar, 1975: 19

³² Simensen, Jarle, 2004, *Afrikas historie*, s. 323

³³ Roberts, 1976: 239

³⁴ Pausewang, 1986: 6

³⁵ Westad, 2005, *The Global Cold War, Third World Interventions and the making of our Times*, Cambridge University Press, s. 215

³⁶ Simensen, 2004: 331

³⁷ Westad, 2005: 237

den jernbanen som Kina bidro med økonomisk støtte til og delvis bygde. Jernbanen gikk til Tanzania.³⁸

På grunn av internasjonale sanksjoner mot Rhodesia opphørte all handel med landet, og i 1973 ble grensen stengt. Imidlertid ble mye av eksporten fra Zambia overtatt av Sør-Afrika. Samtidig opplevde landet militære aksjoner fra Rhodesia på grunn av at Zambia støttet frigjøringsbevegelsene i landet. Det er beregnet at konflikten kostet landet mer enn en milliard US dollar.³⁹ For Zambia ble sanksjonene mot Rhodesia mellom 1966 og 1980 en stor økonomisk byrde. Allikevel var som nevnt de første årene framgangsrike for landet. Bruttonasjonalproduktet økte i gjennomsnitt 2,37 % per år fram til 1975.⁴⁰ Zambia var som nevnt blant verdens største eksportør av kobber i 1964, og produserte årlig 600 000 tonn.⁴¹

Samtidig økte også forskjellene mellom by og land i denne perioden.⁴² Zambia ble etter frigjøringen preget av rask urbanisering og av store regionale ulikheter, noe som førte til økende skiller mellom urbane og rurale områder. Det førte til at landet hadde større flyttestrøm til byene enn noe annet land i Afrika. Ved frigjøringen bodde 22 % av befolkningen i urbane områder, og 37,5 % av alle menn var lønnsarbeidere.⁴³ På begynnelsen av 1980-tallet derimot bodde nesten halvparten av befolkningen i urbane strøk.⁴⁴

Som nevnt kom den økonomiske veksten og framgangen til landet ikke til å vare lenge på grunn av synkende kobberpris på verdensmarkedet fra 1973. Det skapte en forverret økonomisk situasjon for landet. Som råvareleverandør var Zambia svært avhengig av denne ene varen. Til tross for fagre løfter økte skillet mellom de mange fattige og de få privilegerte etter selvstendigheten. De etter hvert så store ulikheter mellom ideal og virkelighet førte til en generell misnøye mot regjeringen.⁴⁵

- **Kenneth Kaundas humanisme**

President Kenneth Kaunda med partiet United National Independent Party (UNIP) kom til å

³⁸ Westad, 2005: 163

³⁹ Pausewang, 1986: 8-9

⁴⁰ Pausewang, 1986: 35-36

⁴¹ Pausewang, 1986: 5-6

⁴² Davidson, 2001: 213

⁴³ Pausewang, 1986: 7

⁴⁴ Pausewang, 1986: 32

⁴⁵ Woronoff, 1998: 479

styre landet etter en form for humanisme som ble innført som nasjonal ideologi i 1967. Det var Kaunda selv som stod bak denne ideologien, som var hans personlige syn på hvordan samfunnet burde innrettes.⁴⁶ Kaundas humanisme blir betegnet som et kristent, ikke-kapitalistisk samfunnssyn, som også tok vare på tradisjonelle afrikanske tradisjoner. Det er vanskelig å plassere humanismen i et ideologisk mønster. Mye av grunnen til det er at det var Kaundas personlige politikk.⁴⁷ På grunn av landets avhengighet av staten og en forholdsvis rik minoritet var det kanskje formålstjenlig å innføre en såpass lite klart definert ideologi som humansimen.⁴⁸

De ni første årene etter frigjøringen hadde Zambia et flerpartisystem, men i 1973 ble ettpartistyret innført, noe som lenge hadde vært målet til UNIP.⁴⁹ Innføringen av ettpartistaten ble legitimert på bakgrunn av behovet for å redusere etniske konflikter og politisk motivert vold. Samtidig skulle innføringen føre til økt politisk deltakelse.⁵⁰ Ettpartistyre var riktignok ikke et nytt fenomen i afrikansk politikk, og UNIP hadde andre ettpartistater som modell. Tanzania hadde få år tidligere innført et liknende styringssystem. En annen motiverende faktor var som nevnt den økonomiske nedgangen som fulgte fallet i kopperprisene. Det kan diskuteres hvorvidt regjeringen hadde et reelt motiv til å innføre ettpartistaten, men Kaunda fryktet opprør og uro, noe som skjedde i andre afrikanske land. Men som vi skal se, fantes det grupper i samfunnet som gikk mot ettpartistaten.

Fagbevegelsen, med gruvearbeiderne i spissen, hadde fra slutten av 1950-tallet og begynnelsen av 1960-tallet ledet de andre fagforeningene og utøvd en svært viktig rolle i kampen for frigjøringen. Etter at Zambia ble selvstendig, hadde UNIP arbeidet for å få interesseorganisasjonene, inkludert fagbevegelsen, med i partistrukturen.⁵¹ Framstøtet mislyktes, og fagbevegelsen kom i stedet til å utvikle seg til å bli en sterk motvekt til regjeringen og UNIP. Det skjedde til tross for at fagbevegelsen ved frigjøringen var noe svekket på grunn av både interne og økonomiske problemer. Men fagbevegelsen viste fortsatt styrke, ikke minst da den i 1966 stod for en streik blant gruvearbeiderne som kunne

⁴⁶ Chan, Stephen, edited by Clancy, Craig, 2000, *Zambia and the Decline of Kaunda 1984-1998*, The Edwin Mellen Press, s. 32

⁴⁷ Roberts, 1976: 246

⁴⁸ Roberts, 1976: 247

⁴⁹ Pausewang, 1986: 21

⁵⁰ Pausewang, 1986: 21

⁵¹ Rakner, Lise, 2003, *Political and economic Liberalisation in Zambia 1991-2001*, The Nordic Africa Institute, s. 49-50

ha lammet landets økonomi, men som ikke gjorde det.⁵²

ZCTU ble aldri formelt tilsluttet UNIP, men den hadde representanter i UNIPS tre store politiske organer, National Council og General Conference sammen med Central Committee.⁵³ I perioden 1974-75 skjedde det endringer i den zambiske fagbevegelsen. Det skjedde ved valg av nye ledere i ZCTU. Valgene av Newstead Zimba som generalsekretær i 1974 og Frederick Chiluba til formann i 1975, markerte en endring i lederskapsstilen og orienteringen. Både Zimba og Chiluba hørte til en ny generasjon fagforeningsmenn som hadde vokst opp i tiden etter koloniperioden, og som skilte seg fra de eldre fagforeningsmennene når det gjaldt båndene til UNIP som hadde oppstått mellom de to organisasjonene på grunn av felles erfaringer under kampen for selvstendigheten.⁵⁴

• Norsk statlig bistand på 1950- og 1960-tallet

Før jeg utdyper solidaritetsarbeidet til LO i Zambia, vil jeg kort se på den norske statlige bistanden, med vekt på bistanden til Afrika og da spesielt til Zambia. Jeg vil vise hvordan Zambia ble et norsk hovedsamarbeidsland, men først vil jeg gå nærmere inn på bakgrunnen for det statlige norske bistandsarbeidet. Norsk bistand startet for alvor med et fiskeriprojekt i Kerala i India på 1950-tallet.⁵⁵ Prosjektet ble iverksatt gjennom et enstemmig vedtak i Stortinget våren 1952. Forslaget om å utvide den norske bistanden til bilateral bistand hadde kommet fra Arbeiderpartiet. Norge hadde allerede ytt multilateral bistand gjennom FN.⁵⁶ Bak forslaget lå et sosialdemokratisk engasjement for internasjonal solidaritet, humanitære hensyn, samt en mer allmenn idealisme.⁵⁷ Kerala-prosjektet kunne innfri to behov for Arbeiderpartiet og regjeringen. Den ene hensikten med prosjektet var å komme kritikken fra venstresidas partier i møte. Den andre tok utgangspunkt i solidaritetstanken, gjennom prosjektet kunne Norge være med på å redusere fattigdommen. Fattigdom ble sett på som den viktigste årsaken til misnøye og krig og til den voksende kommunismen i India, Asias viktigste ikke-kommunistiske stat.⁵⁸ Tamnes peker som nevnt på at Arbeiderpartiet også hadde hatt et innenrikspolitisk motiv da det lanserte Kerala-prosjektet på 1950-tallet. Både

⁵² Rakner, 2003: 49

⁵³ Akweteye, Emmanuelle Oblitief, 1994, *Trade Unions and Democratisation. A Comparative Study of Zambia and Ghana*. University of Stocholm. Department of Political Science, Stockholm, s. 48

⁵⁴ Akweteye, 1994: 50

⁵⁵ Se Pharo, Helge Ø., 1986, Hjelp til selvhjelp. Det indisk-norske fiskeriprojektets historie 1952-1972, bd. 1 og 2.

⁵⁶ Eriksen, Knut E og Helge Ø. Pharo, 1997, Kald krig og internasjonalisering 1949-1965. Norsk utenrikspolitikk historie bd.5, s. 173

⁵⁷ Eriksen og Pharo, 1997: 174.

⁵⁸ Eriksen og Pharo, 1997: 174

kampen om NATO og opprustningen som følge av Korea-krigen hadde ført til indre splid i partiet. Det bakenforliggende motivet med prosjektet var da å skape et samlende engasjement for arbeiderbevegelsen.⁵⁹

Det var først etter avviklingen av kolonistyret i Afrika på slutten av sekstitallet at Norges internasjonale engasjement virkelig økte, og at Afrika dermed ble det nye satsningsområdet.⁶⁰ Den spente internasjonale situasjonen med kald krig og frykten for spredning av kommunismen spilte en viktig rolle for den økte interessen for de nye statene.⁶¹ De nye samarbeidslandene ble de tidligere britiske koloniene Tanzania, Kenya, Uganda og etter hvert også Zambia. Årsaken til at valget falt på flere tidligere britiske kolonier, var blant annet at engelsk var det offisielle språket i de nye landene. Samtidig var de politiske forholdene stabile, og det administrative apparatet var relativt godt utbygd i de fleste av de tidligere britiske koloniene.⁶² Klimaet kan også ha spilt en rolle ved valg av disse landene, da det var langt mer gunstig sett med norske øyne enn i andre deler av Afrika. Mye av den idealismen som lå bak engasjementet i bistandsvirksomheten, bygde på Arbeiderpartiets solidaritetstenkning. En kan også peke på at norsk misjonsvirksomhet, med vekt på nestekjærlighet, ryddet veien for et slikt engasjement. Den gjorde det i alle fall lettere å få en samlet nasjonal oppslutning.⁶³

Norsk Utviklingshjelp (NU), forløperen for NORAD, ble opprettet i 1962. Hans Engen som var statssekretær i Utenriksdepartementet, ledet et utvalg som kom med en innstilling som i stor grad var påvirket av FN-systemet der det var fokusert på multilateral bistand. Nordisk samarbeid ble også framhevet av Engen-utvalget. Samarbeid mellom de nordiske landene hadde vært et gjennomgående tema under Gerhardsens tid, og samarbeidet var tett mellom de sosialdemokratiske partiene.⁶⁴ Imidlertid var forbindelsene mellom Utenriksdepartementet og Norsk utviklingshjelp uklar, og det var uenighet om arbeidsfordelingen. Regjeringen Lyng ønsket oppklaring, og i 1966 kom Onarheimutvalget med en ny innstilling. Det resulterte i at Direktoratet for Utviklingshjelp - NORAD ble opprettet. Norad fikk en mye sterkere stilling enn Norsk Utviklingshjelp hadde hatt.⁶⁵ Men

⁵⁹ Tamnes, Rolf, Oljealder 1965-1995. *Norsk utenrikspolitikk historie*, bd. 6, 1997, s. 344

⁶⁰ Tamnes, 1997: 385

⁶¹ Eriksen og Pharo, 1997: 169-170

⁶² Tamnes, 1997: 401

⁶³ Eriksen og Pharo, 1997: 183

⁶⁴ Simensen, Jarle, 2003, *1952-1975: Norge møter den tredje verden, Norsk utviklingshjelps historie*, bd. 1, Bergen, s. 106

⁶⁵ Simensen, 2003: 113-114

det var først under Willoch-regjeringen i 1983 det ble opprettet et eget departement for utviklingshjelp (Departementet for utviklingshjelp- DUH). Årsakene til opprettelsen var imidlertid mer et resultat av å få lagt opp kabalen da fordelingen av statsrådspostene skulle gjøres. Det skulle også vise seg at departementet ikke fikk stor politisk makt. Årsaken til det var blant annet at Utenriksdepartementet tross alt stod over DUH i utenrikspolitiske spørsmål, og i 1990 ble de to departementene slått sammen.⁶⁶

• **Hvorfor Zambia som hovedsamarbeidsland?**

I sin masteroppgave i historie om et norsk skoleprosjekt i Zambia peker Jon Trygve Lundeby på at det er vanskelig å se en bevisst politikk bak valget av Zambia som mottaker av norsk bistand. Zambia sendte selv forespørsel om bistand i 1965.⁶⁷ I 1967 ble det inngått avtale med Zambia, og det samme året kom konsentrasjonsprinsippet.⁶⁸ Konsentrasjonsprinsippet kom til å bli et viktig prinsipp i forbindelse med valg av hovedsamarbeidsland. At Zambia ble et samarbeidsland, kan sees på bakgrunn av at det allerede var inngått avtaler med Tanzania og Kenya, altså i tråd med konsentrasjonsprinsippet som kom i 1967. Det var først med Stortingsmelding nr. 29 i 1972 at Norge fikk offisielle kriterier for valg av samarbeidsland. Norge hadde vært engasjert i Zambia i mer enn fem år da hovedprinsippene for valg av land og type bistand ble lagt. Kriteriene var blant annet at bistanden skulle hindre fattigdom og dekke grunnleggende menneskelige behov.

Den norske bistandsinnsatsen måtte på grunn av små ressurser konsentreres. I 1961 hadde Nordisk Råd gitt Ministerkomiteen for samordning av bistanden til utviklingslandene i oppgave å arbeide seg fram til en felles nordisk innsats i Afrika. Og tidlig ble det klart at det var et ønske om Tanganyika⁶⁹ som et potensielt samarbeidsland. I forbindelse med dette spilte Olof Palme og hans kjennskap fra ungdommen til Tanzanias første president Julius Nyerere i Tanzania en rolle. I 1962-63 vurderte norske myndigheter bistand til Uganda siden det allerede var noe på gang med Tanzania. I 1966 ble Tanzania et norsk samarbeidsland. Nabolandet Kenya fikk etter forespørsel avtale i 1965, Zambia i 1967.⁷⁰

Zambia kom altså selv med en henvendelse, og det kan henge sammen med at norske lærere

⁶⁶ Tamnes, 1997: 387

⁶⁷ Lundeby, J. T. *Bygg og vedlikehold i Afrika. NORAD og NORCONSULT i bygging og vedlikehold av videregående skoler i Zambia 1969-1994*. Masteroppgave i Historie, Universitetet i Oslo, våren 2005, s. 22

⁶⁸ Simensen, 2003: 118-119

⁶⁹ Tanganyika og Zanzibar dannet i 1964 Tanzania

⁷⁰ Simensen, 2003: 118

i 1965 hadde planer om å sende lærere til Zambia. I forbindelse med dette hadde det oppstått kontakt med det zambiske undervisningsdepartementet, og NU hadde også blitt informert. Kontakten som oppstod her, hadde betydning for avtalen om teknisk bistand mellom de to land.⁷¹ Årsakene til at Zambia ble valgt, kan, som jeg allerede har vært inne på, ha vært et ønske om geografisk konsentrasjon. Øst-Afrika var allerede et område hvor norsk og nordisk bistand var konsentrert, og hvor det også ble samarbeidet de nordiske landene imellom om bistanden.⁷² Det var riktignok innvendinger i enkelte konservative grupper mot Zambia som samarbeidsland, særlig etter at menneskerettigheter kom sterkere inn i bistanden.⁷³

Et annet poeng som jeg har vært inne på, var situasjonen Zambia var i, med naboland som førte en aggressiv politikk, da spesielt Rhodesia og Sør-Afrika. På grunn av de vanskelige forholdene med de mindretallsstyrte naboene, kom Zambia til å motta mye bistand. I perioden som oppgaven dekker, økte den norske bistanden til Zambia. I 1984 mottok Zambia 130 millioner norske kroner i bistand, i 1986 var bistanden økt til 212 millioner, mens den var på 241 millioner i 1990.⁷⁴ Zambia var på begynnelsen av 1990-tallet et av ni norske hovedsamarbeidsland, og fra 2002 var landet et av sju hovedsamarbeidsland.⁷⁵ Imidlertid fikk ikke Zambia mest bistand av de afrikanske hovedsamarbeidslandene. Tanzania mottok for eksempel mer i alle årene mellom 1983 og 1989.⁷⁶

Når det gjelder norsk offentlig bistand til Zambia, kan det også ha spilt en rolle at landet hadde et mer stabilt styresett enn nabolandene. Som hovedsamarbeidsland fikk Zambia mye oppmerksomhet blant annet ved en stedlig representasjon, langsiktige rammeavtaler og at det ble opparbeidet kompetanse og kunnskap på norsk side.⁷⁷ At det var norsk personell stasjonert i Zambia og at det var mye kunnskap om landet på norsk side, har også vært en fordel for LOs solidaritetsarbeid i Zambia. Handelsforbindelsene mellom Norge og Zambia var ubetydelige, men ble noe utbygd på 1980-tallet. I 1979 importerte Norge varer fra Zambia til en verdi av 32 000 kroner, mens den norske eksporten var på 15 963 kroner.⁷⁸

⁷¹ Nyborg, Lars-Erik, hovedfagsoppgave i historie høsten 2001. *Hovedsamarbeidsland i norsk bistand. Hvorfor ble de valgt?* s. 32,

⁷² Simensen, 2003: 118

⁷³ Tamnes, 1997: 40

⁷⁴ Statistisk årbok 1990 s. 363

⁷⁵ Liland, Frode og Kirsten Alsaker Kjerland 2003, *1975-1989: Vekst, velvilje og utfordringer, Norsk utviklingshjelps historie*, bd. 3, Bergen, s. 206-207

⁷⁶ Statistisk årbok 1990 s. 363

⁷⁷ Ruud, Arild Engelsen og Kirsten Alsaker Kjerland, 2003, *1975-1989: Vekst, velvilje og utfordringer. Norsk utviklingshjelps historie*, bd. 2, s. 229.

⁷⁸ Statistisk årbok 1980 s. 173

Imidlertid økte handelen mellom de to landene, og i 1987 var importen på 200 000 kroner mens eksporten var på 21,5 millioner. I 1989 hadde importen økt til 600 000 kroner og eksporten til 42, 6 millioner.⁷⁹ Altså var den norske eksporten til Zambia betydelig større enn importen fra landet.

Det kunne også være flere årsaker enn kampen mot apartheid til at LO engasjerte seg i zambisk fagbevegelse. Den zambiske fagbevegelsen var en av få grupper i landet som stod i opposisjon til regimet. Ettersom fagbevegelsen gikk mot ettpartistaten, ville LO da indirekte være med å støtte arbeidet for innføring av demokrati i Zambia. Karin Beate Theodorsen vektla at ”det var høyere under taket” i den zambiske fagbevegelsen enn i andre afrikanske land, samt at den zambiske fagbevegelsen var under mindre press fra regjeringen.⁸⁰

⁷⁹ Statistisk årbok 1990 s. 273

⁸⁰ Intervju med Karin Beate Theodorsen, 26.06.07

3. LOs solidaritetsarbeid og kampen mot apartheid fra 1970-tallet

På 1980-tallet ekspanderte det internasjonale solidaritetsarbeidet til den norske arbeiderbevegelsen. Det sørlige Afrika og kampen mot apartheid ble et av hovedområdene for den økte innsatsen. Apartheid inneholdt alle ingredienser som kunne vekke et stort engasjement i arbeiderbevegelsen. Det var et system grunnlagt på rasediskriminering og mangel på menneskelige og faglige rettigheter. LO og fagbevegelsen kom til å støtte sørafrikansk fagbevegelse både moralsk og økonomisk, samtidig som det ble iverksatt et bredt solidaritetsarbeid i det sørlige Afrika, herunder Zambia. Men før jeg går nærmere inn på arbeidsfordelingen innad i den norske arbeiderbevegelsen når det gjaldt det internasjonale arbeidet, vil jeg se på årsaker som lå til grunn for at arbeiderbevegelsen kunne øke det internasjonale engasjementet.

- **Økt offentlig støtte førte også til økt solidaritetsarbeid**

I 1963 ble det åpnet for at frivillige organisasjoner kunne motta offentlig støtte til utviklingshjelp. I 1963 var de statlige bevilgningene på tre millioner; bevilgningene økte fra 14 millioner i 1974 til 400 millioner i 1987.⁸¹ Bevilgningene til bistandsbudsjettet økte også, fra 1974 til 1980 steg det fra 690 millioner til 2, 4 milliarder.⁸² Og budsjettet fortsatte å øke stort fram til 1990.⁸³ LOs sterke satsning på solidaritetsarbeid på 1980-tallet må sees i sammenheng med at de offentlige tilskuddene økte. Antallet frivillige organisasjoner som drev bistand, vokste samtidig betraktelig. I 1991 var det hele 98 organisasjoner som drev 1058 prosjekter, mens tallene hadde vært 54 organisasjoner fordelt på 273 prosjekter ti år tidligere.⁸⁴

I 1979 oppfordret Tor Halvorsen, daværende leder i LO, arbeiderbevegelsen til å bruke de økte offentlige tilskuddene til å drive solidaritetsarbeid. LO – lederen gikk særlig inn for at arbeiderbevegelsen måtte utvide samarbeidet med fagorganisasjoner i u-land. Dette arbeidet skjøt fart da LO fikk en fast avtale med NORAD om årlige tilskudd, og LO fikk sin første

⁸¹ Simensen, 2003: 215-216

⁸² Ruud og Kjerland, 2003: 20

⁸³ Ruud og Kjerland, 2003: 20

⁸⁴ Tamnes, 1997: 388

treårige rammeavtale med NORAD i 1980.⁸⁵ Blant annet hadde medarbeider og Latin-Amerikaansvarlig i Internasjonal avdeling i LO, Leonard Larsen, vært en svært viktig aktør i arbeidet for få i stand rammeavtalene.⁸⁶ Rammeavtale ble brukt om et samarbeid som oftest innebar at det ble inngått en prosjektbasert programsamarbeidsavtale med en mottakerorganisasjon. Bevilgningene fra Norad førte til at arbeiderbevegelsen økte antall prosjekter.

De faste rammeavtalene kan sees som starten på en utvikling der frivillige organisasjoner utgjorde en større del av bistandsvirksomheten enn de hadde gjort tidligere. I 1980 bidro NORAD med 20 millioner som ble fordelt over tre år, mens LO bidro med en egenandel på minst 20 % av beløpet.⁸⁷ Rammeavtalen lå under LOs internasjonale kontor hvor det fra 1980 var ansatt en egen saksbehandler. Prosjektene ble utarbeidet ved internasjonalt kontor, deretter ble de overbrakt AIS som så sendte sin innstilling til vedtak i LOs administrasjon og sekretariat.⁸⁸

I 1981 var det Kirkens Nødhjelp som med 40,3 millioner kroner i bistand fikk mest fra staten, Norsk Folkehjelp fikk tildelt 10,4 millioner kroner i året og Norges Røde Kors 29, 6 millioner kroner. LO kom på sjette plass med en avtale om å motta 6,5 millioner kroner det året.⁸⁹

• **Arbeidsfordelingen av solidaritetsarbeidet i arbeiderbevegelsen**

I 1899 ble Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon (LO) stiftet, og gjennom 1900-tallet var medlemstallet økende, ved inngangen til tidsperioden for denne framstillingen var medlemstallet 765 000, ca 40 prosent av alle lønnstakere.⁹⁰ Høsten 1939 fikk arbeiderbevegelsen sin egen humanitære hjelpeorganisasjon ved at Den norske Spaniakomite og Arbeidersaniteten ble slått sammen til Norsk Folkehjelp. Det blir blant annet pekt på at Spaniakomiteen var med og ryddet veien for internasjonalt arbeid i arbeiderbevegelsen.⁹¹

LOs høyeste myndighet er kongressen som holdes hvert fjerde år. I perioden mellom

⁸⁵ Ruud og Kjerland, 2003: 203

⁸⁶ Intervju med Karin Beate Theodorsen, 25.06.07

⁸⁷ Arbark. LOs beretning 1980: 151

⁸⁸ Arbark. LOs beretning 1980: 151

⁸⁹ Ruud og Kjerland, 2003: 211

⁹⁰ Valstrand, 1985: 14-16

⁹¹ Lyshagen, Guttorm, 1989, *Norsk Folkehjelp 1939-89, 50 år i krig og fred*, Oslo, s. 13-15

kongressene er det representantskapet som har den høyeste myndigheten. Den daglige virksomheten er det sekretariatet som innehar.⁹² I 1985 hadde LO 33 tilsluttede forbund.⁹³ Båndene mellom Arbeiderpartiet og LO er tette, og det offisielle navnet på samarbeidet er faglig-politisk samarbeid. Det kommer blant annet til uttrykk gjennom samarbeidskomiteen mellom LO og DNA hvor fire medlemmer fra hver organisasjon møttes regelmessig og behandlet saker av interesse for begge organisasjoner.⁹⁴ I 1969 gikk Arbeiderpartiet og LO sammen og opprettet Arbeiderbevegelsens Internasjonale Støttekomité (AIS). Det samme året fikk LO sin første internasjonale sekretær, Thorvald Stoltenberg.⁹⁵ Det var LOs sekretariat som tok de mer prinsipielle beslutningene om satsningsområder og prosjekter, riktignok etter innstilling fra LOs administrasjon og AIS. Vedtak som var mindre omfattende, ble tatt i administrasjonen til LO.⁹⁶ Arbeidsfordelingen mellom internasjonal avdeling og AIS var ikke alltid like klar. Det gir seg utslag i at det ikke alltid er lett å se hvilken organisasjon som står bak det enkelte prosjekt.

Også andre mer politisk motiverte forhold var med på å øke det internasjonale engasjementet til arbeiderbevegelsen i denne perioden. Etter stortingsvalget i 1965 mistet Arbeiderpartiet makten, og for partiet som hadde styrt landet siden krigen, var dette alvorlig. Det at Arbeiderpartiet mistet makten, falt sammen med en periode med økt radikalisering i Norge. På det utenrikspolitiske området kom det til uttrykk i økt strid om utenrikspolitikken og om Vietnamkrigen.

I bind seks i Norsk utenrikspolitisk historie, Oljealder 1965-1995, peker Rolf Tamnes på at denne politiske radikaleringen på 1960-tallet også førte til endringer i arbeiderbevegelsen. Tamnes peker på at dette ble synlig gjennom opprettelsen av AIS og ansettelsen av Thorvald Stoltenberg som LOs første internasjonale sekretær. EF-kampen 1970-72 hadde slitt hardt på Arbeiderpartiet, og valget i 1973 hadde vært det dårligste for partiet siden 1930. Arbeiderpartiet tapte 12 stortingsmandater. Til tross for at partiet gjenvant noe av det tapte ved det neste valget, var den sterke partitilhørigheten for mange borte.⁹⁷ Den krisen som Arbeiderpartiet kom inn i på begynnelsen av 1970-tallet, blant annet på bakgrunn av striden

⁹² Valstrand, 1985: 46-47

⁹³ Valstrand, 1985: 76

⁹⁴ Valstrand, 1985: 77

⁹⁵ Tamnes, 1997: 3 44

⁹⁶ Arbark. ARK-2195. DA 0030 LO/NORAD-rammen, Søknad om rammeavtale NORAD/Landsorganisasjonen 1988-1992 Oslo 29.oktober 1987. s. 8

⁹⁷ Benum, Edgeir, 1998, *Overflod og fremtidsfrykt 1970-* Aschehougs Norges historie bd. 12, Oslo, s. 26

om EF, var med på å øke engasjementet for det internasjonale arbeidet i arbeiderbevegelsen. Derfor kunne partiet lytte mer til kravene fra venstresida om større aktivitet i den tredje verden. Imidlertid peker Tamnes på at dette ikke medførte store konsekvenser for Arbeiderpartiet siden det ikke vedrørte de sikkerhetspolitiske interessene til partiet. I stedet peker Tamnes på at engasjementet for den tredje verden virket ”som en lynavleder”, og trekker linjene tilbake til Kerala-prosjektet.⁹⁸

Arbeiderpartiet ble altså påvirket av de radikale strømningene, men det lå også indre årsaker til grunn for endringen. Partiet hadde blitt godt vant til å sitte med makten, og opplevde en ny situasjon da det måtte tilbringe siste delen av 1960-tallet i opposisjon. Dette førte til at terskelen for debatt ble høyere. Denne nye åpenheten avdekket også at det var stor indre uenighet innad i partiet. Hovedsakelig var meningsforskjellen knyttet til store utenrikspolitiske spørsmål som Vietnamkrigen og NATO. Og så dukket som nevnt også spørsmålet om EEC opp etter hvert.⁹⁹ Allerede på 1960-tallet økte engasjementet for den tredje verden. Da Arbeiderpartiet kom til makten igjen på begynnelsen av 1970-tallet, framstod det med en mer radikal profil. Som jeg allerede har vært inne på, økte bistanden i denne perioden samtidig som Norge økte støtten til radikale politiske regimer.¹⁰⁰

Kaare Sandegren legger vekt på at den økende globaliseringen i denne perioden bidro til økt internasjonalt engasjement. En følge av globaliseringen var at verden ble tettere sammenvevd både når det gjaldt økonomi og ressurser. Disse forholdene lå også til grunn da fagbevegelsen økte sitt internasjonale engasjement.¹⁰¹ Gjennom tv-overføringer og avisoppslag med sterke bilder fra kriger og sultkatastrofer kom situasjonen i u-landene nærmere folk. På denne måten ble menneskerettigheter og situasjonen i den tredje verden viktige temaer for mange på 1970-tallet.¹⁰² Den generelle tendensen i samfunnet var at folk fikk økt kunnskap om u-landene, og at flere engasjerte seg i internasjonale spørsmål. Også for Arbeiderpartiet ble internasjonale spørsmål et stadig viktigere tema. Fra mange politiske hold ble det og pekt på at de økonomiske overføringene burde øke, og at det burde støttes opp om u-landenes krav om større innflytelse.¹⁰³

⁹⁸ Benum, 1998: 52

⁹⁹ Nyhamar, 1990: 66-68

¹⁰⁰ Tamnes, 1997: 341-342

¹⁰¹ Sandegren, Kaare, 1977, *Fagbevegelsens internasjonale engasjement*, Oslo, s. 18.

¹⁰² Tamnes, 1997: 351-352

¹⁰³ Arbark DNAs programforslag 1978-1981, Det norske Arbeiderparti Norge og Verden: 6-10

- **Samarbeid med internasjonale organisasjoner**

Arbeiderbevegelsen samarbeidet også med internasjonale organisasjoner i solidaritetsarbeidet. Og LO kom til å være en aktiv deltaker i disse organisasjonene.¹⁰⁴ I 1949 ble Frie Faglige Internasjonale (FFI, International Confederation of Free Trade Unions, ICFTU) opprettet som det internasjonalt organet for fagbevegelsen. FFI hadde blitt opprettet på bakgrunn av frykten for at østeuropeiske kommunistiske fagorganisasjoner skulle ta over den eksisterende organisasjonen.¹⁰⁵ Til tross for overveiende likhet mellom medlemslandene var det indre uenigheter i FFI, og i 1968 gikk den amerikanske fagbevegelsen ut av organisasjonen på bakgrunn av at de vesteuropeiske organisasjonene hadde kontakt med de østeuropeiske.¹⁰⁶ FFI har vært viktig i arbeidet for å sikre faglige og menneskelige rettigheter over hele verden.

I 1972 ble Nordens Faglige Samorganisasjon (NFS) stiftet med det formål å samordne interessene til de nordiske fagorganisasjonene, og året etter ble Den europeiske faglige samorganisasjonen (DEFS) etablert.¹⁰⁷ LO må også forholde seg til International Labour Organization (ILO), som ble opprettet i 1971. ILO er en trepartsorganisasjon hvor både regjeringer, arbeidstakere og arbeidsgivere møtes. Blant ILOs arbeidsområder finner vi utarbeiding av internasjonale standarder og normer i spørsmål angående arbeidsrett.¹⁰⁸

- **Det norske engasjementet i kampen mot apartheid**

Siden kampen mot apartheid var en bakenforliggende faktor for solidaritetsarbeidet til LO i Zambia, er det også nærliggende å se nærmere på den norske stats engasjement i kampen mot apartheid. Historiker Rolf Tamnes peker på at det sørlige Afrika ble en hovedarena for norsk bistand og for kampen for frigjøring. Det skyldtes blant annet at apartheid allerede på 1950-tallet fikk internasjonal og norsk oppmerksomhet. Det var imidlertid først etter Sharpevillemassakren i 1961 at apartheid utløste skarpe protester.¹⁰⁹ Zambia engasjerte seg også i denne kampen, og spesielt president Kenneth Kaunda hadde et godt omdømme i denne forbindelse. Landet tok også imot politiske flyktninger fra Sør-Afrika og hadde flere flyktningleirer.

¹⁰⁴ Nyhamar, 1990: 564

¹⁰⁵ Sandegren, 1977: 47-48

¹⁰⁶ Imidlertid kom USA tilbake i 1982.

¹⁰⁷ Valstrand, 1985: 92-94

¹⁰⁸ Sandegren, 1977: 59-60

¹⁰⁹ Tamnes, 1997: 364-365

Norge hadde helt siden 1954 støttet kampen mot apartheidregimet i FN. Og fra 1960-tallet hadde det vokst fram et bredt folkelig engasjement mot apartheid bestående av kirken, de humanitære hjelpeorganisasjonene, den politiske venstresida og fagbevegelsen. For Norges del hadde det vært lett å være et foregangsland i kampen mot apartheid så lenge støtten var symbolsk. Men på slutten av 1970-tallet fikk Norge problem med å leve opp til idealene på grunn av de økonomiske interessene, da hovedsakelig skipsfarten, og noe seinere oljen. Statsminister Odvar Nordli fra Arbeiderpartiet erfarte de kryssende norske interessene på FNs antiapartheidkonferanse i Lagos i 1977.¹¹⁰ På den avsluttende pressekonferansen ble Nordli konfrontert med hva Norge hadde tenkt å gjøre i forbindelse med innstrammingen av de økonomiske sanksjonene mot Sør-Afrika. I tillegg kom det vanskelige spørsmålet om den norske skipsfarten som fortsatt anløp sørafrikanske havner. Nordli kunne bare vise til norsk vilje til å stramme inn hvis andre land fulgte etter. Ved ensidige tiltak ville Norge bli skadelidende. At han ikke hadde mer konkrete tiltak å møte afrikanerne med, gjorde at ”de store ordene satt fast i halsen”.¹¹¹ Og det var vanskelig å komme fram til noen enighet om norsk full boikott av Sør-Afrika på landsmøtet til DNA i 1989. Imidlertid var det enighet om å støtte nabolandene i deres arbeid for å bli uavhengig av Sør-Afrika.¹¹²

Den norske handelen med Sør-Afrika fram til 1985 hadde økt på grunn av norske bedrifters behov for manganmalm og nikkelmalm. I tillegg anløp norske skip anløp fortsatt sørafrikanske havner for både bunkring og service. På grunn av den norske handelen kom det et økende krav om norsk diplomatisk handelsboikott av landet på 1980-tallet. Skipsfarten var et område hvor idealer kom i konflikt med norske økonomiske interesser. Norske myndigheter var derfor tilbakeholdne når det gjaldt å begrense eller bryte de handelsmessige forbindelsene med Sør-Afrika. Finansminister Per Kleppes uttalelse om at en ensidig norsk aksjon ”ville være et myggstikk overfor Sør-Afrika”, beskriver det norske politiske synet.¹¹³ Imidlertid kom det en ny boikottlov i 1987 som skulle forsøke å bygge bro mellom ulike syn og mellom idealer og interesser. Sanksjonstiltakene ble opphevet i løpet av 1993-94, da apartheid var i ferd på å bli avvirket.¹¹⁴

¹¹⁰ Nordli, Odvar, 1985, *Min vei, Minner og meninger*, s.122

¹¹¹ Nordli, 1985: 127

¹¹² Arbark DNAs landsmøteprotokoll 1981: 177- 179

¹¹³ Tamnes, 1997: 367

¹¹⁴ Tamnes, 1997: 370

- **Kampen mot apartheid. Hvilke rolle spilte den for engasjementet i Zambia?**

Forsker ved FAFO, Liv Tørres, skriver i temaheftet ” Brennpunkt. Det sørlige Afrika” at kampen mot apartheid i Sør- Afrika helt fram til 1994 var bakgrunnen for LOs engasjement i det sørlige Afrika. ”Støtten til fagbevegelsen i Sør-Afrika samt i nabolandene ble sett på bakgrunn av apartheid.”¹¹⁵ Tørres framhever blant annet at også nabolandene led på grunn av virkningene av sanksjonene mot Sør-Afrika. Dessuten ble også de rammet av den sørafrikanske krigføringen og støtten til ikke-demokratiske geriljagrupper i nabolandene.¹¹⁶ At arbeidet i Afrika var viktig for LO i den tidlige perioden, blir tydelig når vi ser på den prosentvise fordelingen av pengene som gikk til solidaritetsarbeidet. Mellom 1980 og 1983 gikk 36,5 % av midlene til Afrika. Asia kommer på neste plass med 24, 5 % av midlene.¹¹⁷ I 1993 var 32, 7 % av prosjektene til LO sentrert til SADCC-landene¹¹⁸ inkludert Egypt.¹¹⁹

Før jeg ser nærmere på hvilken måte kampen mot apartheid kunne sees som en årsak til engasjementet i Zambia, vil jeg kort vise til arbeiderbevegelsens engasjement mot apartheid generelt. Jeg vil hovedsakelig se på hva som ble gjort i Norge. Arbeiderbevegelsens engasjement mot apartheid startet med en oppfordring til forbrukerboikott av sørafrikansk frukt og vin i 1960. For å bekjempe apartheid ble det imidlertid også sett på som viktig å styrke fagbevegelsen, ikke bare i Sør-Afrika, men også i nabolandene.¹²⁰ I 1976 lanserte LO en bred kampanje mot apartheid som var basert på støtte fra medlemmene på alle nivåer.¹²¹ LO arbeidet også for å påvirke de norske myndighetene til å få til en internasjonal boikott av Sør-Afrika og oppfordret til kjøp av råstoffer og metaller andre steder. I forbindelse med dette ble myndighetene også anmodet om å støtte nabolandene til Sør-Afrika, deriblant

¹¹⁵ Tørres, Liv, Brennpunkt det sørlige Afrika FAFO, s. 45

¹¹⁶ Tørres: 45

¹¹⁷ Valstrand, 1985: 91

¹¹⁸ SADCC-Southern African Development Coordination Conference ble dannet i 1980 for å fortsette samarbeidet mellom ”fronlinjestatene” Angola, Botswana, Mosambik, Tanzania og Zambia, og nabostatene Malawi, Lesotho, Swaziland og Zimbabwe. Målet var å redusere den økonomiske avhengigheten av Sør-Afrika ved å styrke samarbeidet dem imellom. SADCC lyktes ikke med å virkeliggjøre visjonen om et tett samarbeid i regionen, men vurderes likevel som viktig. Fra Ruud og Kjerland, 2003: 245

¹¹⁹ Arbark. LOs beretning 1993, s. 71

¹²⁰ Strategidokument. Det sørlige Afrika SADC-landene. Vedtatt av Landsorganisasjonens sekretariat 28.april 1997 s. 3

¹²¹ Hele den norske arbeiderbevegelsen med Arbeiderpartiet, Arbeidernes Internasjonale Solidaritetskomité, Arbeidernes Opplysningsforbund, Norsk Folkehjelp, Arbeidernes Ungdomsfylking (AUF) og Framfylkingen var engasjert i denne kampanjen. Formålet med kampanjen som ble kalt ”Frihet til det sørlige Afrika” var å informere om forholdene i Sør-Afrika. Det skulle videre samles inn penger til fagbevegelsen i landet og til humanitært arbeid.

Zambia, for å gjøre dem mer uavhengige av Sør-Afrika.¹²²

Målet med kampanjen var blant annet å påvirke den norske opinionen, for så å danne et grunnlag for en sterkere økonomisk og politisk aksjon mot Sør-Afrika. Pengene som kom inn fra kampanjen, skulle også brukes til å støtte frigjøringsbevegelsene i det sørlige Afrika og dessuten hjelpe ofrene for apartheid. De økonomiske bidragene hadde kommet fra alle ledd i arbeiderbevegelsen, men det var fagforeninger som stod for de største overføringene.¹²³ En del av kampanjen bestod i oppfordring til boikott av sørafrikanske varer. Norges Kooperative Landsforening (NKL) stoppet all import fra Sør-Afrika fra 1. september 1976.¹²⁴ Vinmonopolet stoppet import av sørafrikansk vin mellom 1977 og 1994.¹²⁵

LO støttet også sørafrikansk fagbevegelse som en del av kampen mot apartheid. Bidragene gikk fram til 1986 gjennom FFI hvor LOs økonomiske bidrag var av stor viktighet. Vesla Vetlesen skriver i boka *Frihet for Sør-Afrika. LO og Kampen mot apartheid* at den sterke posisjonen til sørafrikanske organisasjoner i stor grad skyldtes økonomisk støtte fra andre fagbevegelser.¹²⁶ Den samlede økonomiske støtten fra LO til sørafrikansk fagbevegelse mellom 1975 og 1996 er beregnet til omtrent 85 millioner kroner.¹²⁷ Støtten gikk til både organisasjonsbygging og fagforeningsarbeid, men etter at Congress of South African Trade Unions (COSATU) ble stiftet i 1985, gikk det meste av støtten til denne organisasjonen.¹²⁸ Det var også et engasjement på lokalt nivå i forbindelse med kampen mot apartheid. I 1977 ble Dalen Arbeiderforenings Internasjonale Støttefond dannet, og de ansatte ved Dalen Portland-Cementfabrikk bidro med faste bidrag. Og disse pengene ble nyttet i arbeidet i Sør-Afrika. Støtte av mer moralsk art viste Fellesforbundet i 1989 da det aktivt deltok i en støtteaksjon for generalsekretæren i det sørafrikanske metallarbeiderforbundet (National Union of Metalworkers of South Africa, NUMSA).¹²⁹

Også andre deler av arbeiderbevegelsen engasjerte seg i kampen mot apartheid. Kampen mot

¹²² Arbark. LOs beretning for 1981: 220

¹²³ Vetlesen, Vesla, 2000, "Trade Union Support to the Struggle Against Apartheid: The Role of the Norwegian Confederation of Trade Unions" i Eriksen, Tore Linné (red), 2000, *Norway and national liberation in Southern Africa*, Nordiska Afrikainstitutet s. 327

¹²⁴ Vetlesen, 1998, *Frihet for Sør-Afrika. LO og kampen mot apartheid*, Oslo, s. 19-20

¹²⁵ Vetlesen i Eriksen (red) 2000: 328

¹²⁶ Vetlesen, 1998: 67

¹²⁷ Vetlesen, 1998: 72

¹²⁸ Vetlesen, 1998: 72-73

¹²⁹ Vetlesen, 1998: 27

de rasistiske regimene i det sørlige Afrika var viktig for Arbeiderpartiet og andre partier på venstresida.¹³⁰ Når det gjaldt kampen apartheid, foretrakk imidlertid Arbeiderpartiet at tiltak mot Sør-Afrika skulle iverksettes gjennom FN. Arbeiderpartiregjeringene i perioden 1976-1981 samarbeidet med fagbevegelsen for blant annet å se på alternative markeder for de bedriftene som var avhengige av enten import fra eller eksport til Sør-Afrika.¹³¹ Som vi ser var, det ikke et stort lokalt engasjement i forbindelse med kampen mot apartheid. Årsaken til det kan være at det apparatet som LO satte i gang, var så stort at det verken var behov for eller kapasitet til et lokalt engasjement.

Engasjementet mot apartheid var også årsaken til det første møtet mellom norsk og zambisk fagbevegelse. LO sendte den første delegasjonen til det sørlige Afrika i 1977. På denne tiden foregikk det frigjøringskriger i både Namibia og Rhodesia (Zimbabwe). Formålet med å sende delegasjonen var å opprette direkte kontakt med fagorganisasjonene i regionen. Delegasjonen skulle også vurdere støtte til flyktningene fra Sør-Afrika. Etter det første besøket i 1977 avla representanter fra Internasjonal avdeling i LO med jevne mellomrom besøk til det sørlige Afrika. Besøkene ga LO mulighet til å bygge ut samarbeidet med organisasjonene i frontlinjestatene, herunder Zambia. Det ga også anledning til å følge situasjonen i Sør-Afrika på nært hold.¹³² ANC hadde flyktningleirer i Zambia. Og i Zambia i likhet med i Angola og Zimbabwe var det flere som ble drept ved kommandoraid fra Sør-Afrika.¹³³ Fram til 1980 var nabolandet som Zambia var så nært forbundet til, Rhodesia, (fra 1980 Zimbabwe), også styrt av et hvitt mindretall. Selv om det på midten av 1980-tallet bare var Sør-Afrika som stod igjen, er det likevel i en slik bredere sammenheng vi må forstå grunnen til at LO begynte solidaritetsarbeid i Zambia. For arbeiderbevegelsen var det også viktig med geografisk konsentrasjon når det gjaldt det internasjonale solidaritetsarbeidet.

Kampen mot apartheid kunne ikke sees isolert til Sør-Afrika, det var en kamp som gjaldt hele regionen. En sterk fagbevegelse i nabolandene kunne blant annet gjøre det vanskeligere for sørafrikanske myndigheter å utnytte arbeiderne i nabolandene. Mange gruvearbeidere fra Zambia arbeidet i perioder i gruver i Sør-Afrika. Hvis disse arbeiderne var godt faglig skolert, kunne de ha en dobbeltrolle, både ved at de kunne spre fagforeningskunnskap og

¹³⁰ Arbark. Protokoll fra DNAs ordinære landsmøte 8.-11. mai 1977: 183

¹³¹ Arbark. DNAs Landsmøteprotokoll 1979: 144

¹³² Vetlesen, 1998: 96-97

¹³³ Vetlesen, 1998: 98

gjennom det igjen være en del av kampen mot apartheid.¹³⁴ Ved å bistå med støtte på ulike plan til en i utgangspunktet velfungerende fagbevegelse, kunne LO oppnå større resultater enn å støtte en fagbevegelse som ikke hadde de fordelene som den zambiske fagbevegelsen hadde. Det kan ha vært et avgjørende argument for å støtte nettopp den zambiske fagbevegelsen. Når det gjelder valg av Zambia, må vi også se på Zambias posisjon i regionen. Selv om Zambia var en ettpartistat, var forholdene allikevel mer åpne enn i nabolandene. På grunn av Kaundas posisjon i kampen mot apartheid var landet også et knutepunkt i antiapartheidkampen.

At kampen mot apartheid var en av årsakene til at LO engasjerte seg i flere land i det sørlige Afrika, deriblant Zambia, blir framhevet av Vesla Vetlesen i boka *Norway and National Liberation in Southern Africa* i hennes bidrag *Trade Union Support to the Struggle Against Apartheid: The Role of the Norwegian Confederation of Trade Unions*. Her peker Vetlesen på at LO, som en del av antiapartheidarbeidet, utviklet et bredt samarbeid med fagbevegelsen i frontlinjestatene. Her framhever hun også at LO sterkt støttet den offisielle norske bistanden til frontlinjestatene, spesielt med tanke på støtten til å forbedre transportmulighetene og tilgangen til havner i regionen.¹³⁵

Imidlertid er apartheid som begrunnelse for engasjementet lite framtreddende i rapporter, prosjektforslag og prosjektevalueringer fra 1980-tallet. Derimot hevdes det i rapporter skrevet på 1990-tallet og senere at kampen mot apartheid var en av årsakene til at LO gikk i gang med prosjektarbeid i Zambia. På bakgrunn av dette kan det diskuteres hvorvidt kampen mot apartheid var en viktig årsak til at LO gikk i gang med økonomisk støtte til zambisk fagbevegelse. For det første gjaldt denne tidlige støtten ikke Sør-Afrika direkte, men indirekte, noe som kan gjøre det argumentet mindre betydningsfullt. For det andre var den første økonomiske støtten gjennom FFI, altså ikke direkte fra LO selv. Til tross for et bredt og langvarig engasjement mot apartheid i fagbevegelsen og påstander om at det spilte en rolle i Zambia, er det ut fra rapporter og prosjektbeskrivelser lite som tyder på at dette var en uttalt årsak i samtida. I neste kapittel vil jeg se nærmere på nettopp dette og på hvilken måte støtten til zambisk fagbevegelse kunne bli sett på som en del av kampen mot apartheid.

¹³⁴ Mail fra Leonard Larsen, Latin-Amerikaansvarlig i Internasjonal avdeling, 23.07.07

¹³⁵ Vetlesen, 2000: 344

4. LOs økonomiske bistand til det zambiske gruvearbeiderforbundet

I denne delen av framstillingen vil jeg se på hvordan og hvorfor kontakten oppstod mellom LO og Zambia Congress of Trade Unions (ZCTU). Jeg vil spesielt følge den økonomiske støtten og samarbeidet LO hadde med det fagforbundet som lenge hadde vært det viktigste og sterkeste i Zambia, nemlig gruvearbeiderforbundet, Mineworkers Union of Zambia (MUZ) som var et av forbudene innen ZCTU. Som kapittel 2 viste, hadde Zambia i de første årene etter frigjøringen en relativt velfungerende økonomi takket være kopperindustrien. Og på grunn av det hadde gruvearbeiderforbundet opparbeidet seg en forholdsvis sterk posisjon i det zambiske samfunnet.

Miners International Federation (MIF) hadde foreslått et prosjekt for International Confederation of Free Trade Unions (ICFTU, Frie Faglige Internasjonale, FFI) i 1982, som igjen la dette fram for LO. LO godkjente prosjektet i 1984, men det kom ikke i gang før i 1986.¹³⁶ Spørsmålet blir da hvorfor LO støttet dette forbundet som representerte arbeidere i en såpass velfungerende industri? Og hvordan var det ment å skulle fungere som en del av kampen mot apartheid?

Etter frigjøringen hadde flere fagforeningsledere fått toppjobber i statsadministrasjonen. Det hadde ført til innlemming i ettpartistaten for flere av dem, og altså en dreining bort fra fagbevegelsen. På den måten mistet fagbevegelsen mange av sine dyktigste ledere til staten. Frigjøringen førte til at det ble flere nye arbeidsplasser, noe som førte til økt oppslutning om fagbevegelsen, og i 1970 var det flere fagforeningsmedlemmer enn under koloniperioden.¹³⁷ Så selv om fagbevegelsen mistet mange viktige medarbeidere, fikk den også flere nye medlemmer etter frigjøringen.

Etter frigjøringen endret fagbevegelsen oppmerksomhet fra kampen for arbeidernes rettigheter til arbeidet for den sosiale gjenoppbyggingen.¹³⁸ Den zambiske regjeringen bidro med finansiering av seminarer og kurs og andre former for utdanning av fagforeningsledere. Altså arbeid mer i tråd med ettpartistatens linje, men det kan også sees som nødvendig på

¹³⁶ Arbark. ARK 2591. DA 0137. Zambia opplæring gruvearbeidere, project proposal 31.05.88, sendt fra MIF til LOs internasjonale avdeling

¹³⁷ Akweteye, 1994: 40-41

¹³⁸ Sklar, 1975: 116-117

grunn av det store behovet for enhetsfølelse etter frigjøringen. Likevel var ikke ZCTU i stand til å kontrollere medlemmene som flere ganger streiket mot ledelsens ønske. Det tyder på utbredt misnøye i de lavere nivåene i fagbevegelsen og blant medlemmene. I 1985 støttet også LO protestkampanjer mot undertrykking av faglige rettigheter i Zambia.¹³⁹

Det ble fra norsk fagbevegelse pekt på at den zambiske fagbevegelsen var den eneste i regionen som ikke var svak politisk sett.¹⁴⁰ Bakgrunnen for det var at Zambia, i motsetning til mange av de andre landene, hadde vært gjennom en industriutvikling, og at dette hadde skapt en sterk fagbevegelse i en region som ellers ikke var preget av det. Den solide posisjonen til den zambiske fagbevegelsen synliggjøres av at LOs prosjektarbeidere møtte på zambiske fagforeningsfolk gjennom arbeidet sitt også i andre deler av det sørlige Afrika. Andre fagbevegelser i regionen benyttet seg altså av den kompetansen som mange i den zambiske fagbevegelsen besatt. Den zambiske fagbevegelsen hadde også unngått å bli integrert i partistrukturen i ettpartistaten.¹⁴¹ At ZCTU ikke ble en del av partistrukturen, skilte den fra andre fagorganisasjoner i regionen.¹⁴² Dette bekrefter at ettpartistatens politikk overfor fagbevegelsen var feilslått. I Tanzania for eksempel ble fagbevegelsen en del av ettpartistaten og hadde tette juridiske og politiske bånd til regjeringspartiet. Medlemskap i fagbevegelsen var obligatorisk; i tillegg ble ledelsen utnevnt av presidenten.¹⁴³

• **Kontakten med zambisk fagbevegelse oppstår**

Den zambiske fagbevegelsen ble av LO på slutten av 1970-tallet framstilt som relativt velfungerende. Det ble også nevnt at den zambiske fagbevegelsen markerte uavhengighet i forhold til regjeringen. Dessuten kom det fram at den zambiske fagbevegelsen selv drev et utstrakt faglig opplæringsarbeid. Imidlertid ønsket organisasjonen gjerne å ta imot støtte til seminar hvor representanter for de faglige frigjøringsbevegelserne var til stede. En delegasjon fra LO skulle besøke Zambia igjen året etter.¹⁴⁴

Selv om den zambiske fagbevegelsen var en av de politisk sterkeste i regionen, opplevde også den flere problemer med styresmaktene på begynnelsen av 1980-tallet, nettopp fordi

¹³⁹ Arbark. LOs beretning for 1985: 55

¹⁴⁰ Fra Vesla Vetlesen. Internt notat i Internasjonal avdeling i LO. Rapport fra SATUCC-møte i Lesotho 22.-24. august 1984 s. 5

¹⁴¹ Intervju med Vesla Vetlesen, 27.03.07

¹⁴² Mjörnell, Rigmor, Solveig Wikman og Mats Wingborg, 1996, *Fakta om facket i Afrika.*, Stockholm: Bäckström, s.179

¹⁴³ Tørrs: 30-31

¹⁴⁴ Fra Vesla Vetlesen. Rapport fra reise 3.-23-november 1978. 874.5. Fortrolig

den hadde en så sterk posisjon. I juli 1981 ble fire fagforeningsledere fengslet i Zambia. De som ble fengslet, var lederen av ZCTU, Frederick Chiluba, som senere ble president i landet, generalsekretæren i ZCTU, Newstead Zimba og den assisterende generalsekretæren i ZCTU, Chitala Sampa. I tillegg ble også viseformannen, nestlederen i MUZ, Timothy Walamba, arrestert. Bakgrunnen for arrestasjonene var blant annet at lederne hadde oppfordret til ulovlige streiker, og beskyldninger om at de skulle ha et ønske om å ta det zambiske lederskapet. Anklagene ble tilbakevist av generalforsamlingen til ZCTU som møttes i Ndola 30.-31. juli 1981.¹⁴⁵

Før presidentvalget i 1983 hadde lovforslaget om innskrenking av pressefriheten og innordning av fagbevegelsen under partiet og regjeringen igjen blitt aktuelt. I den forbindelse så fagbevegelsen forslaget om innskrenking av pressefriheten som en trussel mot virksomheten sin. Derfor ønsket organisasjonene å følge en uavhengig linje heller enn en partisentralistisk. I et brev fra konsul Kristian F. Pettersen i Lusaka til LO nevner han at de fire fagforeningsledere var blitt internert, og viste til at domstolen ikke hadde funnet at det forelå juridisk grunnlag for fengsling.¹⁴⁶ Fengslingen må sees på bakgrunn av det faglige engasjementet til de fire som ble fengslet. I en rapport fra et besøk Vesla Vetlesen gjorde til Zambia i 1982, pekte hun også på denne hendelsen. Fagforeningslederne hadde blitt frikjent og løslatt, men blitt ekskludert av partiet. Generalsekretær Zimba hadde blitt fratatt plassen sin i parlamentet. Det ble også nevnt at nedgangen i gruveindustrien hadde ført til innskrenkninger og forverrede levekår for gruvearbeiderne.¹⁴⁷

Vesla Vetlesen pekte i rapporten fra reisen på en annen årsak til at myndighetene i ettpartistaten fryktet fagbevegelsen på grunn av gruvearbeiderforbundets sterke posisjon. At gruvearbeiderforbundet ble referert til som ”landets annen regjering”, illustrerer hvilken sterk stilling det hadde i det zambiske samfunnet.¹⁴⁸ Dette var et inntrykk som også konsulent for LO, Karin Beate Theodorsen, fikk da hun besøkte zambisk fagbevegelse på slutten av 1980-tallet.¹⁴⁹ Gruvearbeiderne hadde tradisjonelt hatt høyere lønn enn andre yrkesgrupper.¹⁵⁰ Den sterke posisjonen til fagbevegelsen hang sammen med

¹⁴⁵ Arbark. AIS-ARK 2481. DC 0020 Brev fra zambisk fagbevegelse til ICFTU s.1

¹⁴⁶ Arbark. AIS-ARK 2481. DC 0002. Brev fra Det kongelige norske konsulat i Lusaka til Utenriksdepartementet og NORAD om fagforeningens holdning til den innenrikspolitiske maktkampen i Zambia, 7.juni 1982, s. 1-3

¹⁴⁷ Arbark. AIS-ARK-2481. DC 0020. Rapport fra besøk i Zambia 27.10-02.11-82, s. 1

¹⁴⁸ Arbark. AIS-ARK-2481. DC 0020, Rapport fra besøk i Zambia 27.10-02-11.82, s. 1

¹⁴⁹ Intervju med Karin Beate Theodorsen, 25.06.07

¹⁵⁰ Sklar, 1975: 117

gruvearbeiderforbundets sterke stilling på grunn av det viktige kopperet. Samtidig var gruvearbeiderforbundets makt avhengig av hvorvidt kopperprisene var høye eller lave. På grunn av at det sterkeste forbundet hadde blitt svekket etter fallet i kopperprisene etter 1973, hadde de ikke klart å hindre at reallønna sank betraktelig. At den zambiske fagbevegelsen fikk svekket makt, hang også sammen med endringen til en mer markedsorientert økonomi etter påtrykk fra Pengefondet og Verdensbanken.¹⁵¹

I rapporten fra 1982 framstiller LO ZCTU som en respektert og effektiv organisasjon som ble oppfattet som en kraftkilde av de andre fagorganisasjonene i området. ZCTU var selv innstilt på å spille en ledende rolle i det faglige samarbeidet i regionen. Imidlertid hadde den zambiske fagbevegelsen økonomiske problemer, i stor grad på grunn av fallende kopperpriser og nedbemanning i kopperindustrien som førte til tap av kontingent. På grunn av den dårlige økonomien var opplysningsvirksomheten også kuttet ned. Dessuten hadde fagbevegelsen i Canada og Nederland redusert sin støtte.¹⁵² Derfor ville, het det, bistand fra LO være svært velkommen for den zambiske fagbevegelsen. Det var også ønskelig å få midler til trykkeriet som ZCTU selv drev, blant annet var utstyret nedslitt.

Generalsekretæren ønsket også LO-støtte til et ILO-kurs for kvinnelige arbeidere.¹⁵³

Her ser vi gjennom rapporten fra Vetlesens besøk i Zambia at det er zambisk fagbevegelse selv som uttrykker et ønske om økonomiske bidrag fra LO til fagforeningsaktiviteter. Det er interessant å registrere at kampen mot apartheid eller et ønske om økt demokrati ikke ble nevnt av noen av partene. På zambisk side kan det i første omgang ha vært en mer pragmatisk holdning som lå til grunn for ønsket om økonomiske bidrag til generell fagforeningsaktivitet. I en prosjektevaluering fra solidaritetsarbeidet til LO i Zambia ble det blant annet pekt på at flere i ledelsen av fagbevegelsen prioriterte økonomiske bidrag for å arrangere kampanjer og aktiviteter. Samtidig var det forholdsvis lite oppmerksomhet rundt aktiviteter som ikke krevde økonomiske bidrag.¹⁵⁴ Selv om apartheid ikke ble trukket fram som tema av noen av aktørene i denne tidlige kontakten mellom norsk og zambisk fagbevegelse, vil jeg senere komme tilbake til om dette var tilfeldig eller uttrykk for en generell tendens. Det vil jeg gjøre fordi det i flere rapporter utgitt fra LO har blitt framhevet at kampen mot apartheid var en viktig årsak til at LO engasjerte seg i Zambia. Som de neste

¹⁵¹ Pausewang, 1986: 19

¹⁵² CLC/Canada og FNV-Nederland

¹⁵³ Arbark. AIS-ARK-2481. DC 0020. Rapport fra besøk i Zambia 27/10-2/11-82, s. 3

¹⁵⁴ Mjøberg, Larsen og Tørres, 1998: 17

avsnittene da også vil vise, var kampen mot apartheid viktig for fagbevegelsen, og vi skal se hvilken rolle den spilte for arbeidet i Zambia.

- **Økonomisk prosjektstøtte til gruvearbeiderforbundet**

Gruvearbeiderforbundet (Mineworkers Union of Zambia, MUZ) som representerte arbeiderne i landets viktigste industri, hadde vært aktiv i kampen for arbeiderklassens interesser i Zambia. Den var helt klart det sterkeste og det mest toneangivende forbundet i ZCTU. MUZ hadde nær 100 prosents oppslutning innenfor gruveindustrien. Selv om forbundet identifiserte seg med det eneste partiet i landet, (UNIP), og støttet seg på Kaundas politikk, var det ikke ettergivende overfor regjeringen. Imidlertid hadde den zambiske fagbevegelsen et begrenset spillerom. Landet var tross alt en ettpartistat, og betegnelser som at forbundet var mektig, må sees innenfor denne sammenhengen. Et illustrerende eksempel på dette ser vi i 1981 da gruvearbeiderne gikk til aksjon mot blant annet regjeringens nedskjæringer på de sosiale godene. Som et resultat av dette ble som nevnt fire faglige ledere fengslet i tre måneder.¹⁵⁵

Det var den internasjonale gruvearbeiderinternasjonalen MIF som hadde foreslått dette prosjektet for FFI. Det skjedde i 1982 da de fleste av de lokale tillitsvalgte i MIZ var nyvalgte. FFI sendte prosjektet videre til LO-Norge som godkjente prosjektet i 1984.¹⁵⁶ Prosjektstøtten gikk under FFI-støtte, og i 1984 fikk opplysningsprogrammet til gruvearbeidere i MIF i Zambia en økonomisk støtte på 355 000 kroner, som var den første overføringen.¹⁵⁷ Prosjektet hadde blitt skissert første gang i 1982 og var rettet inn mot opplæring av de lokale representantene for MUZ, det zambiske gruvearbeiderforbundet. Bakgrunnen for forespørselen var at alle de lokale representantene var nyvalgte, noe som tilsa at det var et behov for blant annet faglig opplæring. Til grunn for prosjektet var det et ønske om økt faglig bevissthet blant medlemmene.¹⁵⁸ Det var gruvearbeiderinternasjonalen som drev prosjektet, mens LO bidro med økonomiske bidrag.¹⁵⁹ Prosjektet hadde også som mål å lære opp instruktører, samt gjennom ukekurs å lære opp lokale tillitsvalgte og

¹⁵⁵ Arbark. *Frie Faglige* nr. 10/1984: 8-9

¹⁵⁶ Arbark. ARK 2591. DA 0030. Landsorganisasjonen i Norge. Søknad om rammeavtale NORAD/Landsorganisasjonen 1988-1992 Oslo, 29.oktober 1987, s. 91-92

¹⁵⁷ Arbark. LOs beretning 1984 s. 78

¹⁵⁸ Arbark. ARK-2591. DA 0060. Zambia. Opplæringsprogram blant gruvearbeidere. 31.oktober 1986

¹⁵⁹ Intervju med Vesla Vetlesen, 27.03.07

styremedlemmer. Det ville blant annet bli gitt støtte til opplæring av studiesirkelledere.¹⁶⁰

Prosjektet kom imidlertid ikke i gang før i 1986, hele fire år etter at det først var planlagt og to år etter de første økonomiske overføringene fra LO gjennom FFI. Fram til 1985 hadde MUZ vært tilknyttet Miners International Federation (MIF, gruvearbeiderinternasjonalen), men president Kaunda la ned forbud mot internasjonal tilknytning for gruvearbeiderforbundet. Det hadde imidlertid ikke hindret at kontakten var god mellom de to organisasjonene. I oktober 1984 overførte LO den første bevilgningen på kroner 297 000 gjennom FFI, og neste år var det en ny overføring på 58 000 kroner.¹⁶¹ Prosjektet skulle gå over tre år, 1986, 1987 og 1988.¹⁶²

En annen årsak til forsinkelsen var at MUZ måtte ha tillatelse fra den zambiske regjeringen for å kunne motta utenlandske bidrag, noe som ikke kom i orden før i midten av 1986.¹⁶³ I 1987 ble framdriften nok en gang forsinket. Denne gangen var årsaken i hovedsak mangelfull regnskapsføring og transportproblemer. Ved en prosjektreise til Zambia i 1987 hadde ikke representantene fra MUZ hatt mulighet til å reise fra Kitwe, som var hovedstaden i gruvedistriktet, til Lusaka for å møte LO. På grunn av det fikk ikke LO mer inngående kunnskap om utviklingen av prosjektet. Siden det var gruvearbeiderinternasjonalen (MIF) som hadde administrert prosjektet, fikk LO planene derfra.¹⁶⁴ Det hadde også vært andre årsaker til forsinkelser i 1987. Det hadde vært problemer i forbindelse med transport, mangelfull regnskapsføring og mangel på teknisk utstyr til trykkeriet.¹⁶⁵ Samarbeidsorganisasjonene i dette prosjektet var FFI, Miners International Federation (MIF) og Mineworkers Union of Zambia (MUZ).¹⁶⁶

Etter hvert fikk de regionale representantene ryddet opp i de økonomiske problemene, og dermed kunne halvparten av de planlagte kursene for tillitsvalgte gjennomføres. Allerede i 1988 ble det gjennomført et seminar som skulle evaluere arbeidet, noe som viste seg å være nyttig for prosjektet. LOs prosjektmedarbeider Karin Beate Theodorsen, trakk fram flere problemer ved gjennomføringen av prosjektene. Enkelte av lederne i MUZ var lite opptatt av

¹⁶⁰ Arbark. ARK-2591. DA 0060. Zambia. Opplæringsprogram blant gruvearbeidere, 31.oktober 1986

¹⁶¹ Arbark. ARK-2591. DA 0060. Zambia. Opplæringsprogram blant gruvearbeidere, 31.oktober 1986

¹⁶² Arbark. ARK-2591. DA 0060. Zambia. Opplæringsprogram blant gruvearbeidere, 31.oktober 1986

¹⁶³ Arbark. ARK-2591. DA 0137. Fra Miners International Federation til LOs Internasjonale avdeling, 31.05.88

¹⁶⁴ Arbark. ARK-2591. DA 0037. Det sørlige Afrika generelt. Rapport fra prosjektreise til Tanzania, Mosambik, Swaziland, Botswana, Zimbabwe og Zambia 31.08.87-18.09.87.s. 12

¹⁶⁵ Arbark. ARK-2591. DA 0030Landsorganisasjonen i Norge. Søknad om rammeavtale Norad/Landsorganisasjonen 1988-1992 Oslo, 29.oktober 1987, s. 92

¹⁶⁶ Arbark. ARK-2591. DA 0060. Opplæringsprogram blant gruvearbeidere 31. oktober 1986

skoleringsarbeidet. Det kom også fram at de samme lederne ikke hadde støttet prosjektkoordinatoren, men ikke på hvilken måte. I tillegg ble det nevnt at den sentrale skoleringskomiteen heller ikke hadde fungert. Dessuten var det blitt brukt tilfeldige foredragsmanualer.¹⁶⁷ LOs prosjektmedarbeider regnet nå med at prosjektet kom til å ta tre år i stedet for to som opprinnelig planlagt.¹⁶⁸

I 1988 gikk prosjektet stort sett etter planen. Selv om det fremdeles var noen vanskeligheter med transport til gruvene, kopiering av materiell og problemer med regnskapsprosedyrene. Det ble holdt flere møter i 1989, hvor de regionale sekretærene til både MUZ og MIF møtte, og i tillegg stilte representanter fra MIF og FFI. Samtidig hadde prosjektarbeideren til LO hatt kontakt med de deltagende personene. Det ble også planlagt at det skulle være en representant fra LO til stede i Zambia for en kort periode. Denne representanten skulle delta i evalueringen av de andre prosjektene som LO samarbeidet med ZCTU om, prosjekter rettet mot lærere og kvinner.¹⁶⁹

I rapporten fra prosjektreisen i september 1987 ble det pekt på at forholdet mellom fagbevegelsen og regjeringen i Zambia var blitt stadig mer tilspisset. Etter at formannen Chiluba og generalsekretæren Zimba hadde kommet tilbake fra en ILO-konferanse den sommeren, hadde myndighetene tatt fra dem passene. I tillegg hadde Chiluba blitt suspendert fra forbundet sitt i tre måneder. Zimba fortalte LO-representantene at myndighetene den siste tiden hadde hatt flere utfall mot fagbevegelsen. Det hadde bakgrunn i falske beskyldninger fra det som Zimba refererte til som "ukjent hold". Innen partiet var det uenighet som også gjenspeilte seg i fagbevegelsen, og det var tegn som tydet på at det var partitro medlemmer som stod bak de falske anklagene.¹⁷⁰

Både Mie Osmundsen og Stig Blomquist fra MIF uttrykte tilfredshet med prosjektet under en reise til det sørlige Afrika i 1988.¹⁷¹ Men ved en gjennomgang i 1989 av LOs prosjektstøtte til gruvearbeiderforbundet kom det fram at Ketil Nordahl, prosjektkonsulent for Internasjonal avdeling i LO, stilte seg tvilende til om det var riktig å støtte

¹⁶⁷ Arbark. ARK-2591. DA 0099. Zambia, opplæringsprogram blant gruvearbeidere. Prosjekt nr.: 1099-NOR-ITS-IV. Udatert

¹⁶⁸ Arbark. ARK-2591. DA 0060 Opplæring gruvearbeidere, 31. oktober 1986

¹⁶⁹ Arbark. ARK-2591. DA 0099 prosjekter 1988. prosjekt nr: 1988-NOR-ITS-IV. Zambia, opplæringsprogram blant gruvearbeidere. Udatert

¹⁷⁰ Arbark. ARK-2591. DA 0037. Det sørlige Afrika generelt. Rapport fra prosjektreise til Tanzania, Mosambik, Swasiland, Botswana, Zimbabwe og Zambia 31.08.87-18.09.87, s. 12

¹⁷¹ Arbark. ARK-2591. DA 0137 Memo fra Ketil Nordahl til Leonard Larsen. 09.01.1989. Proposed continuation of project 1989/NOR/ITS/IV Education programme for mineworkers

gruvearbeiderforbundet. Han ønsket at støtten skulle opphøre hvis ikke prosjektene ble bedre gjennomført og fulgt opp. Han reiste også spørsmålstegn ved sider av opplæringsprosjektet i gruvearbeiderforbundet; var riktig at det største og et av de mest ressursrike forbundene skulle støttes med norske midler. Nordahl mente ikke å ha sett resultat av arbeidet så langt.¹⁷²

Prosjektmedarbeiderne som besøkte prosjektet, hadde altså ulike vurderinger om prosjektet var nyttig eller ikke. Det kan ha sammenheng med ulike oppfatninger blant dem som skulle evaluere seminarene, men det kan også henge sammen med hvem de møtte i Zambia. Når det gjelder det negative inntrykket til Nordahl, kan komme av at da han var i Zambia i 1988, var det ingen prosjektkoordinator på plass under akkurat det møtet. Den tidligere prosjektkoordinatoren for prosjektet med gruvearbeiderne hadde sluttet i jobben, og det var ikke blitt utnevnt en ny. Derfor måtte Nordahl bli orientert av generalsekretæren i MIZ, John Sichone i Lusaka. Møtet varte ikke i mer enn halv time. Sichone var heller ikke oppdatert på prosjektet da dette ikke var hans arbeidsområde.¹⁷³

I 1990 støttet LO igjen et prosjekt med de fagorganiserte gruvearbeiderne. Formålet med prosjektet var å støtte forbundet som selv ikke hadde midler til å drive utstrakt opplæring i fagforeningskunnskap. Prosjektet ble imidlertid avsluttet i 1993 blant annet fordi det ikke hadde blitt drevet profesjonelt nok både fra Zambias og gruvearbeiderinternasjonalens side. I tillegg hadde både rapporteringen og regnskapsføringen vært lite tilfredsstillende, noe som var den viktigste årsaken til at LO avsluttet prosjektet.¹⁷⁴

Gruvearbeiderforbundet som tidligere nevnt, relativt velstående fordi det organiserte arbeiderne i landets viktigste industri, gruveindustrien. Karin Beate Theodorsen, som var på konsulentoppdrag for LO i Zambia på slutten av 1980-tallet, la merke til velstanden i det zambiske gruvearbeiderforbundet. Det var for eksempel en enorm forskjell mellom lokalene til hovedsammenslutningen ZCTU og lokalene til gruvearbeiderforbundet. I tillegg til velutstyrte lokaler kjørte medlemmer av gruvearbeiderforbundet rundt i flotte biler.¹⁷⁵ Det kan henge sammen med korrupsjon og ikke nødvendigvis av høye årslønner i gruveindustrien. Korrupsjon var et utbredt problem i Zambia, og fagbevegelsen var ikke noe

¹⁷² Arbark. ARK-2591. DA 0137 Memo fra Ketil Nordahl til Leonard Larsen. 09.01.1989. Proposed continuation of project 1989/NOR/ITS/IV Education programme for mineworkers

¹⁷³ Arbark. ARK-2591. DA 0137 Memo fra Ketil Nordahl til Leonard Larsen 09.01.89

¹⁷⁴ NORADs arkiv Boks FRIV/Boks A-9625, mappe 441/LO GLO 610 rammeavtalen 02.199-121994

¹⁷⁵ Intervju med Karin Beate Theodorsen 25.06.07

unntak. På 1990-tallet var utbredelsen av korrupsjon et hyppig tema i zambisk politikk. Noen tilfeller av korrupsjon hadde også nådd media, hvor en sak involverte et av gruvefirmaene, nemlig ZCCM. Imidlertid ble korrupsjon ikke framhevet som et problem som hindret forretningsliv i den private sektoren i landet.¹⁷⁶ I 2001 var Zambia ranket som nr.75 på Transparency International (TI's) liste over utbredelse av korrupsjon for 2001, Tanzania og Uganda havnet lenger ned på lista på henholdsvis plass 82 og 88.¹⁷⁷

I de senere år har det blitt avdekket flere saker med korrupsjon som har involvert topper i det zambiske samfunnet. I 1993 ble det holdt en internasjonal giverkonferanse for dem som hadde bistandsprosjekter i Zambia. Her tok de fleste landene, inkludert Norge, opp en korrupsjonssak som blant annet gikk på narkotikahandel. Spørsmålet giverlandene kom med, var hvorvidt medlemmer av den zambiske regjeringen var involvert. Skandalen førte til at Norge med flere andre land frøs deler av bistanden til landet. Imidlertid kom bevilgningene i gang igjen etter at Zambia lanserte tiltak for å fremme demokrati i landet, i tillegg til at flere ministre i den zambiske regjeringen gikk av.¹⁷⁸ Og i 2003 satt den tidligere fagforeningslederen og landets president fra 1991, Frederick Chiluba, i fengsel etter korrupsjonsanklager.¹⁷⁹

• Støtte fra Norsk Arbeidsmandsforbund?

Når det gjelder et engasjement på forbundsnivå, kan det være nærliggende å tro at Norsk Arbeidsmannsforbund som organiserer gruvearbeidere, ville bidratt med prosjektstøtte rettet mot zambiske gruvearbeidere. Imidlertid engasjerte ikke Norsk Arbeidsmandsforbund seg i støtten til det zambiske gruvearbeiderforbundet. I et brev fra Hordaland Arbeidsmannsforening til Norsk Arbeidsmannsforbund ble det pekt på at medlemmene viste liten interesse for både internasjonale spørsmål og historie. For å snu disse holdningene ble det holdt et kurs kalt "Fagbevegelsen og Samfunnet".¹⁸⁰ Men forbundsleder Harald Øveraas understreket i en uttalelse til president Kenneth Kaunda i 1991 forbundets motstand til The Industrial Relations Act og de konsekvenser denne loven ville få for zambisk fagbevegelse.¹⁸¹ Den nye loven innebar en slutt på den sterke sentraliseringen av ZCTU på

¹⁷⁶ NORAD rapport 2002/8, Study on Private Sector Development in Zambia, March 2002, s. 22

¹⁷⁷ NORAD rapport 2002/8, Study on Private Sector Development in Zambia, March 2002, s. 22

¹⁷⁸ Liland og Kjerland, 2003: 154

¹⁷⁹ Simensen, Jarle, 2004, *Afrikas historie*, Oslo, s.372

¹⁸⁰ Arbark. ARK-2591. DA 0069 Brev fra Hordaland Arbeidsmannsforening til Norsk Arbeidsmannsforbund. 17.06.88

¹⁸¹ Arbark. ARK-2591. DA 395 Fagbevegelsen utenfor Norden. Brev fra leder i Norsk Arbeidsmandsforbund Harald Øveraas til president Kenneth Kaunda 15.04.1991

bakgrunn av at det nå ble slutt på obligatorisk medlemskap i et av ZCTUs forbund. Fagbevegelsens reaksjon var at dette ville føre til svekkelse blant annet fordi loven ville føre til oppløsning av de sterke båndene mellom ZCTU og forbundene.¹⁸² Fram til 1990 hadde Kaundas lovgivning sørget for en enhetlig fagbevegelse, og ZCTU var garantert monopol. Ironisk nok var det i forbindelse med oppløsningen av ettpartistyret at lovendringen som ikke favoriserte ZCTU, ble utarbeidet.¹⁸³

Det var antakelig flere årsaker til at Norsk Arbeidsmandsforbund ikke var engasjert i Zambia. Forbundet ga økonomiske bidrag til AIS. Norsk Arbeidsmandsforbund kanaliserte således solidaritetsarbeidet sitt gjennom denne organisasjonen. Dessuten gikk støtten fra LO til det zambiske gruvearbeiderforbundet gjennom FFI, og ikke direkte fra LO. Norsk Arbeidsmandsforbund var imidlertid også til stede på møter med gruvearbeiderinternasjonalen i Brussel, sammen med representanter fra Internasjonal avdeling.¹⁸⁴ Selv om Arbeidsmandsforbundet ikke støttet de zambiske gruvearbeiderne, bidro det i 1987 med 90 000 kroner i støtte til streikende gruvearbeidere i Sør-Afrika og Namibia.¹⁸⁵ Pengene ble sendt til gruvearbeiderinternasjonalen som så førte dem videre.¹⁸⁶ Det kan også pekes på at det er merkelig at det ikke var tettere samarbeid mellom Internasjonal avdeling og Arbeidsmandsforbundet når det gjaldt de økonomiske overføringene til gruvearbeiderforbundet i Zambia. Dette var noe som også Karin Beate Theodorsen hadde merket seg da hun begynte i Internasjonal avdeling.¹⁸⁷

• **Støtten til gruvearbeiderforbundet - en del av kampen mot apartheid?**

En av problemstillingene for denne framstillingen er på hvilken måte støtten til zambisk fagbevegelse, nærmere bestemt gruvearbeiderforbundet, kunne være et ledd i kampen mot apartheid. Som jeg har vist til, kommer det fram i rapporter og informasjonshefter skrevet på 1900-2000-tallet at støtten som ble gitt til den zambiske fagbevegelsen, var en del av denne kampen. Min framstilling så langt har vist at dette er svært lite framtreddende i prosjektforslag og evalueringsrapporter fra 1980-tallet. Men enkelte medarbeidere i Internasjonal avdeling i

¹⁸² Akweteye, 1994: 63

¹⁸³ Rakner, 2003: 118

¹⁸⁴ Intervju med Karin Beate Theodorsen, 25.07.07

¹⁸⁵ Arbark. LOs beretning 1987: 92

¹⁸⁶ Arbark. LOs beretning 1987: 92

¹⁸⁷ Intervju med Karin Beate Theodorsen, 25.07.07

denne perioden peker på at engasjementet mot apartheid allikevel må sees som en bakenforliggende årsak til engasjementet i Zambia. Både Kaare Sandegren og Vesla Vetlesen viste til at kampen mot apartheid ikke kunne sees isolert.¹⁸⁸ Vetlesen pekte på at bakgrunnen var antiapartheidarbeid og å få opprettet en kontaktflate i nabolandene.¹⁸⁹ Synet var at kampen mot apartheid ikke kunne sees isolert, og at det lå der i bakgrunnen hele tiden.¹⁹⁰ Det var også viktig å opprette en kontaktflate i hele det sørlige Afrika som et ledd i kampen mot apartheid.¹⁹¹ I den forbindelse vil jeg også peke på at LO var med på å støtte opprettelsen av en regional fagorganisasjon, Southern Africa Trade Union Coordinating Council, (SATUCC), tidlig på 1980-tallet. Det var den zambiske fagbevegelse som hadde tatt initiativet til å opprette en slik organisasjon, og LO fikk også støtten til SATUCC inn i rammeavtalen med Norad.¹⁹² Også Leonard Larsen som var Latin-Amerikansvarlig i Internasjonal avdeling mintes at mange av prosjektene som var i ”frontlinjestatene”, inkludert Zambia, var begrunnet med kampen mot apartheid. Ved å bidra med støtte til fagbevegelsen i nabolandene kunne man svekke apartheid. Arbeidsmigrasjon har vært utbredt i hele det sørlige Afrika, og fenomenet har også økt i omfang.¹⁹³ Når det gjaldt den konkrete støtten som ble gitt til det zambiske gruvearbeiderforbundet, ville den ha betydning fordi det var vanlig at zambiske gruvearbeidere arbeidet i sørafrikanske gruver. Der ville arbeidet ha en dobbel virkning ved at det de zambiske gruvearbeiderne da ville ha direkte innflytelse på sørafrikanske gruvearbeidere.¹⁹⁴

I 1986 skjedde det store endringer i LOs Internasjonale avdeling og på solidaritetsarbeidet i avdelingen. Etter at Vesla Vetlesen i 1986 ble bistandsminister i Gro Harlem Brundtlands regjering, tok Leonard Larsen over ansvaret for engasjementet til LO i den tredje verden. Det ble i tillegg gjort store endringer i hvilke prioriteringer som skulle ligge til grunn for LOs internasjonale solidaritetsarbeidet. Først og fremst betydde dette at støtten gjennom FFI ble betydelig redusert. Som et resultat av dette ble støtten til det zambiske gruvearbeiderforbundet avviklet. I stedet ble fokuset nå på bilaterale programmer.¹⁹⁵ Og i 1986 økte LO aktivitetene i Zambia, og flere prosjekter var under planlegging.¹⁹⁶ Noe av

¹⁸⁸ Intervjue med Kaare Sandegren 28.02.07 og Vesla Vetlesen, 27.03.07

¹⁸⁹ Intervju med Vesla Vetlesen, 27.03.07

¹⁹⁰ Intervju med Kaare Sandegren, 28.02.07

¹⁹¹ Intervju med Vesla Vetlesen, 27.03.07

¹⁹² Intervju med Vesla Vetlesen, 27.03.07

¹⁹³ Tørres: 42

¹⁹⁴ Mail fra Leonard Larsen 23.07.07

¹⁹⁵ Mail fra Leonard Larsen 23.07.07

¹⁹⁶ Arbark. LOs beretning 1986: 79

bakgrunnen for at flere prosjekter var under planlegging, var den nye og mer omfattende rammeavtalen mellom NORAD og LO. Den nye rammen var på 25 millioner, hvor 7 millioner var for 1986, og 18 millioner for 1987, og en del av avtalen var at LO skulle yte 20 % av beløpet som egenandel.¹⁹⁷ NORAD hadde ønsket å utvide rammeavtalene fra tre til fem år, og bakgrunnen var blant annet et ønske om mer fleksibilitet, samt raskere behandlingstid.¹⁹⁸

¹⁹⁷ Arbark. LOs beretning 1986: 76-77

¹⁹⁸ Arbark. LOs beretning 1987: 86-87

5. Prosjektstøtte til lærere og fagforeningskvinner

Gjennom det LO-tilsluttede forbundet Skolenes Landsforbund (SL) støttet LO et prosjekt rettet spesielt inn mot opplæring av lærere i Zambia fra slutten av 1980-tallet. Det var SL som gjennom sin tilslutning til International Federation of Free Teachers Union (IFFTU) hadde tatt initiativet til dette prosjektet. Prosjektene til lærerne møtte på flere problemer underveis. Det skyldtes forhold på både norsk giverside med Skolenes Landsforbund og Norsk Lærerlag, og på zambisk side. Det endte med at prosjektarbeidet gikk over til generell støtte til zambiske fagforeningskvinner på slutten av 1980-tallet. I kapitlet vil jeg forsøke å peke på hva som gikk galt med prosjektstøtten til lærerne og hvorfor det ble lagt ned. Videre vil jeg vise til at prosjektstøtten til kvinner fortsatte, men da som generell prosjektstøtte til kvinner innen den zambiske fagbevegelsen.

Skolenes Landsforbund ble dannet 6. november 1981.¹⁹⁹ Forbundet var tilsluttet Tjenestemannskartellet og Landsorganisasjonen i Norge og var LOs forbund for skolepersonell.²⁰⁰ I 1982 ble Skolenes Landsforbund stiftet som eget LO-forbund.²⁰¹ LO hadde ikke hatt tradisjon for å organisere denne yrkesgruppen, og dannelsen av et eget LO-forbund for lærere representerte noe nytt i LOs historie. Noe av bakgrunnen for dette lå i utviklingen i arbeidsmarkedet hvor stadig flere ville arbeide i tjenesteytende sektor. I 1985 ble SL medlem av Fellesrådet for det sørlige Afrika. Forbundssekretær Torgeir Skjetne i SL begrunnet det med at SL ønsket å utvikle det internasjonale samarbeidet, herunder solidaritetsarbeidet. SL ønsket også å støtte fagbevegelsen og søsterorganisasjoner i land med undertrykking og krenking av faglig frihet. Det ble også vedtatt støtte til norske solidaritetsorganisasjoner. Medlemskapet i Fellesrådet ble også begrunnet med konsentrasjonen som allerede var i det sørlige Afrika.²⁰² Her ser vi altså at det fantes et internasjonalt engasjement, og at det var et ønske fra Skolenes Landsforbund om å satse spesielt i det sørlige Afrika. Det ble pekt på at fagbevegelsen i Zambia befant seg i en situasjon uten kollektive forhandlinger. Dessuten hadde landet en regjering som ikke lyttet til

¹⁹⁹ Arbark. *I skolen* nr. 4/1981: 3

²⁰⁰ Arbark. *I skolen* nr. 4/1982: 3

²⁰¹ Arbark. *I skolen* nr. 5/1983: 4

²⁰² Arbark. *I skolen* nr. 6/1985, s. 14

rådene som fagbevegelsen kom med.²⁰³

For å se på bakgrunnen til hvorfor LO kom til å støtte et prosjekt rettet mot kvinnelige lærere, vil jeg vise til enkeltaktører som kom inn i LO på midten av 1980-tallet og som kom til å prege retningen på solidaritetsarbeidet. I 1986 kom Mie Osmundsen til Internasjonal avdeling fra Norsk Lærerlag hvor hun hadde vært internasjonal representant fram til 1985. Norsk Lærerlag hadde siden 1983 hatt prosjekter rettet mot kvinnelige lærere i Zambia. Dette prosjektet skulle avsluttes i 1989, men ZNUT pekte at prosjektet hadde vært til god nytte for organisasjonen. Senere viste det seg at kvinner som hadde deltatt på opplæringen til NL, fungerte som ressurspersoner i SL/IFFTU/ZNUT-prosjektet.²⁰⁴ Gjennom arbeidet i NL hadde Mie Osmundsen oppnådd en bred kontaktflate i den zambiske fagbevegelsen. I forbindelse med det internasjonale arbeidet til Lærerlaget hadde Osmundsen også kommet i kontakt med Vesla Vetlesen og Kaare Sandegren i Internasjonal avdeling i LO. Gjennom det internasjonale arbeidet hadde det altså blitt utviklet en kontakt mellom de to organisasjonene. I 1986/87 var Osmundsen på flere reiser i Zambia i forbindelse med arbeidet Lærerlaget hadde med det zambiske. Reisen hadde blitt brukt til å bygge ut nettverket i Zambia, og for å få i gang en avtale om et bilateralt samarbeid med ZCTU fra 1987.²⁰⁵ Fra 1987 inngikk LO i et bilateralt samarbeid med Zambia Congress of Trade Unions (ZCTU).²⁰⁶ Det var blant annet den nye rammeavtalen med Norad hvor både omfanget og de økonomiske bidragene hadde økt, som gjorde det mulig for LO å opprette et bilateralt samarbeid med den zambiske fagbevegelsen.

Etter hvert fikk Lærerlaget det nystartede Skolenes Landsforbund med i det arbeidet som var rettet mot lærere i utviklingsland. Norsk Lærerlag hadde prosjekter i Botswana, Kenya og Zambia. Årsaken til at det var nettopp disse landene som Lærerlaget var engasjert i, lå blant annet i at disse landene var hovedsamarbeidsland for Norad. Arbeidet som Lærerlaget drev i Zambia, var rettet mot kvinnelige lærere. Formålet var å møte lærernes behov med arbeid de selv kunne utføre. De kvinnelige lærerne som Osmundsen her kom i kontakt med, dannet et nettverk som kom til å utgjøre en viktig del av det seinere arbeidet.²⁰⁷

²⁰³ Arbark. DA 0030 Søknad om rammeavtale NORAD/Landsorganisasjonen 1988-1992, Oslo, 29. oktober 1987, s. 72

²⁰⁴ Arbark. ARK-2591. DA 0030, mappe 873.41 LO/NORAD rammen. Landsorganisasjonen i Norge. Søknad om rammeavtale NORAD/Landsorganisasjonen 1988-1992, 29. oktober 1989, s.73

²⁰⁵ Telefonintervju med Mie Osmundsen, 11.09.07

²⁰⁶ Tørrs: 36

²⁰⁷ Telefonintervju med Mie Osmundsen, 11.09.07

I Zambia fantes det bare en organisasjon som organiserte lærere, Zambia National Union of Teachers (ZNUT) organiserte lærere på alle trinn, også på universitetet.²⁰⁸ ZNUT var blitt dannet i 1962 og hadde omtrent 35 000 medlemmer på midten av 1980-tallet. Hovedkontoret lå i hovedstaden Lusaka, og forbundet hadde ni regionale kontorer. Arbeidet både der og ellers i organisasjonen foregikk på frivillig basis.²⁰⁹

Det zambiske lærerforbundet var et betydningsfullt forbund innen ZCTU på bakgrunn av at medlemmene hadde høy utdanning.²¹⁰ Jon Trygve Lundebye har i sin masteroppgave om et norsk skoleprosjekt i Zambia mellom 1969-1994 blant annet behandlet situasjonen til zambiske lærere. Han peker på at yrkesgruppa hadde lavt lønnsnivå, og at den slet med forfall av de zambiske skolene og en dårlig infrastruktur i utdanningssektoren.²¹¹ Så selv om lærerforbundet hadde tyngde innenfor fagbevegelsen, betydde ikke det nødvendigvis at de zambiske lærerne merket noe til dette ute på arbeidsplassen.

Skolenes Landsforbund merket seg spesielt konflikten mellom fagbevegelsen i den offentlige sektoren og myndighetene. ZCTU hadde i 1984 kritisert nedskjæringen som regjeringen hadde gjort i offentlig sektor og truet med streik blant lærere. Truslene førte til at myndighetene uten å forhøre seg med fagbevegelsen bestemte at fagforeningskontingenten ikke skulle kunne trekkes av arbeidsgiverne. En følge av dette var at ZNUT kom i en svært vanskelig økonomisk situasjon. Og det økonomiske utføret som organisasjonen havnet i, hadde gjort det vanskelig å utføre ulike tilbud for medlemmene.²¹² LO skulle derfor bidra med midler til ZNUT.²¹³ Det var LO som var den største bidragsyteren med en bevilgning på 287 000 kroner. Skolenes Landsforbund stilte med 10 000, ZNUT med 11 000 og IFFTU med 17 000 kroner.²¹⁴ Og i 1987 startet LO/Norad prosjektet gjennom IFFTU/SL.²¹⁵

Prosjektet rettet mot lærerne hadde flere målsetninger. Blant annet ønsket ZNUT gjennom prosjektet å desentralisere aktiviteter og avgjørelsesprosesser til de ni provinsene i landet. Det var også et ønske om å vise medlemmene at fagorganisasjonen kunne gjøre noe for dem

²⁰⁸ Arbark. ARK-2591. DA 0016 Zambia National Union of Teachers. ZNUT. Opplæringsprosjekt. 31.oktober 1986, s.2

²⁰⁹ Arbark. ARK-2591. DA 0016 Zambia National Union of Teachers. ZNUT. Opplæringsprosjekt.31.oktober 1986, s. 2

²¹⁰ Telefonintervju med Mie Osmundsen, Afrikaansvarlig i internasjonal avdeling 1986-1990, 11.09.07

²¹¹ Se Lundebye, J.T, *Bygg og vedlikehold i Afrika. NORAD og NORCONSULT i bygging og vedlikehold av videregående skoler i Zambia 1969-1994*, masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo våren 2005, se blant annet s. 73-77

²¹² Arbark. ARK-251. DA 0030 Landsorganisasjonen i Norge. Søknad om rammeavtale NORAD/Landsorganisasjonen 1988-1992 Oslo, 29.oktober 1987, s. 72

²¹³ Arbark. ARK-2591. DA 0016. Zambia National Union of Teachers.ZNUT. Opplæringsprosjekt. 31. oktober 1986, s. 1-2

²¹⁴ Arbark. ARK-2591. DA 0016. Zambia National Union of Teachers, ZNUT, opplæringsprosjekt, 31.oktober 1986

²¹⁵ Arbark. ARK-2591. DA 0030 Landsorganisasjonen i Norge. Søknad om rammeavtale NORAD/Landsorganisasjonen 1988-1992, 29.oktober 1987, s. 72

selv når situasjonen ikke var gunstig for fagforeningsvirksomhet. Samtidig var det en målsetning å bevisstgjøre andre grupper enn lærere om betydningen av skoler og utdanning. Det skulle gjøres gjennom ulike aktiviteter utenfor skolen.

Prosjektet søkte å utdanne 30 ledere det første året. Disse skulle kunne virke som instruktører for opplæring i regionene og på det lokale planet. Også grunnleggende fagforeningskunnskap skulle bli behandlet på seminarene. Dette var temaer som skulle gjennomgås det første av i alt tre år. I det andre året skulle det bli organisert 20 helgekurs, og det tredje året 10 regionale helgekurs. Prosjektet skulle avsluttes med et evalueringseminar. SL skulle være engasjert det første året med en instruktør til et av de nasjonale kursene, og det ville også delta i evalueringen.²¹⁶

Slik ble det altså utviklet et samarbeid mellom Zambia National Union of Teachers (ZNUT), Skolenes Landsforbund og International Federation of Free Teachers` Union (IFFTU). Det var gjennom IFFTU Skolenes Landsforbund deltok i dette prosjektet som blant annet skulle bevisstgjøre og skolere lærerne i ZNUT. Imidlertid var det tydelig at lærerne ikke var bedre enn andre yrkesgrupper når det gjaldt fagforeningskunnskap da prosjektet kom i gang i 1987.²¹⁷

• **Prosjektstøtten til lærerne blir avviklet**

Lærerprosjektet som SL var engasjert i, møtte på flere problemer. Norsk Lærerlag (NL) var alt i gang med støtte til zambiske lærere. I samme periode var både LO og SL inne med støtte til de zambiske lærerne. Riktignok skulle altså støtten fra NL avvikles 1989. Da skulle en tro at SL fint kunne fortsette sin prosjektstøtte. SL og NL hadde gitt ulik støtte til lærerne. NL ga mye teknisk støtte i form av blant annet kopimaskiner, mens SL finansierte kurs. På den måten skulle en tro at støtten fra SL og NL utfylte hverandre.

Karin Beate Theodorsen som var faglig representant i SL og gjennom det konsulent i LO, var flere ganger i Zambia og vurderte prosjektene. Hun mente at de norske organisasjonene burde ha samkjørt prosjektene. Det hadde vært for lite oversikt i forbindelse med all den støtten det zambiske lærerforbundet fikk. Forbundet hadde ikke en velordnet økonomi, i

²¹⁶ Arbark. ARK-2591. DA 0016. Zambia National Union of Teachers. ZNUT. Opplæringsprosjekt. 31.oktober 1986. s. 3-4.

²¹⁷ Arbark. ARK-2591. DA 0030. Landsorganisasjonen i Norge, Søknad om rammeavtale NORAD/Landsorganisasjonen 1988-1992, 29.oktober 1987, s. 71-72

tillegg var korrupsjon utbredt.²¹⁸ ”Donors Competition” var et uttrykk som Karin Beate Theodorsen brukte da hun skulle beskrive utviklingen på lærerprosjektet i Zambia.²¹⁹ I den beskrivelsen lå det at de norske organisasjonene konkurrerte i å være den beste i å gi bistand til den zambiske lærerorganisasjonen.

Theodorsen så flere problemer i fortsettelsen av prosjektsamarbeidet. Et problem gjaldt transport da det var lange reiser mellom de ulike prosjektstedene og en lite utbygd kollektivtrafikk. Det kunne kanskje løses ved at lærerorganisasjonen ZNUT fikk sin egen bil. Videre mente hun at det burde i hvert fall på et par av seminarene være representanter fra sponsororganisasjonene til stede. Det måtte også presiseres sterkere at det skulle være en skikkelig kvinnerepresentasjon på seminarene i provinsene. Hun fikk det inn som forutsetning for tildeling av midler i budsjettforslaget for 1989. Videre mente hun at det burde være samtaler mellom NL/SL for å lære mer om lærerorganisasjonen i Zambia og dens problemer for å bli i stand til å gjøre en bedre jobb. Lærerens økonomiske og rettslige stilling tilsa et fortsatt behov for sterk norsk støtte og solidaritet.²²⁰

I oktober 1989 var Theodorsen igjen i Zambia der hun møtte representanter fra ZNUT. Her kom det fram at representantene fra ZNUT ønsket at programmene skulle fortsette, og det var et ønske om fortsatt å ha sterke bånd til den internasjonale lærerorganisasjonen IFFTU. Når det gjaldt ZNUT, rapporterte Theodorsen at organisasjonen virket bedre organisert enn tidligere, allikevel anbefalte hun å vente med å fortsette den økonomiske støtten til ZNUT. Det gjorde hun med henvisning til at ZNUT burde prøve å arrangere egne oppfølgingsseminarer og ikke alltid være avhengig av økonomiske bidrag utenfra.²²¹

Både LO og Skolenes Landsforbund mente nå at prosjektstøtten til lærere burde avsluttes.²²² Det kan være flere årsaker til at det ble anbefalt å avslutte prosjektet. Blant annet var Norsk Lærerlag, som hadde langt flere medlemmer enn SL, allerede engasjert i Zambia. Og som det kom fram fra zambisk hold, hadde fagbevegelsen god nytte av det arbeidet som Norsk Lærerlag allerede hadde gjort. Også Vesla Vetlesen pekte på at det var problematisk for en liten organisasjon som SL å skulle drive et utstrakt solidaritetsarbeid i Zambia.²²³ Det var

²¹⁸ Intervju med Karin Beate Theodorsen, 25.06.07

²¹⁹ Intervju med Karin Beate Theodorsen, 25.06.07

²²⁰ Arbark. *I skolen* nr. 1/1988: 8-9 og 15

²²¹ Arbark. ARK-2591. DA 0132 Rapport fra møter med ZNUT 6.-7. oktober 1989 fra Karin Beate Theodorsen

²²² Arbark. ARK-2591. DA 0171. Brev fra LO v/internasjonal avdeling til IFFTU 27. november 1990

²²³ Intervju med Vesla Vetlesen, 27.03.07

dessuten flere problemer i forbindelse med prosjektstøtten som ble gitt til ZNUT. Det var utbredt økonomiske rot i organisasjonen i tillegg til korrupsjon som etter hvert ble avslørt. Theodorsen anbefalte derfor at SL burde avslutte prosjektet. Det gjorde hun blant annet på bakgrunn av for mye korrupsjon innad i den sentrale ledelsen.²²⁴

- **Prosjektstøtte til zambiske fagforeningskvinner**

Den store satsningen på prosjekter rettet mot kvinner i fagbevegelsen i Afrika inkludert Zambia var påtagelig sammenliknet med solidaritetsarbeid andre steder.²²⁵ Og som jeg her vil vise, kom LO til å satse på prosjektstøtte rettet mot zambiske fagforeningskvinner. Før jeg går nærmere inn på prosjektstøtten, vil jeg se på kvinners stilling i den norske fagbevegelsen. Årsaken til at jeg gjør det, er at LO lenge var en mannsdominert organisasjon. Både med hensyn til forbundene som var tilsluttet og i ledelsen var fraværet av kvinner lenge tydelig. Derfor vil jeg se nærmere på om det var endringer i den norske fagbevegelsen som kan være med å forklare at det ble en innsats rettet mot nettopp kvinner. Før jeg går inn på prosjektstøtten til de zambiske fagforeningskvinnene, vil jeg kort si noe om kvinner i den norske fagbevegelsen og i solidaritetsarbeidet. På slutten av 1970- og begynnelsen av 1980-tallet var bildet av LO som en mannsdominert organisasjon i ferd med å endres. Tidlig på 1980-tallet var det største forbundet innenfor LO, Norsk Kommuneforbund, dominert av kvinner. Kvinnene var også i flertall i det tredje største forbundet, Handel og Kontor.²²⁶ Tidlig på 1980-tallet fantes det også to kvinner i toppledelsen i LO. Men til tross for dette var LO fortsatt en mannsdominert organisasjon.²²⁷ Og på LO-kongressen i 1981 var 60 av 315 delegater kvinner, mens kvinner utgjorde 33 prosent av medlemmene. Og i representantskapet var det 15 kvinner av 135 medlemmer.²²⁸ I sekretariatet var det en kvinne; førstesekretæren Liv Buck, de resterende medlemmene av sekretariatet var menn. I administrasjonen var en av fire sekretærer en kvinne. Og siden 1972 hadde Evy Buverud Pedersen vært ansatt som kvinnesekretær, en stilling som ble opprettet i 1957.²²⁹

Det var en stor økning i antallet kvinner i arbeid i Norge på 1970- og 80-tallet og i 1987

²²⁴ Intervju med Karin Beate Theodorsen, 25.06.07

²²⁵ Intervju med Karin Beate Theodorsen, 25.06.07

²²⁶ Balas, Gro, Anne Marie Berg, Brit Førde, Margit Glomm, Erika Jahr (red), 1982, *Faglig kvinnepolitikk – hvor går LO?* s. 11

²²⁷ Balas, Gro, Anne Marie Berg, Brit Førde, Margit Glomm, Erika Jahr (red), 1982: 13

²²⁸ Balas, Gro, Anne Marie Berg, Brit Førde, Margit Glomm, Erika Jahr (red), 1982: 140-141

²²⁹ Balas, Gro, Anne Marie berg, Brit Førde, Margit Glomm, Erika Jahr (red), 1982: 141-142

deltok 71 % av alle kvinner i arbeidslivet, og samtidig sank antallet hjemmeværende husmødre med to tredjedeler mellom 1972 og 1987.²³⁰ Økningen i antallet kvinnelige lønnsarbeidere førte til at det viktigste kravet for kvinnebevegelsen ble lik lønn for likt arbeid.²³¹ Når det gjelder fagbevegelsens rolle i arbeidet for likelønn, var den lenge passiv. Det var hovedsakelig etter påtrykk fra kvinnene i Arbeiderpartiet og SV at saken etter hvert også ble tatt opp i LO. Imidlertid peker Nyhamar på at LO, selv om den ikke gikk i bresjen for likelønn, likevel medvirket til dette. Det skjedde under arbeidet for lavlønnsgruppene som i mange tilfeller omfattet typiske kvinnelederte yrker.²³²

I 1985 ble Liv S. Nilsson den første kvinnelige lederen i et LO-forbund, nemlig Norsk Kommuneforbund, og i 1987 fikk Jern og Metall sin første kvinnelige leder, Ellen Stensrud. I 1989 ble Esther Kostøl den første kvinnelige nestlederen i LO, og ble med det også leder av AIS. Fram til 1990 var det en sterk vekst i andelen kvinnelige medlemmer i fagbevegelsen. Selv om fagbevegelsen økte innsatsen for kvinnelige arbeidstakere og andelen kvinner i 1989/90 var kommet opp i 40 %, var organisasjonen allikevel preget av menn.²³³ Utover på 1980- og 1990-tallet økte også kvinnene sin representasjon i verv og posisjoner i LO. Også på kongressen økte andelen kvinner på 1980-tallet og fram til 1997.²³⁴ Sekretariatet er et sentralt organ for utformingen av LOs politikk og aktiviteter. Organet møtes en gang i uka og har tradisjonelt vært det av beslutningsorganet i LO som har vært mest mannsdominert etter 1985. Imidlertid har LOs valgte ledelse samsvart med andelen kvinnelige medlemmer siden, og fra 1997 var det en høyere andel kvinner i administrasjonen til LO enn blant medlemmene.²³⁵

I tillegg kom det flere kvinner inn i Internasjonal avdeling i LO. Mie Osmundsen var ansvarlig for Afrika i LOs internasjonale avdeling fram til 1990. Som vi har sett, kom Osmundsen fra Norsk Lærerlag som hadde vært engasjert i prosjektarbeid rettet mot kvinnelige zambiske lærere. Erfaringene fra dette arbeidet var noe hun tok med seg og videreførte i arbeidet sitt i Internasjonal avdeling. Osmundsen hadde spilt en viktig rolle i arbeidet med å opprette prosjekter rettet mot opplæring av fagforeningskvinner.²³⁶ I 1991 ble

²³⁰ Nyhamar, 1990: 373-378

²³¹ Nyhamar, 1990: 378

²³² Nyhamar, 1990: 384-385

²³³ Nyhamar, 1990: 389-390

²³⁴ Nergaard, Kristine og Kari Folkenborg, 2004, *Kvinner i fagbevegelsen 2004. Kvinneres representasjon i LO og forbundene*. Fafo, s. 16-18

²³⁵ Nergaard, Kristine og Kari Folkenborg, 2004: 19-20

²³⁶ Intervju med Karin Beate Theodorsen, 25.06.07

Karin Beate Theodorsen Afrikaansvarlig i Internasjonal avdeling, en stilling hun overtok etter Mie Osmundsen. Her kan også nevnes at Vesla Vetlesens stilling i LO tidlig på 1980-tallet.

Denne utviklingen kan ha ført til at prosjektstøtten til Afrika og Zambia fikk et kvinneverrettet fokus. Det at flere kvinner kom inn i ledende stillinger i LO og i Internasjonal avdeling, kan ha vært med på å sette fokuset på kvinners situasjon i fagbevegelsen også i u-land. Det kan også være slik at de lettere så kvinners situasjon enn menn. Ifølge Theodorsen ble det etter hvert et økt engasjement for å bistå kvinner i fagbevegelsen i u-land. Det var hovedsakelig i Afrika det ble et fokus på kvinner. Det kan ha sammenheng med hvilke personer som hadde ansvaret for de ulike områdene. Alice Siame ble LOs regionale konsulent på det kvinneverrettede arbeidet i det sørlige Afrika.²³⁷ Det var blant annet erfaringene og opplevelsene fra møtene med zambisk fagbevegelse som gjorde at det ble opprettet prosjekter rettet mot zambiske fagforeningskvinner. Imidlertid var det som jeg vil vise, enkeltaktører i fagbevegelsen som også arbeidet for et økt fokus på kvinner generelt, blant annet i Zambia.

For Theodorsen hadde det vært påfallende å oppleve hvordan zambiske fagforeningskvinner oppførte seg under møtene hun var på med zambisk fagbevegelse. De var helt klart underordnet mennene, og det var ingen kvinner som uttalte seg på møtene. Kvinnene fikk heller ingen verv i fagbevegelsen. Et annet typisk trekk for kvinnes stilling i fagbevegelsen var at Theodorsen måtte snakke med den mannlige generalsekretæren i ZCTU, som deretter henvendte seg til kvinnene. Til tross for denne diskrimineringen hadde den zambiske fagbevegelsen en del kvinnelige medlemmer.²³⁸

• **Utvidet prosjektstøtte til kvinner i den zambiske fagbevegelsen**

Antall kvinnelige lønnstakere i Zambia hadde økt etter uavhengigheten. Mellom 1965 og 1980 hadde den steget fra 2 % til 7,3 %.²³⁹ De kvinnelige lønnstakerne var for en stor del sysselsatt i serviceindustrien og hadde 30 % lavere inntekt enn menn.²⁴⁰ Lønnsforskjellene var store der kvinner og menn hadde samme jobb og utdanning. Analfabetisme og mangel på

²³⁷ Intervju med Karin Beate Theodorsen, 25.06.07

²³⁸ Intervju med Karin Beate Theodorsen, 25.06.07

²³⁹ Pausewang, 1986: 89

²⁴⁰ Pausewang, 1986: 89

utdanning var samtidig et utbredt problem, spesielt i den kvinnelige delen av befolkningen. To tredjedeler av den delen av befolkningen som ikke kunne lese og skrive, var kvinner.²⁴¹ Selv om andelen kvinnelige lønnstakere hadde økt jevnt siden frigjøringen, hadde ikke kvinnene oppnådd tilsvarende resultater i de zambiske fagbevegelsen, som altså fortsatt var preget av menn. I 1989 hadde ZCU en forholdsvis høy andel kvinnelige medlemmer. Så mange som 115 000 av 300 000 medlemmer var kvinner, likevel var det ikke en eneste kvinne blant de høyest tillitsvalgte.²⁴²

Under et møte mellom LO og ZCTU i 1986 kom det fram at ZCTU prioriterte tre prosjekter der det ene bestod av opplæring av kvinnelige fagforeningsledere. Også Mie Osmundsen pekte i mitt intervju på at ledelsen i ZCTU på denne tiden hadde et ønske om et økt fokus på de kvinnelige medlemmene i fagbevegelsen.²⁴³ En holdningsendring var altså nå på gang. Det kom også fram under en prosjektplanleggingsreise som Mie Osmundsen gjorde til Zambia i 1986. Under besøket ble det utarbeidet et prosjekt som skulle gå over tre år.²⁴⁴ I 1987 startet LO, med økonomisk støtte fra NORAD, et bilateralt samarbeid med ZCTU hvor prosjektet var rettet mot kvinner. Mie Osmundsen i LOs internasjonale avdeling hadde også flere møter med kvinner fra kvinneutvalget i ZCTU Womens Advisory Committee (WAC) som håndterte prosjekter rettet mot fagforeningskvinner.²⁴⁵

WAC var en rådgivende kvinnekomité som ble dannet i 1978.²⁴⁶ Kvinnekomiteens hovedoppgaver var å ta opp forhold som angikk kvinnelige arbeidstakere og organisere kvinnepolitikken i alle medlemsforbundene i ZCTU. WAC skulle også oppmuntre kvinner i fagbevegelsen til å delta i utviklingen av landet, og til å samarbeide med både lokale og internasjonale kvinneorganisasjoner. Fem forbund tilsluttet ZCTU hadde opprettet rådgivende kvinnekomiteer, samtidig skulle forholdene bli lagt best mulig til rette for å oppmuntre de 13 andre forbundene til å gjøre det samme.²⁴⁷ Selv om den første kvinnekomiteen hadde blitt opprettet i 1978, var ikke kvinnenenes situasjon i den zambiske fagbevegelsen blitt vesentlig bedre, noe LOs medarbeidere konstaterte.

²⁴¹ Pausewang, 1986: 89-90

²⁴² Arbark. *LO-Aktuelt*, nr. 5/1989: 19

²⁴³ Telefonintervju med Mie Osmundsen 11.09.07

²⁴⁴ Arbark. ARK-2591. DA 0016 Rapport fra prosjektplanleggingsreise til Zambia 18.-25.oktober 1986, fra Mie Osmundsen til Kaare Sandegren 19. november 1986

²⁴⁵ Arbark. ARK-2591. DA 0016. Rapport fra prosjektplanleggingsreise til Zambia 18.-25. oktober 1986 s. 2

²⁴⁶ Arbark. ARK-2591. DA 0016. Zambia. Opplæring av fagforeningskvinner. 31.oktober 1986, s. 2

²⁴⁷ Arbark. ARK-2591. DA 0016. Zambia. Opplæring av fagforeningskvinner. 31.oktober 1986, s. 2

I prosjektbeskrivelsen het det at likestilling og økning i kunnskaper hos kvinner var ”ufravikelige elementer”.²⁴⁸ Prosjektets målsetting var ”Å iverksette ZCTU-WACs²⁴⁹ målsettinger. Det innebar arbeid for grunnleggende faglige rettigheter og organisering, innføring i arbeiderbevegelsens historie, fokus på kvinnerettet forskning, økonomisk og sosial utvikling, familieøkonomi, kooperativer og lederteknikk”.²⁵⁰ Som man ser, var prosjektet omfattende. Det er tydelig at det også for den zambiske fagbevegelsen nå var viktig å satse på kvinner for å øke den kvinnelige deltakelsen i fagbevegelsen og få flere kvinner i ledende posisjoner.²⁵¹ I det treårige prosjektet var det et viktig mål å nå ut til kvinnene på arbeidsplassene. Også i dette prosjektet var ZCTU hovedsamarbeidspartneren. Dessuten ble det samarbeidet med kvinnekomiteen, WAC. Målsettingen med opplæringsprosjektet av kvinner var altså å få aktivisert kvinnene i fagbevegelsen. Samtidig var det et mål å verve flere kvinner til forbundene. Det kanskje viktigste virkemiddel var å etablere kvinnekomiteer på regionalt og lokalt plan.²⁵² Det var budsjettet med 1 680 000 kroner for de tre årene prosjektet skulle vare, og for 1987 var det budsjettet med 560 000 kroner.²⁵³

• **Hvordan utviklet prosjektstøtten til kvinner seg?**

Det var blant annet på bakgrunn av at ZCTU hadde et ønske om å øke den kvinnelige deltakelsen i fagbevegelsen at LO og NORAD gikk inn i et bilateralt samarbeid med ZCTU i 1987. Prosjektet var planlagt å vare i tre år med start i 1987. LO skulle bidra med 12.000 kroner, mens NORAD skulle stille med 289 000, den utøvende organisasjonen, ZCTU stilte med 12 000.²⁵⁴

I 1987 var kvinneprosjektet i gang og det forløp som planlagt. Senere samme året skulle det bli utført en evaluering av prosjektet, og LO ville vente med å stille med mer utstyr, blant annet en bil, til evalueringsrapporten var ferdig.²⁵⁵ I begynnelsen av 1989 var som tidligere nevnt Karin Beate Theodorsen på oppdrag av Internasjonal avdeling på prosjektreise til

²⁴⁸ NORADs arkiv. Boks Norad A-9414, arkivkode/innhold 440 Landsorganisasjonen i Norge 1990-92. s. 2

²⁴⁹ ZCTU-WAC var den rådgivende kvinnekomiteen til den zambiske fagforeningen ZCTU

²⁵⁰ Arbark. ARK-2591. DA 0016. Zambia. Opplæring av fagforeningskvinner. 31.oktober 1986, s.1

²⁵¹ Arbark. ARK-2591. DA 0030. LO/Norad-rammen. Søknad om rammeavtale Norad/Landsorganisasjonen 1988-1992, Oslo 29.oktober 1987, s.36-37

²⁵² Arbark. ARK-2591. DA 0016. Zambia. Opplæring av fagforeningskvinner, 31.oktober 1986, s. 3-5

²⁵³ Arbark. ARK-2591. DA 0016. Zambia. Opplæring av fagforeningskvinner. 31.oktober 1986, s. 1

²⁵⁴ Arbark. ARK-2591. DA 0030 LO/Norad-rammen. Søknad om rammeavtale Norad/Landsorganisasjonen 1988-1992, 29.oktober 1987, s. 36

²⁵⁵ Arbark. ARK-2591. DA 0030. LO/Norad-rammen. Søknad om rammeavtale Norad/Landsorganisasjonen 1988-1992, 29.oktober 1987, s. 38-39

Zambia, Zimbabwe, Botswana og Tanzania. Formålet med reisen var hovedsakelig å vurdere prosjektarbeidet som LO støttet som var rettet inn mot kvinnelige fagforeningsmedlemmer. Hun skulle blant annet se over regnskapene, sette opp budsjett og diskutere planer for neste år. I rapporten peker hun på at situasjonen var vanskelig for fagforeningene i Zambia. Begrensede økonomiske midler og transportproblem gjorde det vanskelig å holde møter og seminarer. I tillegg hadde ikke lønningene fulgt prisstigningen, noe som førte til en spent situasjon blant arbeiderne. Flere offentlig ansatte, deriblant mange lærere, var i streik, noe regjeringen var misfornøyd med.²⁵⁶

Gradvis ble flere kvinner valgt inn i ledelsen i de nasjonale forbundene, men altså ikke på toppnivå. Selv om kvinnene i fagbevegelsen stod overfor flere problemer, hadde de oppnådd en stor seier da de hadde kjempet fram at fagforeningsmøter skulle bli holdt i arbeidstida. Det var en viktig forutsetning for at kvinnene skulle ha mulighet til å kunne være til stede på møtene.²⁵⁷ I 1989 ble det rapportert at ZCTU delvis hadde oppfylt målene med å utdanne kvinner. De 74 som var blitt utdannet, var kompetente nok til å utføre opplæringsprogrammer i sine respektive fagforbund og kvinnekomiteer.²⁵⁸

I november 1991 var Karin Beate Theodorsen igjen på prosjektreise i Zambia. Nå kom det blant annet fram at det hadde vært uenighet mellom kvinnekomiteen og ledelsen i ZCTU. Kvinnekomiteen var derfor blitt oppløst i 1990. I 1991 ble det imidlertid opprettet en ny kvinnekomité; kvinnene hadde bestemt seg for å fortsette prosjektarbeidet.²⁵⁹ I 1992 var 30 % av medlemmene i den zambiske fagbevegelsen kvinner, men fortsatt var det ingen kvinner i den nasjonale ledelsen.²⁶⁰ Årsaken til dette ble blant annet forklart med kulturelle ulikheter mellom kvinner og menn, og at menn generelt var vant til å lede.²⁶¹

- **Bedre situasjon for zambiske fagforeningskvinner?**

Karin Beate Theodorsen framhevet at prosjektstøtten til de zambiske fagforeningskvinnene hadde vært viktig. For de zambiske kvinnene hadde kursene som var rettet mot dem, hatt en stor betydning. Før kursene startet, var det liten eller ingen oppmerksomhet omkring

²⁵⁶ Arbark. ARK-2591. DA 0137. Zambia opplæring gruvearbeidere. Rapport fra prosjektreise til Zambia 27.10. 89 - 07.11 -89 av Karin Beate Theodorsen

²⁵⁷ Arbark. LO-Aktuelt, nr. 5/1989: 19

²⁵⁸ Arbark. ARK-2591. DA 0163. ZCTU/LO (Norway) Project Document, mottatt i Internasjonal avdeling 20.11.89

²⁵⁹ Arbark. ARK-2591. DA 0193 rapport fra prosjektreise til Zambia 18.11-25.11 1989

²⁶⁰ Arbark. LO-Aktuelt, 7/1992: 29

²⁶¹ Arbark. LO-Aktuelt, 7/1992: 29

kvinnene, og de opplevde heller aldri å få verv. Derfor var det veldig viktig at noen ga dem så mye oppmerksomhet som prosjektene faktisk gjorde, ikke minst for selvsikkerheten deres.²⁶²

I denne delen av framstillingen har jeg vist hvordan prosjektarbeidet i Zambia gikk fra et prosjekt rettet mot kvinnelige lærere i den zambiske fagbevegelsen til prosjekter rettet inn mot zambiske fagforeningskvinner mer generelt. Den erfaringen som særlig Mie Osmundsen hadde fra arbeidet gjennom Norsk Lærerlag, må ha spilt en viktig rolle. Også Karin Beate Theodorsen hadde en liknende bakgrunn fra arbeidet gjennom Skolenes Landsforbund. I tillegg hadde altså møtene med zambisk fagbevegelse vist at de mange zambiske fagforeningskvinner ikke hadde noen innflytelse i fagbevegelsen. Som jeg har vist, var det kvinner som var afrikaansvarlige i Internasjonal avdeling som initierte og evaluerte kvinneprosjekter. I tillegg fikk kvinnespørsmål allment større oppmerksomhet i LO på 1980- og 90-tallet.

Imidlertid møtte disse kvinnerettede prosjektene på en del problemer. Man erfarte blant annet at det ikke gikk an å etablere et prosjekt uten å få med fagbevegelsen sentralt. I begynnelsen hadde det også vært et feiltrinn å rette arbeidet for å styrke kvinnes posisjon mot kvinnekomiteen, og ikke integrere det godt nok i den sentrale fagorganisasjonen. Det ble gjort erfaringer som tilsa at hvis kvinnene skulle få sin rettmessige plass i fagbevegelsen, måtte også mennene integreres i dette arbeidet. Det er tydelig at mennene hadde blitt godt nok integrert i arbeidet for å styrke kvinnes stilling. Den zambiske fagbevegelsen hadde til dels vist vilje til endring, og kvinnes arbeidskår ble da også bedret noe. I 1992 kom det imidlertid fram i en serie artikler fra Zambia i LO-Aktuelt at zambiske fagforeningskvinner fortsatt slet med å bli akseptert i fagbevegelsen, fem år etter at prosjektet startet.

Samarbeidet med LO ble derimot rost av lederen i kvinnekomiteen i ZCTU, Margareth Mukamba. Hun pekte imidlertid på at kvaliteten på kursene ikke alltid hadde vært like god, og at opplæringen heller ikke alltid hadde gitt ønskede resultater. Problemet, slik Mukamba så det, var ikke mangel på interesse, men snarere mangel på oppfølging. I tillegg ble detpekt på at holdningen blant mange menn i fagbevegelsen fortsatt var negativ. Mukamba viste til at 30 prosent av medlemmene var kvinner, men fortsatt var det ikke en eneste kvinne i

²⁶² Intervju med Karin Beate Theodorsen, 25.06.07

ZCTUs ledelse.²⁶³

Prosjekter rettet mot kvinner ble planlagt og støttet i prinsippet, men altså ikke fulgt opp godt nok i praksis. På grunn av mangel på penger, transportproblemer og en del mannlige lederes lunkenhet, ble en rekke tiltak ikke gjennomført.²⁶⁴ Det er tydelig at prosjektstøtten til kvinner ikke hadde høy prioritet i den zambiske fagbevegelsen. Et eksempel på at kvinner ble tilsidesatt, er at de ikke hadde tilgang på bilen som kvinnene i ZCTU hadde fått fra LO. Theodorsen hevdet at denne bilen bare ble satt fram når det var besøk fra Norge, for å vise at det var kvinnene som brukte den. Det var imidlertid generalsekretæren som til daglig brukte bilen. Et mer alvorlig og enda tydeligere tegn på kvinnes svake posisjon i det zambiske samfunnet, var sammensetningen av den nye regjeringen fra 1991 som fagbevegelsen hadde vært med å kjempe fram. Her var det ingen kvinnelige statsråder, og den hadde heller ikke et kvinnerett program.²⁶⁵

Ettersom LOs støtte gikk over til generell organisasjonsstøtte i 1997, ble ikke lenger opplæring av kvinner lenger et prioritert arbeidsområde i samarbeidet mellom LO og ZCTU. Hva som var årsaken til at kvinnerett arbeid ikke lenger ble prioritert, kommer ikke klart fram, men det er tydelig at prosjektet ikke var noen stor suksess på lang sikt når det gjaldt å forbedre kvinnes stilling. Imidlertid var LO klar over at det var utfordringer i forbindelse med kvinnerett prosjekt. Ofte hadde det vist seg at kvinneprosjekter ikke hadde like høy prestisje som andre prosjekter, og prosjektene førte ikke nødvendigvis til at kvinner fikk mulighet til å få høyere stillinger i fagbevegelsen.²⁶⁶ I 2005 var det en lengre artikkel i LO-Aktuelt om situasjonen til zambiske fagforeningskvinner. Her uttalte blant annet en av fagforeningskvinnene at Zambia var et konservativt samfunn bygd på gamle tradisjoner og forestillinger om mannens rolle som familiens overhode. De fleste zambiske menn tillot ikke at kvinnene engasjerte seg i det politiske liv. En av fagbevegelsens største utfordringer lå fortsatt i å få menn til å arbeide for kvinners rettigheter.²⁶⁷ Situasjonen så riktignok lysere ut i ZCTUs sentrale ledelse der to av ti medlemmer var kvinner, men på forbundsnivå var det bare to av 25 som hadde kvinnelig leder.²⁶⁸

²⁶³ Arbark. *LO-Aktuelt*, nr.7/1992: 29

²⁶⁴ Arbark. *LO-Aktuelt*, nr.7/1992: 29

²⁶⁵ Arbark. *LO-Aktuelt*, nr. 7/1992: 29

²⁶⁶ Arbark. ARK-2591. DA 0030 LO/Norad-rammen. Landsorganisasjonen, Søknad om rammeavtale NORAD/Landsorganisasjonen 1988-1992, Oslo 29.oktober 1987, s. 3

²⁶⁷ Arbark. *LO-Aktuelt*, nr. 20/2005: 26-27

²⁶⁸ Arbark. *LO-Aktuelt*, nr. 20/2005: 27

VI har i dette kapitlet sett at LO gjennom Skolenes Landsforbund støttet faglig opplæring av lærere i Zambia. Det oppstod imidlertid flere problemer i forbindelse med denne prosjektstøtten, og det førte til avvikling. Problemene var blant annet dårlig samordning mellom støtten som Norsk Lærerlag og Skolenes Landsforbund ga. I tillegg hadde det vært problemer med økonomistyringen på zambisk side.

Zambisk fagbevegelse hadde hatt et ønske om prosjektstøtte til kvinner i fagbevegelsen. Samtidig hadde LOs medarbeidere under sine besøk til zambisk fagbevegelse opplevd at kvinnene i den zambiske fagbevegelsen var underordnet mennene, og dermed selv sett behovet for tiltak for å bedre kvinnes posisjon. Som vi har sett, syntes ikke lederen for kvinnekomiteen i 2005, Agnes Mumba, at situasjonen for kvinnene var blitt vesentlig bedre. Hovedårsaken til dette lå blant annet i menns fortsatte negative holdning til kvinner i ledende posisjoner. Siden dette på mange måter dreier seg om inngrodd holdning, kan det også bety at det må mer enn knapt ti års prosjektvirksomhet til, da holdninger kan være vanskelig å endre.

I det neste kapitlet vil jeg vende blikket mot topplanet både i norsk og zambisk fagbevegelse og se på den kontakten som var mellom de to organisasjonene. Som vi skal se, kom den tidligere ledelsen i det zambiske LO til å opprettholde kontakten med det norske LO etter valgseieren i 1991 som fagbevegelsen hadde vært delaktig i. I kapitlet vil jeg se på hvordan den kontakten utviklet seg også etter at det ble tydelig at den nye regjeringen ikke kom til å leve opp til de store forventningene om demokratisk utvikling og økonomisk framgang. Men først vil jeg se på det økonomiske utføret som Zambia havnet i på 1980-tallet, og hva det fikk å si for samfunnsutviklingen.

6. Nye kår for Zambia og zambisk fagbevegelse

Den negative økonomiske og sosiale utviklingen i det sørlige Afrika på 1980- og 90-tallet rammet også Zambia, og påvirket den zambiske fagbevegelsen. Som vi skal se, førte det til en endring av LOs støtte til fagbevegelsen. I 1991 fikk Zambia som nevnt en ny regjering, der den nye presidenten var den tidligere fagforeningslederen Frederick Chiluba. Også flere statsråder kom fra toppplanet i ZCTU. I dette kapitlet vil jeg undersøke hvordan regimeskiftet ble vurdert i Norge og Zambia, og hva slags følger det fikk for samarbeidet mellom fagbevegelsen i de to land. Men først vil jeg se på hvordan den økonomiske situasjonen hadde utviklet seg i Zambia.

• Økonomisk krise for Zambia

I forbindelse med strukturtilpasningslånene som ble gitt til mange gjeldstyngede land i blant annet Afrika, ble det satt betingelser for bistanden, også kalt kondisjonalitet. Betingelsene innebar blant annet krav om mer markedsøkonomi i landene som mottok lån.

Strukturtilpasningsprogrammene innebar også krav om å skjære ned det offentlige forbruket og i flere tilfeller devalueringer av valutaen. Kravene kom til å påvirke de politiske forholdene og levestandarden i landene som ble avkrevd strukturtilpasning fra de internasjonale låneinstitusjonene. Det norske Utenriksdepartementet var imidlertid klar over at det var betenkeligheter ved kondisjonaliteten. Til tross for betenkelighetene støttet Norge og de andre nordiske landene opp om lånepolitikken. Det rådende synet var at det krevdes drastiske tiltak for å få til en endring i mange u-land.²⁶⁹

Det var et problem at Zambia var en ettpartistat, i forhold til ”good governance”. Men landet trengte akutt hjelp. Den zambiske økonomien var elendig. Landet hadde fire milliarder dollar i gjeld i 1986. Det tilsvarte 24 ganger landets bruttonasjonalprodukt. Zambia gjennomførte motvillig flere avtaler med Pengefondet. I 1987, etter flere opprør, brøt landet forhandlingene med Pengefondet. Bruddet ble riktignok kortvarig fordi flere land, herunder Norge, ga forsikringer om mer penger hvis landet gjorde en avtale med Pengefondet. Norge var riktignok som andre land nokså ”uvillig til å fortsette å pøse penger ned i et svart

²⁶⁹ Ruud og Kjerland, 2003: 157-164

hull”.²⁷⁰ På grunn av den drastiske forverringen av befolkningens levestandard valgte likevel Norge å opprettholde bistanden.²⁷¹ Kaundas ettpartiregime og økonomiske vanstyre hindret altså ikke Zambia i å være et av landene som i flere år lå øverst når det gjaldt bistand fra Norge.²⁷²

De økonomiske reformene som ble krevd av Pengefondet, førte ikke til bedre forhold for den zambiske befolkningen. De sosiale og økonomiske problemene ble snarere forsterket.²⁷³ For mange, særlig på venstresiden, ble Zambia et eksempel på at Pengefondet var for markedsorientert og ikke tok tilstrekkelig hensyn til landenes særegenheter. Bistandsminister Vesla Vetlesen uttalte i 1987 i Arbeiderbladet at ”selv om oppskriften kanskje kan gå i andre afrikanske land, så vil den ikke det i Zambia”. Vetlesen mente at reformen hadde skremmende konsekvenser i Zambia ”Medisinen fra Pengefondet gjør at folk i Zambia sulter, den dreper folk”.²⁷⁴ Som jeg har pekt på førte reformen til opprør, og tap av menneskeliv.

Den nye kritiske tenkemåten førte da også til at bistandspolitikken ble lagt om på mange områder. NORAD konkluderte med at mottakerlandene selv måtte ta større del i sin egen utvikling.²⁷⁵ Prinsippet om mottakeransvar kom av en stadig sterkere oppfatning av at bistanden var altfor giverstyrt. Zambia var et av landene hvor NORAD innførte mottakeransvar til tross for den dårlige økonomiske situasjonen landet befant seg i.²⁷⁶ En av grunnene til det var at Norge i likhet med mange andre land mente at regimeendringen i 1991 viste ”stor vilje til reformer og handling”, problemet i forbindelse med Zambia var ”manglende evne”.²⁷⁷

På begynnelsen av 1990-tallet økte fokuset på det sivile samfunn. I nord-sør-meldingen fra 1992 skrev Arbeiderpartiregjeringen at den ønsket å ”gjøre samarbeidet med private organisasjoner til et mer aktivt virkemiddel i Norges totale bistandspolitik”.²⁷⁸ Antallet organisasjoner som drev med u-hjelp og bistand, økte riktignok ikke, det var virksomheten til de eksisterende organisasjonene som ekspanderte. På bakgrunn av denne utviklingen ble

²⁷⁰ Ruud og Kjerland, 2003: 169

²⁷¹ Ruud og Kjerland, 2003: 169-170

²⁷² Liland og Kjerland, 2003:178

²⁷³ Ruud og Kjerland, 2003: 169-170

²⁷⁴ Ruud og Kjerland, 2003: 166

²⁷⁵ Tamnes, 1997: 389-390

²⁷⁶ Liland og Kjerland, 2003: 141-144

²⁷⁷ Liland og Kjerland, 2003: 144

²⁷⁸ Liland og Kjerland, 2003: 237

begrepet sivilsamfunnet²⁷⁹ viktig. Bak dette økte fokuset lå det en økende misnøye med spesielt regjeringsmakten i mange utviklingsland fra 1980-årene.²⁸⁰ LOs virksomhet faller inn under det vi kan kalle det sivile samfunn. I og med at arbeidet den gjør i Zambia faller inn under fagbevegelsens virksomhet, ble solidaritetsarbeidet til LO på mange måter en del av denne utviklingen.

• **Kontakten på ledernivå mellom norsk og zambisk fagbevegelse etter 1991**

Det hadde vært god kontakt mellom LO og ZCTU, og i 1987 ba lederen av ZCTU, Frederick Chiluba, om en samtale med Kaare Sandegren for å orientere om forholdet mellom ZCTU og president Kaunda. På denne tiden hadde Kaunda nylig hevdet at den zambiske fagbevegelsen opptrådte illojalt og at den angivelig hadde tilknytning til CIA. Under samtalen orienterte Chiluba om den vanskelige økonomiske situasjonen som landet nå befant seg i, og om bruddet med IMF. ZCTU hadde advart styresmaktene mot å gå med på premissene til IMF for bistand. Nå hadde man en situasjon hvor Kaunda skyldte på fagbevegelsen og IMF for landets dårlige økonomi.²⁸¹ Sannsynligvis var dette helt ubegrunnede beskyldninger fra Kaunda. Fagbevegelsens sterke posisjon i samfunnet var nok årsaken til at han valgte å skylde på den.

I 1989 hadde Kaare Sandegren igjen samtaler med Frederick Chiluba om situasjonen i Zambia. Under samtalen framhevet Chiluba at det ikke rådte demokrati i landet. Han viste til at både presse og kringkasting ble kontrollert, samtidig som det var stadig forsøk på å begrense arbeidet til fagbevegelsen. Chiluba stilte spørsmål ved den store utviklingshjelpen som de nordiske landene gav uten å stille krav om framgang når det gjaldt menneskerettigheter, ytringsfrihet, demokrati og økonomi. Han mente at de nordiske landene burde ta dette opp med den zambiske ledelsen. Utviklingshjelpen ville ikke være til stor nytte hvis den ikke også var med på å fremme utvikling og demokrati. Kaare Sandegren sa seg enig i dette, og ga uttrykk for at det var uhørt at Norge ga så mye bistand til et land som Zambia hvor det stadig ble begått urett i form av fengsling og andre hindringer for

²⁷⁹ "NORAD definerte begrepet som "de formelle og uformelle nettverk av ikke-kommersiell karakter som er virksomme i spennet mellom stat og familie",", hentet fra Liland og Kjerland, 2003: 238

²⁸⁰ Liland og Kjerland, 2003: 238

²⁸¹ Arbark. ARK-2591. DA 0042. Postmøte fra Kaare Sandegren til Internasjonal avdeling, 15. juni 1987.

fagbevegelsens arbeid.²⁸² Samme året sendte også LO ved Leif Haraldseth en henvendelse til Arbeiderpartiet ved leder Gro Harlem Brundtland hvor det ble vist til den prekære økonomiske situasjonen i Zambia, og at fagbevegelsen ble aktivt motarbeidet av den politiske ledelsen i landet. På bakgrunn av dette ba LO Arbeiderpartiet se på mulighetene for å ta opp forholdene med den politiske ledelsen i Zambia.²⁸³ Og den norske statsministeren, Gro Harlem Brundtland, skrev i 1991 brev til Kenneth Kaunda. Hun hevdet at Kaunda satte strukturtilpasningsprogrammet i fare, og at det var en forutsetning at Zambia skulle følge programmet for å få den ekstraordinære bistanden. Hvis ikke det ble gjort, kunne det ”svekke Zambias troverdighet og dermed ha alvorlige langsiktige virkninger på tilgjengeligheten av fremtidige utenlandske føringer”.²⁸⁴

LO fulgte opp spørsmålet overfor regjeringen Syse. Det kan tyde på at regjeringen Brundtland ikke hadde tatt opp forholdene med Zambia før den gikk av. I et brev fra 3. juli 1990 til statsminister Jan P. Syse ble det framhevet at LO mente at Norge måtte utnytte sitt gode omdømme i regionen for å lede utviklingen i positiv retning. Det kunne blant annet gjøres ved innrettingen av bistanden og via diplomatiet. Det ble pekt på at det var viktig med norsk støtte til de demokratiske kreftene i det sørlige Afrika. Derfor måtte regjeringen, etter LOs oppfatning, og i forståelse med de andre nordiske lands regjeringer, øke sin innflytelse for å bidra til raskere demokratisering i regionen.²⁸⁵

Fagbevegelsen i Zambia brukte LO som kanal for å videreformidle et ønske om å sette krav bak den norske bistanden fordi den ikke ga ønskede resultater. At LO fungerte som mellomleddet her, tyder på et godt forhold mellom norsk og zambisk fagbevegelse. Ledelsen i ZCTU så på LO som en viktig aktør i norsk samfunnsliv som kunne utøve innflytelse på den norske regjeringen og bistandspolitikken. Kontakten kom til å vare ved også rett etter at den tidligere fagforeningslederen Chiluba kom til makten i 1991.

Etter at Chiluba og MMD i desember 1991 vant presidentvalget i Zambia, var leder av Internasjonal avdeling, Kaare Sandegren og Afrikaansvarlig Karin Beate Theodorsen til stede under innsettelsesseremonien.²⁸⁶ At fagbevegelsen stod sterkt blant zambiske

²⁸² Arbark. Fra Internasjonal avdeling ved Kaare Sandegren til administrasjonen, 22. mai 1989.

²⁸³ Arbark. ARK-2591. DA 0114. Innstilling om Zambia til Det norske Arbeiderparti ved leder Gro Harlem Brundtland fra LO ved Leif Haraldseth, 22.5.1989

²⁸⁴ Liland og Kjerland, 2003: 35

²⁸⁵ Arbark. ARK-2591. DA 0153. Fra Landsorganisasjonen i Norge, ved leder Yngve Hågensen til regjeringen v/statsminister Jan P. Syse 3. juli 1990

²⁸⁶ Intervju med Karin Beate Theodorsen, 25.06.07

arbeidstakere, er tydelig når man ser på oppslutningen. I 1991 var 300 000 av 350 000 arbeidstakere i formell sektor organisert i ZCTU.²⁸⁷ Like etterpå mottok Internasjonal avdeling i LO en henvendelse fra den nye presidenten Frederick Chiluba. Her refererer Chiluba til at LO skulle ha vært villig til å be den norske regjeringen om å øke den bilaterale bistanden til Zambia etter valget. Derfor sendte Chiluba parlamentsmedlem, Dean Mung`omba, på besøk til Norge. Under besøket skulle Dean Mung`omba orientere om Zambias umiddelbare økonomiske behov. Chiluba pekte på at den nye regjeringen hadde arvet et land på konkursens rand med alle de problemer det innebar.²⁸⁸

Senere samme måned kom det på nytt en henvendelse fra den nye presidenten til LO som skulle overbringes det norske Utenriksdepartementet. 13. og 14. desember 1991 ble det holdt samtaler om bistandsbehovet til Zambia mellom Zambias viseminister for økonomisk samarbeid Dean Mung`omba og bistandsminister Grete Faremo. I forbindelse med dette møtet hadde LO mottatt et nytt brev fra president Chiluba hvor han gjorde rede for de akutte behovene som landet stod overfor. LO hadde derfor bedt den zambiske regjeringen om å formidle sine ønsker direkte til Utenriksdepartementet. Forespørselen gjaldt blant annet bistand til matvarer, medisiner og skolebøker. LO, ved leder Yngve Hågensen og leder av Internasjonal avdeling Kaare Sandegren, håpet at henvendelsen kunne danne grunnlag for å imøtekomme Chilubas forespørsel. Det ble pekt på at situasjonen i Zambia burde kreve umiddelbar oppmerksomhet.²⁸⁹

- **Økende skepsis i LO overfor den nye regjeringen?**

Det viste seg imidlertid at Sandegren etter henvendelsen han mottok fra Chiluba rett etter valget, endret standpunkt når det gjaldt bistand til Zambia. Sandegren merket seg raskt at Chiluba la opp til en ekstremt liberalistisk politikk uten statlig innblanding.²⁹⁰ Det skulle raskt vise seg at den nye regjeringen ikke kom til å leve opp til folks forventinger. Kun et år etter valget ble Chiluba anklaget for å favorisere sin egen etniske gruppe, bembæne, og at regjeringen var dominert av private forretningsfolk. For zambiere kunne det altså se ut som landets ledelse bare var byttet ut med en ny uten at den politiske kursen ble endret.²⁹¹ Og i

²⁸⁷ Arbark. LO beretning 1992: 92

²⁸⁸ Arbark. ARK-2591. DA 0193. Faks fra president Frederick Chiluba til Jens-Peter Kjemprad, Norwegian Confederation of Trade Unions, International Department, 11. desember 1991

²⁸⁹ Arbark. ARK-2591. DA 0193. Brev fra LO, ved LO-leder Yngve Hågensen til utenriksminister Thorvald Stoltenberg Utenriksdepartementet. 20. desember 1991

²⁹⁰ Intervju med Kaare Sandegren, 28.02.07

²⁹¹ Simensen, Jarle og Sven Tägil, 1993, *Verden forandres 1985 -, Aschehougs verdenshistorie*, H. Aschehoug & Co

1992 ble situasjonen i landet beskrevet slik: ”Så mye forandring og likevel alt det samme”.²⁹²

Selv om en tidligere leder av ZCTU ble valgt til ny president og samarbeidet hadde vært nært og godt, uttrykte LO allikevel skepsis til den nye regjeringen. Det skyldtes at de nye reformene Chiluba ønsket å innføre innebar privatisering, av de fleste bedriftene. At en tidligere fagforeningsleder ville gjennomføre privatisering ble sett på som paradoksalt. Og det ville sannsynligvis føre til at den nye regjeringen ville komme på kant med arbeiderne.²⁹³ Også den zambiske befolkningen viste raskt misnøye med det nye styret, og både fagforeninger og klubber gikk raskt til omfattende streikeaksjoner. Aksjonene ble satt i gang fordi de økte levekostnadene ikke hadde blitt fulgt opp med høyere lønn.²⁹⁴

I 1992 kom Internasjonal avdeling i LO med en rapport om den faglige og politiske situasjonen i Zambia. Av rapporten framgikk det at ZCTU ved ledelsen fortsatt var svært lojal overfor MMD. ZCTU hadde nå fått gjennomslag for kravene sine i forslaget til ny arbeidsrettslovgivning. ZCTU stilte seg derimot kritisk når det gjaldt regjeringens syn på privatisering. ZCTU ønsket bare privatisering av statlige foretak som ikke lønte seg. Den advarte sterkt imot at Zambias ”arvesølv” i kopper- og sinkindustrien skulle bli overlatt til private profittforetak.²⁹⁵

Etter valget i 1991 hadde det blitt mer åpenhet rundt fagbevegelsen, og også den ble stilt til ansvar for tidligere ”misgjerninger”. Et seminar som ble arrangert i samarbeid mellom ZCTU, SATUCC og LO og som omhandlet fagforeningsøkonomi, tok fatt i økonomiske misligheter. En av de tillitsvalgte i den zambiske lærerorganisasjonen, Sylvester Tembo, hevdet at ”en rekke disposisjoner i tidligere år neppe ville tålt dagens lys”.²⁹⁶ Han viste blant annet til at det ikke var andre enn ledelsen i ZCTU som hadde nytt godt av gårdsbruk som ZCTU hadde investert i noen år tidligere, og det hadde aldri blitt lagt fram regnskap som viste lønnsomheten for dette prosjektet. Denne kritikken rammet også indirekte president Chiluba.²⁹⁷ I 1993 ønsket LO likevel å øke arbeidet i Zambia betraktelig. Det ble blant annet

(W.Nygaard) Oslo, bd 16, s. 178

²⁹² Simensen, 2004: 372

²⁹³ Arbark. *LO-Aktuelt*, nr. 15/ 1991: 29

²⁹⁴ Arbark. *LO-Aktuelt*, nr. 7/8/1993: 46

²⁹⁵ Arbark. DA- 0228 Fra Internasjonal avdeling til administrasjonen, 27.april 1992. rapport om den faglige og politiske situasjonen i Zambia skrevet av Jens-Petter Kjemprud.

²⁹⁶ Arbark. *LO-Aktuelt*, 7/1992, s. 28

²⁹⁷ Arbark. *LO-Aktuelt*, 7/1992, s. 28

framhevet at antallet gruvearbeidere på to år var blitt redusert fra 59 000 til 48 000, samtidig som denne gruppa nå etter hvert hadde begynt å komme i opposisjon til den nye regjeringen.²⁹⁸

I november 1996 var det igjen valg i Zambia hvor Frederick Chiluba og MMD ble gjenvalgt. I de ti årene mellom 1991 og 2001 var den økonomiske veksten fortsatt lav i landet. I det samme tiåret sank også inntekten med 4 prosent i året for arbeidstakerne, og både fattigdom og spedbarnsdødelighet hadde økt siden 1980-tallet.²⁹⁹

Når det gjaldt forholdet til de økonomiske interessegruppene, hadde MMD en uttalt politikk at partiet ikke skulle forhandle med dem de første årene. Vi har allerede sett at dette gjaldt fagbevegelsen. Denne holdningen fra MMD hadde opprørt flere i fagbevegelsen. ZCTU aksepterte riktignok behovet for økonomiske reformer, men den hadde vært sterkt kritisk til hvordan regjeringen håndterte forholdet til interesseorganisasjonene.³⁰⁰ ZCTU var særlig kritisk til at regjeringen ikke ville ha trepartsavtaler. Lederen for fagbevegelsen uttalte også at situasjonen var kommet så langt at det var brudd på kommunikasjonen mellom regjeringen og arbeiderbevegelsen. Fra 1993 hadde fagbevegelsen også forholdt seg sterkt kritisk til regjeringens reformer som omlegging av økonomien fra statsorientert til markedsorientert økonomi. Det innebar som nevnt privatisering av de statlige foretakene. I et forsøk på å påvirke de økonomiske reformene mer direkte, hadde representanter for fagbevegelsen reist til Verdensbanken og IMF for å be om mindre strenge krav samt framsatt et ønske om gradvis igangsetting av de økonomiske reformene. Regjeringen hadde mislikt denne innblanding fra fagbevegelsen sterkt. Arbeidsministeren uttalte at fagbevegelsen måtte slutte å opptre som en skyggeregjering og kun forholde seg til saker som vedrørte interessene til medlemmene.³⁰¹

ZCTU slet ikke bare som følge av motsetningsforholdet til regjeringen og dens tilsidesettelse av fagbevegelsen. I 1994 opplevde ZCTU splittelse i egne rekker. Fagforeningene som representerte ansatte i den private sektoren, hevdet at ZCTU hovedsakelig brukte ressursene på foreningene i den offentlige sektoren. Etter at både lærerne, gruvearbeiderne og de organiserte innen handel og finans hadde forlatt ZCTU, ble dens påvirkningskraft sterkt

²⁹⁸ Arbark. LOs beretning 1992: 92

²⁹⁹ Rakner, 2003: 78-79

³⁰⁰ Rakner, 2003: 82

³⁰¹ Rakner, 2003: 94-95

redusert. Disse gruppene hadde vært de sterkeste og største foreningene innen fagbevegelsen. Samtidig ble også den økonomiske situasjonen forverret siden ZCTU nå tapte inntekter i form av tap av medlemskontingenter.³⁰² Som vi ser, var de gruppene som forlot ZCTU også de foreningene som LO hadde bidratt med støtte til. Tre av foreningene fant riktignok tilbake til ZCTU i 1997, deriblant, lærerorganisasjonen (ZNUT). Men fortsatt valgte gruvearbeiderforbundet og The Financial and Allied Workers (ZUFIAW) å stå på utsiden. I 1998 ble en annen konkurrerende sammenlutning opprettet, nemlig The Federation of Free Trade Unions (FFTU). Men fortsatt var ZCTU den største fagforeningen, og i 1999 gikk gruvearbeiderforbundet tilbake til ZCTU.³⁰³ I 1998, altså før gruvearbeiderforbundet kom tilbake, var det 22 tilsluttede forbund til ZCTU, og medlemstallet var på rundt 230 000.³⁰⁴

I 1998 sendte LO brev til Frederick Chiluba hvor han ble bedt om å stoppe det som LO mente var en trussel mot landets fagbevegelse. Bakgrunnen for brevet var den zambiske arbeidsministerens trussel om å avskjedige offentlige ansatte som hadde varslet streik. Arbeidsminister Newstead Zimba hadde også meddelt forbundene at de offentlig ansatte og sentralorganisasjonen ZCTU ville bli avregistrert hvis de støttet en streik. I brevet til presidenten het det blant annet at LO ville ta denne saken opp med ILO, samt varsle internasjonale givere om det skulle komme til oppsigelser.³⁰⁵

På bakgrunn av at fagbevegelsen ble motarbeidet og de økonomiske reformene som den nye regjeringen satte i gang, besluttet ZCTU å offisielt trekke tilbake støtten til MMD-regjeringen. Beslutningen var et resultat av at ZCTU hadde mistet tilliten til regjeringens politikk.³⁰⁶ I stor grad følte ZCTU at de nye reformene var med på å svekke fagbevegelsens stilling. Som vi har sett, skjedde det store omveltninger i det zambiske samfunnet på 1990-tallet. Landet fikk en ny regjering og en president med bakgrunn i fagbevegelsen som imidlertid ikke levde opp til fagbevegelsens forventninger. På mange områder kom regjeringen også til å motarbeide fagbevegelsen.

³⁰² Rakner, 2003: 98-99

³⁰³ Mjøberg, Nina, Leonard Larsen og Liv Tørres, Evaluation of project co-operation between the Zambia Congress of Trade Unions and LO Norway, 24. November - 3. December 1998

³⁰⁴ Mjøberg, Larsen og Tørres, 1998: 10

³⁰⁵ Arbark. *LO Aktuelt*, nr. 6/1998: 12

³⁰⁶ Rakner, 2003: 85

7. Engasjementet på 1990-2000-tallet. Opp- eller nedtrapping?

- **LOs syn på samarbeidet med ZCTU**

Gjennomgangen i det forrige kapitlet viste at den zambiske fagbevegelsen befant seg i en vanskelig situasjon på 1990- tallet. Fra 1997 gikk LOs støtte til ZCTU til direkte organisasjonsutvikling. På grunn av et forverret arbeidsmarked hadde den zambiske fagbevegelsen mistet medlemmer. Den zambiske fagbevegelsen var blitt marginalisert til nivået før frigjøringen. Og som vi har sett, hadde forholdet til den nye regjeringen blitt forverret.³⁰⁷

I 1998 gjennomførte LO en evaluering av alt prosjektsamarbeidet mellom ZCTU og LO fra det bilaterale samarbeidet begynte i 1987.³⁰⁸ Rapporten oppsummerte at prosjektarbeidet mellom den norske og zambiske fagbevegelsen så langt hadde fungert bra. Når det gjaldt fortsettelsen, burde arbeidet med fagbevegelsen fortsatt prioriteres med et fokus på å organisere nye medlemmer, styrke organisasjonen fra grunnplanet og bedre økonomien. Rapporten konkluderte med at et mål med engasjementet måtte være å øke solidariteten mellom de ulike forbundene innad i ZCTU, og mellom grunnplanet og ledelsen. Det ble også anbefalt at det burde bli viet mer oppmerksomhet til utarbeiding av sysselsettingspolitikk, lønnspolitikk og industripolitikk, altså områder som var viktige for zambiske arbeidere. Det ble videre pekt på at forbundene var for topptunge og at opplæring av kvinner og kampanjer på kvinnesaker ikke lenger ble prioritert i samarbeidet mellom LO og ZCTU.³⁰⁹

I rapporten ble det pekt på at det var strukturelle problemer i det zambiske samfunnet som gjorde det vanskelig for fagbevegelsen. Innføringer av nye lover som angikk arbeidslivet, førte til at fagbevegelsens innflytelse ble innskrenket. Lovendringen førte blant annet til at arbeidsgiver måtte være enig i streiken for at den skulle kunne bli anerkjent som lovlig, i tillegg ble det ulovlig for ledere på ulike nivåer å organisere seg. At ledelsen på arbeidsplassene mistet retten til å organisere seg, førte til automatisk tap av medlemmer for fagbevegelsen. Videre hadde det blitt slutt på kollektive forhandlinger. I tillegg til disse

³⁰⁷ Tørres: 36

³⁰⁸ Se Mjøberg, Larsen og Tørres, 1998

³⁰⁹ Mjøberg, Larsen og Tørres, 1998: 4 -5

innskrenkningene arbeidet nå bare fem prosent av befolkningen i formell sektor, og lønningene var lave. Det ble vist til at den økonomiske situasjonen til ZCTU var vanskelig og at organisasjonen hadde en gjeld på 70 000 amerikanske dollar.³¹⁰ Nedskjæringene i arbeidslivet og dermed tap av medlemmer, hadde gjort det vanskelig å bruke medlemstall eller forbedringer i arbeidernes levestandard som målestokk på arbeidet. I stedet burde det framover vurderes hvorvidt samarbeidsprosjektene mellom ZCTU og LO kunne gjøre ZCTU bedre i stand til å håndtere utfordringene den stod overfor i samfunnet.³¹¹

• **Var det et engasjement på forbundsnivå?**

Rita Stensrud viser i sin masteroppgave om LOs bistandsarbeid i El Salvador at det ble et stort lokalt engasjement i Norge mellom 1984 og 1994. Det var særegent for prosjektene her at grunnplanet i norsk fagbevegelse deltok så aktivt. Særlig sterkt engasjert var Norsk Kjemisk Industriarbeiderforbund (NKIF) og fem kjemiske fagforeninger fra Grenlandsområdet i Telemark: Dalen, Herøya, Porselen, Borgestad og Porsgrunn Metallurgiske. Disse fem foreningene var fra et forbund som hadde lange tradisjoner for å støtte progressive fagbevegelser i den tredje verden som befant seg i politisk opposisjon. Det var særlig ved forbundsleder Arthur Svensson at NKIF ble en pådriver i internasjonalt solidaritetsarbeid. Svensson var også kjent for samarbeid med palestinsk fagbevegelse.³¹²

Foreningene hadde selv tatt initiativ til å involvere seg, og valgte selv El Salvador blant flere av LOs samarbeidsland. Den såkalte Grenlandsgruppa mottok besøk fra El Salvador og var selv på besøk i landet. I Norge sørget også Grenlandsgruppa for at informasjon om at den salvadoranske fagorganisasjonen, Fenastras, ble spredt til lokalbefolkningen, dette var også en av målsettingene til gruppa. Informasjonsspredningen hjemme i Norge førte til støtte fra næringslivet i Grenland. Engasjementet førte da også til at fire kjemiske fagforeninger fra Moss inngikk et tilsvarende samarbeid med en fagorganisasjon i Guatemala.

Jeg har ikke funnet tilsvarende lokalt bistandsengasjement i forbindelse med Zambia. Det kan være flere årsaker til det. Både LOs ledelse og ansatte i Internasjonal avdeling pekte på at det var en generell tendens med fravær av stort lokalt engasjement når det gjaldt det internasjonale solidaritetsarbeidet. Mine funn når det gjelder Zambia stemmer i så måte med

³¹⁰ Mjøberg, Larsen og Tørres, 1998: 9-13

³¹¹ Mjøberg, Larsen og Tørres, 1998: 19

³¹² Se Rovde, Øystein, Jackwitz, 2004, *I solidaritetens navn. LOs forhold til Midt-Østenkonflikten 1947-2002*, hovedfagsoppgave i historie. Universitetet i Oslo og Stensrud, 2004, s. 60

dette. Det var snarere slik at det var engasjementet til Grenlandsgruppa som skilte seg ut. Den viktigste årsaken er kanskje allikevel hvilke personer som sitter i ledelsen i de ulike forbundene. Som jeg har pekt på, var Arthur Svensson svært aktiv i solidaritetsarbeidet, og var en av pådriverne bak det store engasjementet til NKIF. Han og NKIF valgte å konsentrere innsatsen til enkelte områder, særlig El Salvador, Guatemala, Cuba og Palestina. På samme måte kan Mie Osmundsen og Karin Beate Theodorsen trekkes fram i forbindelse med prosjektene rettet mot lærere og kvinner i det sørlige Afrika.

Nina Mjøberg som var prosjektmedarbeider i Internasjonal avdeling med Afrika som hovedområde, framhevet også at mye av engasjementet var personavhengig, blant annet når det gjaldt valg av land. Liten kapasitet og mangel på tid for de lokale fagforeningene var også et problem. De forbundene eller fagforeningene som gikk i gang med solidaritetsarbeidet, hadde ofte et ønske om å gripe inn i en politisk betent situasjon, og dermed vise politisk ståsted. Støtten til fagbevegelsen i El Salvador kan settes inn i et slikt mønster, og det samme gjelder engasjementet på Cuba og i Palestina. Også i det sørlige Afrika hadde Grenlandsgruppa, men med andre medlemmer enn under arbeidet i El Salvador, involvert seg sterkt i Zimbabwe hvor fagbevegelsen har vært under et stort press.³¹³

Typen støtte til El Salvador og Zambia var også ulik. Theodorsen pekte som nevnt på at innsatsen i Zambia hadde et mer tradisjonelt bistandspreg enn støtten til blant annet El Salvador.³¹⁴ På bakgrunn av den politiske situasjonen i El Salvador og den ekstremt vanskelige situasjonen for fagbevegelsen der bar engasjementet her mer preg av å være et solidaritetsarbeid. I El Salvador foregikk i mange år en borgerkrig, og mange ledere og medlemmer i fagbevegelsen ble drept eller fengslet. Situasjonen var ikke like dramatisk i Zambia, og det forklarer også at forbund og foreninger i beskjeden grad engasjerte seg i hjelpearbeidet der.

Et LO-forbund skiller seg likevel ut. Skolenes Landsforbund engasjerte seg fra oppstarten i Zambia i et skole- og lærerprosjekt. Dette prosjektet var kommet i gang på bakgrunn av kontakt og samarbeid med Norsk Lærerlag. Den tydelige profilen med støtte til lærere og kvinner kan også ha vært medvirkende til at andre grupper ikke ble engasjert. Det kan være

³¹³ Intervju med Nina Mjøberg, 10.10.07

³¹⁴ Intervju med Karin Beate Theodorsen, 25.07.07

en grunn til at NKIF som så tydelig hadde engasjert seg i El Salvador, ikke ble involvert i Zambia. Målgruppen for prosjektene i Zambia stod rett og slett for langt unna både medlemsmassen og arbeidsområdet til fagforbundet.

LO tok utover på 1990-tallet selvkritikk for ikke å ha klart å engasjere forbund, fagforeninger og klubber bedre i solidaritetsarbeidet. For å bedre på denne situasjonen vedtok styret til Internasjonal Faglig Solidaritet (IFS) at det skulle settes ned en arbeidsgruppe som skulle finne tiltak for å øke engasjementet i forbund og fagforeninger.³¹⁵ Det var imidlertid fortsatt problemer med å få engasjert grunnplanet i fagbevegelsen i det internasjonale arbeidet. Mange fagorganiserte foretrakk å samarbeide med de store hjelpeorganisasjonene framfor med IFS eller å drive med mer humanitært hjelpearbeid. En rapport fra Agderforskning fra 1998 viste at mange av medlemmene til LO var skeptiske til det internasjonale faglige engasjementet, og støttet heller andre bistandsorganisasjoner.³¹⁶

I en artikkel i LO-Aktuelt – Fri Fagbevegelse fra 1994 peker Leonard Larsen på det manglende engasjementet på lokalt nivå i Norge. Av 46 prosjektsamarbeid med 46 fagorganisasjoner fordelt på 23 land var det bare tre prosjekter som var forbundet med lokale foreninger i Norge.³¹⁷ Videre var det bare fire prosjekter som var tuftet på samarbeid mellom lokale fagforeninger i Norge og organisasjonene i utviklingsland. De økonomiske bidragene fra forbundene var heller ikke store. Forbundene og lokale deler av fagbevegelsen stod for rundt 8 prosent av bidragene. LO bidro med 10 prosent mens Norad bidro med resten gjennom rammeavtaler. Dette beskriver den store avstanden mellom målsettingen om et bredt engasjement på det lokale planet og virkeligheten. Tallene hadde blant annet kommet fram gjennom en rapport som hadde tatt for seg de frivillige organisasjonenes bistandsengasjement.³¹⁸

I 1995 ble solidaritetsarbeidet til LO omorganisert. Omorganiseringen var en direkte følge av et ønske om økt mobilisering i LO-forbundene. Det var nødvendig hvis LO skulle kunne opprettholde nivået på støtten til fagorganisasjoner.³¹⁹ AIS ble oppløst, og det ble en egen avdeling for det faglige solidaritetsarbeidet og en del for Europaarbeidet. Endringene skulle føre til at det ble en klarere arbeidsfordeling mellom de ulike organene i arbeiderbevegelsen.

³¹⁵ Arbark. *LO-Aktuelt*, nr. 3/2000: 45

³¹⁶ Arbark. *LO-Aktuelt*, nr. 8/2001: 44-45

³¹⁷ Arbark. *LO-Aktuel*, nr 1/1994: 21

³¹⁸ Arbark. *LO-Aktuelt*, nr. 1/1994: 21

³¹⁹ Arbark. *LO-Aktuelt*, nr. 10/1995: 32

Alt dette skulle være med på å gjøre det lettere å koordinere fagbevegelsens solidaritetsarbeid.³²⁰ Internasjonal Faglig Solidaritet (IFS) ble den nye enheten for solidaritetsarbeid. IFSs arbeidsområde skulle være faglig solidaritet med fagorganisasjoner i den tredje verden. Den nye strukturen skulle også føre til at LO-forbundene skulle bli aktivt involvert i det praktiske solidaritetsarbeidet i styret til IFS.³²¹

- **Samarbeid med nye grupper, og norske forbund kommer med**

Gjennomgangen har så langt vist mangel på et utbredt engasjement på lokalt plan i Norge i forbindelse med solidaritetsarbeidet i Zambia. Imidlertid ble enkelte LO-forbund involvert i engasjementet i Zambia mot slutten av perioden for denne framstillingen. I 1999 hadde LO startet et prosjekt for å støtte de kvinnelige tillitsvalgte i den zambiske treindustrien. Prosjektet omfattet også kvinner i treindustrien i Zimbabwe. Bak prosjektet lå det blant annet et ønsket om å styrke kontakten mellom de kvinnelige tillitsvalgte i Zambia, Zimbabwe og Norge. Målet var utveksling av faglig virksomhet og likestillingsarbeid. Imidlertid stoppet prosjektet opp i 2001 etter to år på grunn av samarbeidsproblemer.³²²

I 2000 startet LO et samarbeid med det zambiske kommuneforbundet Zulawu. Beslutningen om å støtte Zulawu hadde blitt gjort på bakgrunn av forbundets behov for faglig opplæring. Zulawu hadde lenge vært et av de mest innflytelsesrike forbundene innen ZCTU, og hadde et medlemstall på 11 000. Zulawu hadde opprettet komiteer for kvinner på alle nivå. Imidlertid hadde den økonomiske nedgangen og de økonomiske reformene også rammet Zulawu, og masseoppsigelser hadde ført til svekkelse av forbundet.³²³ I 2002 ble Zulawu invitert til landsmøte til Norsk kommuneforbund (NKF), og prosjektet ble støttet av NKF Hordaland og NKFs fagforening i Oslo Vei.³²⁴

Prosjektet med Zulawu bestod av opplæring av tillitsvalgte i generelle fagforeningskunnskaper av tillitsvalgte. I 2002 var både presidenten og generalsekretæren i Zulawu til stede på landsmøtet til Norsk Kommuneforbund (NKF). Her ble det understreket at Zulawu hadde et stort medlemspotensial og at det derfor var viktig å arbeide med å øke rekrutteringen til forbundet. Under møtet ble det også lagt opp et program hvor NKF

³²⁰ Arbark. *LO-Aktuelt*, nr. 10/1995: 32

³²¹ Arbark. *LO-Aktuelt* nr. 10/1995: 32

³²² <http://LO.org/kunder/lo.lesedato> 12.03.04: 2

³²³ Rapport Norad 2002, tilsendt fra Nina Mjøberg: 3-4

³²⁴ Arbark. *LOs beretning* 2002: 104

Hordaland og Veivesenets Arbeiderforening i Oslo skulle delta i prosjektet. Zulawu skulle selv gjennomføre kurs, med bistand fra LOs lokale konsulent. På norsk side skulle LO bidra med sin erfaring fra tidligere prosjekter. Bidragene fra Veivesenets Arbeiderforening avd. 6 av NKF og NKF Hordaland var imidlertid heller beskjedne. NKF skulle bidra med informasjonsopplysning, mens Veivesenets Arbeiderforening avd. 6 bidro med økonomiske støtte i tillegg til informasjon. Veivesenets Arbeiderforening støttet prosjektet fra 1999 og fram til 2003 da forbundet ble et aksjeselskap.³²⁵ Etter at Veivesenets Arbeiderforening ble lagt ned ble Fagforbundets avdeling i Troms aktiv i dette prosjektet fra 2006. Imidlertid bestod ikke engasjementet i stort mer enn små økonomiske bidrag, samt besøk.³²⁶

I 2000 startet LO også et prosjekt som omfattet hotell- og restaurantarbeiderforbundene i både Tanzania og Zambia. LO skulle i dette prosjektet samarbeide med The Hotel and Catering Workers`Union of Zambia (HCWUZ), som var medlem av ZCTU. HCWUZ hadde ca 3000 medlemmer, men det var ansett at forbundet hadde et medlemspotensial på 18 000.³²⁷ Prosjektet var treårig og skulle inneholde opplæring i generell fagforeningskunnskap. Et av de viktigste målene med prosjektet var å øke antallet fagorganiserte innen hotell-, turist- og restaurantbransjen i Zambia og Tanzania. LO ville ha direkte kontakt med forbundet blant annet gjennom lokale konsulenter og ved besøk fra Norge. Fra Norge deltok Hotell – og Restaurantarbeiderforbundet. I tillegg deltok en representant fra forbundet på evalueringsseminaret høsten 2002.³²⁸ Når det gjelder dette prosjektet, var samarbeidet med det zambiske forbundet kun passivt og den økonomiske støtten gikk gjennom International Union of Food, Agricultural, Hotel and Restaurant Workers (IUF). LO avsluttet støtten fordi en ikke hadde vært fornøyd med måten IUF-prosjektene hadde blitt gjennomført på i Zambia.³²⁹

- **Nye utfordringer for den zambiske fagbevegelsen**

I tillegg til det økonomiske utføret ble Zambia på 1990-tallet og utover på 2000-tallet et av landene i det sørlige Afrika som ble hardest rammet av hiv/aidsepidemien. Det er vanskelig å tallfeste hvor stor del av befolkningen som ble rammet, men det er beregnet at omtrent 16

³²⁵ Samtale med Terje Kalheim, informasjonsrådgiver i internasjonal avdeling, 10.10.07

³²⁶ Intervju med Nina Mjøberg, 10.10.07

³²⁷ <http://lo.org/kunder/lo/lesdato> 12.03.04, s. 4

³²⁸ <http://lo.org/kunder/lo/lesdato> 12.03.04, s. 4

³²⁹ Intervju med Nina Mjøberg, 10.10.07

prosent av befolkningen hadde sykdommen.³³⁰ Hovedsakelig var det den arbeidsføre aldersgruppen mellom 20 og 49 år som ble rammet.³³¹ Dette førte til at arbeidslivet, og med det også fagbevegelsen ble berørt. Som vi har sett, stod zambisk fagbevegelse overfor store utfordringer, og hiv/aidsepidemien forsterket på mange måter disse problemene.

At hiv/aids påvirket fagbevegelsen, ble tydelig ved at ZCTU opprettet en egen talsmann for hiv/aids. Talsmannen, Stephen Chisimba Mumbi, tegnet et dystert bilde av situasjonen og hevdet at så mange som fjorten lærere ble gravlagt i Lusaka hver uke. Han hevdet at dette skyldtes lave lærerlønninger som drev lærerne ut i prostitusjon.³³² Afrikaansvarlig i Internasjonal avdeling, Nina Mjøberg, pekte også på at hiv/aids utgjorde et problem i forbindelse med samarbeidet med den zambiske fagbevegelsen. Som følge av dødsfall på grunn av hiv/aids var hyppige utskiftninger ofte resultatet, og det førte til tidvis stagnasjon i arbeidet.³³³ Illustrerende for dette er at i løpet av 1990-tallet var ti fagforeningsledere på nasjonalt nivå døde av aids. Og dødsfallene hadde vært et stort tap for den zambiske fagbevegelsen. Det fins imidlertid ingen statistikk over hvor mange som har dødd av hiv/aids på lokalt og regionalt nivå i Zambia. Det kommer av at hiv/aids er en sykdom preget av skam og stigmatisering. For å begrense skamfølelsen rundt sykdommen hadde fagbevegelsen integrert hiv/aidsinformasjon i alle opplæringsprogrammene sine.³³⁴ At arbeidet mot spredningen av hiv/aids var viktig for LO, ble tydelig da LO-leder Yngve Hågensen besøkte flere hiv/aidssentre under sitt besøk i Zambia/Zimbabwe i 2001. Et uttrykk for det økte fokuset var et planlagt hiv/aidssenter med bevilgning fra blant annet LO/UD i 2001.³³⁵

LOs regionale konsulent i det sørlige Afrika, Robinson H Sikazwe, som forøvrig selv var zambisk og stasjonert i Zambia, framhevet i 2004 hvor viktig det arbeidet som LO drev i Zambia var for fagbevegelsen. Særlig framhevet Sikaswe forbedringer på regnskapsføringen som nå foregikk på data etter at LOs støtte hadde begynt; i tillegg utarbeidet forbundene nå også sine egne regnskap. En av fagbevegelsens største utfordringer nå var å øke antallet medlemmer i forbundene. Sikaswe pekte på at regjeringens holdning til fagbevegelsen fortsatt var et problem.³³⁶

³³⁰ Arbark. *LO-Aktuelt*, nr.20/2005: 27

³³¹ Arbark. *LO-Aktuelt*, nr.7/2000: 22-23

³³² Aktuell bakgrunn Zambia og Malawi, juni 2005: 10.

³³³ Intervju med Nina Mjøberg, 18.05.07

³³⁴ Arbark. *LO-Aktuelt*, nr. 7/2000: 22

³³⁵ Arbark. LOs beretning 2001: 68

³³⁶ Intervju med Robinson H. Sikazwe, 04.06.04

• **Solidaritetsarbeidet i Zambia framover**

I 1997 besluttet LO som vi har sett, å prioritere arbeidet i Zambia på bakgrunn av at ZCTU hadde et behov for styrke administrasjonen og økonomien slik at organisasjonen kunne fungere bedre. I forbindelse med avtalen ble det pekt på flere lyspunkt; blant annet framstod ZCTU mer samlet på begynnelsen av 2000-tallet enn på lenge. ZCTU lå også langt framme når det gjaldt gjennomføring av kurs.³³⁷ Det langsiktige målet var at ZCTU skulle bli en organisatorisk og politisk sterk fagorganisasjon med en sterk stemme på områder som angikk zambisk arbeids – og samfunnsliv. Det var også utarbeidet et kortsiktig mål om å øke medlemstallet og kontingentinntektene, samt å få redusert gjelda.³³⁸

Selv om vi her har sett at LO fortsatte den bilaterale støtten til den zambiske fagbevegelsen, var det på sikt meningen å avslutte engasjementet. Vi har sett hvordan det politiske klimaet utviklet seg i Zambia, og hvordan det påvirket den zambiske fagbevegelsen negativt. LO og ZCTU inngikk en ny avtale for perioden 2003-2005. Når det gjaldt Zambia, hadde det vært skuffende for LOs medarbeidere å se at fagbevegelsen fortsatt slet med mange av de samme problemene som da LO inngikk samarbeidet. Selv om den økonomiske håndteringen var blitt bedre, mente Nina Mjøberg at dette fortsatt var et problem. Den zambiske fagbevegelsen levde over evne og var fortsatt ikke god til å holde orden på økonomien sin. LO hadde for eksempel betalt en del gjeld for ZCTU uten at det hadde bidratt til å bedre den økonomiske situasjonen.³³⁹ Noe som illustrerer at en nedtrapping av arbeidet var på gang, var at de økonomiske bidragene fra LO var synkende.³⁴⁰ I 2003 bidro LO med 950 000 kroner i økonomiske bidrag til zambisk fagbevegelse.³⁴¹

Samarbeidet mellom LO og ZCTU ble evaluert igjen i 2002. I følge evalueringsrapporten hadde i hovedsak anbefalingene fra forrige rapport fra 1998 blitt fulgt opp. I 2002 hadde ZCTU holdt kongress, her ble det blant annet vedtatt at kvinnekomiteens leder skulle bli inkludert i styret i fagbevegelsen. Det ble også besluttet å sikre kvinner representasjon med fulle rettigheter i alle besluttende organer i fagbevegelsen. Evalueringen viste også til en annen positiv utvikling i fagbevegelsen. Den framstod nå som mer samlet enn på lenge. Også

³³⁷ Tilsendt fra Nina Mjøberg, Rapport Norad 2002: 3

³³⁸ Tilsendt fra Nina Mjøberg, Rapport Norad 2002: 1

³³⁹ Intervju med Nina Mjøberg, 10.10.07

³⁴⁰ Intervju med Nina Mjøberg, 10.10.07

³⁴¹ Fra Internasjonal avdeling til administrasjonen, 27.10.2003. Den politiske og faglige situasjonen i Zambia. Tilsendt fra Nina Mjøberg.

på andre områder viste ZCTU forbedringer. ZCTU hadde nå vist seg å være i bedre stand til utarbeide strategidokumenter og gjennomføre kurs.

Et interessant funn i evalueringsrapporten fra 2002 var at evalueringsteamet ikke hadde funnet informasjon om hvordan LO hadde valgt samarbeidspartnerne. Man hadde heller ikke funnet informasjon om hvorvidt LO prioriterte å samarbeide med den svakeste og gjerne også den fattigste fagbevegelsen i regionen. På bakgrunn av dette anbefalte teamet at LO burde vurdere å opprette kriterier for valg av samarbeidspartner.³⁴² Når det gjaldt Zambia, framhevet rapporten at støtten til den zambiske fagbevegelsen gikk tilbake til tidlig på 1980-tallet slik gjennomgangen min har vist. Det ble også pekt på at solidaritetsarbeidet i regionen opprinnelig var ment til å støtte frontlinjestatene til Sør-Afrika. Deretter satset LO en del år på støtte til kvinnelige ledere i fagbevegelsen, mens samarbeidet nå var gått over til generell organisasjonsstøtte.³⁴³

I Zambia ble særlig de menneskelige ressursene i forbindelse med arbeidet framhevet. Besøkene fra LO innebar utveksling av kunnskap og informasjon. Nyttene av de regionale konsulentene, som begge var zambiske og stasjonert i landet, ble også framhevet. I det store og hele konkluderte rapporten med at engasjementet hadde ført til at ZCTU hadde forbedret seg organisasjonsmessig, og anbefalingene som hadde kommet i evalueringsrapporten i 1998, hadde blitt gjennomført eller var i ferd med å bli det.³⁴⁴

Når det gjaldt likestillingsperspektivet i engasjementet, ble det pekt på at når likestillingsspørsmål kom inn på 1980-tallet, hadde det vært få kvinner i ledende posisjoner i den zambiske fagbevegelsen. For å rette opp i denne situasjonen hadde det blitt satt i gang prosjekter rettet direkte mot kvinner. Det førte etter hvert til at det ble opprettet kvinnekomiteer på nasjonalt plan i tillegg til i alle nivåer i tilsluttede forbund. Det hadde resultert i en økning i antallet kvinnelige ledere og medlemmer og at kvinnespørsmål ble håndtert mer helhetlig innen de organisasjonsmessige utviklingsprogrammene. Saker som angikk kvinner og likestilling ble dermed en integrert og ganske vellykket del ved LOs samarbeidsprogrammer.³⁴⁵

³⁴² Thobias Assenga, Ivan Labra, Mie Osmundsen, 2002, *Evaluation of Norwegian Confederation of Trade Unions' Cooperation Programmes in SADC Region Africa*, 31. July 2002, s. 8

³⁴³ Assenga, Labra., Osmundsen, 2002: 31-32

³⁴⁴ Assenga, Labra, Osmundsen, 2002: 35-37

³⁴⁵ Assenga, Labra., Osmundsen, 2002: 38

8. Konklusjon

Denne masteroppgaven har tatt for seg solidaritetsarbeidet til norsk fagbevegelse i Zambia fra begynnelsen av 1980-tallet og fram til 2006. Framstillingen har vist at solidaritetsarbeidet i Zambia ble aktuelt og mulig gjennom økonomiske bidrag ved rammeavtalen som LO innledet med NORAD i 1980. Den offentlige støtten førte til at LO kunne utvide omfanget og den geografiske spredningen av solidaritetsarbeidet sitt. Det solidaritets- og prosjektarbeidet som LO kom til å gå i gang med i Zambia, hadde blant annet som mål å styrke demokratiet gjennom å støtte fagbevegelsen. Framstillingen har også vist de ulike fasene og opp- og nedturene som engasjementet var igjennom i løpet av disse godt og vel tjue årene.

En av problemstillingene som ble reist i innledningen i denne framstillingen, var på hvilken måte et engasjement i Zambia kunne være et ledd i kampen mot apartheid. Zambia, som ikke grenset direkte til Sør-Afrika var, likevel avhengig av Sør-Afrika på flere områder. Under koloniperioden hadde utbyggingen av kommunikasjonsforbindelsene, som jernbanen, gått sørover gjennom Rhodesia (Zimbabwe) og videre til Sør-Afrika. Det opplevde Zambia konsekvensene av etter frigjøringen, da kopperet fortsatt måtte eksporteres til kysten, noe som måtte foregå gjennom Zambias naboland. I tillegg har vi sett at African National Congress (ANC) hadde eksilhovedkontoret sitt i Zambias hovedstad Lusaka.

Spørsmålet blir derfor hvordan og på hvilken måte kampen mot apartheid kommer inn i dette bildet. Dette hensynet ble i de første årene sjelden brukt som begrunnelse for norsk fagbevegelses bistandsengasjement i Zambia. Senere ble det hyppig vist til dette motivet. Dette motivet kan således enten ha blitt underkommunisert, eller senere ha blitt grepet til for å legitimere satsningen på Zambia. I oppgaven har jeg vektlagt at kampen mot apartheid fra første stund var en grunn til at LO valgte Zambia som samarbeidsland. Ved siden av at ANC altså hadde sitt eksilhovedkvarter i Zambia, var det også et annet forhold som knyttet bistanden til zambisk fagbevegelse til apartheidregimet i Sør-Afrika. Saksbehandler Leonard Larsen i Internasjonal avdeling i LO pekte på at zambiske gruvearbeidere ofte tok seg arbeid i sørafrikanske gruver. Og nettopp dette kan være en av grunnene for å gi støtten til gruvearbeiderforbundet. Ved å bidra til opplæring av gruvearbeiderne som også tok seg arbeid i Sør-Afrika, kunne LO dermed være med på å svekke apartheid fra innsiden. Utdannede og bevisste gruvearbeidere kunne stå sterkere imot press fra arbeidsgiver,

samtidig som de kunne spre kunnskap om faglige rettigheter videre til sine sørafrikanske kollegaer. Det kunne også bli vanskeligere for Sør-Afrika å skyve produksjon og apartheidpregede arbeidsforhold over på andre land i regionen hvis arbeiderne der var godt skolerte i demokratiske prinsipper og fagforeningsrettigheter. I tillegg kunne en sterk fagbevegelse i de såkalte "frontlinjestatene", Zambia var en av dem, bedre stå imot press fra Sør-Afrika.

Som vi ser, er det vanskelig ut i fra mine funn å konkludere med hvorvidt kampen mot apartheid virkelig var en underordnet årsak, eller hovedårsaken, til at LO kom i gang med støtten til gruvearbeiderforbundet. En ting som peker imot, er at det ikke var LO som var pådriveren i etableringen av bistandssamarbeidet. Det var det gruvearbeiderforbundet selv som var. Men selv om kampen mot apartheid ikke er framtrædende i kildematerialet fra den første delen av undersøkelsesperioden, så gir flere ansatte i LO og i Internasjonal avdeling i ettertid uttrykk for et annet syn. Langt på vei synes det å ha vært en utbredt konsensus om at det solidaritetsarbeidet som LO generelt drev i det sørlige Afrika, var en del av kampen mot apartheid.

Bakgrunnen for det kan være at landene i det sørlige Afrika var tett sammenvevd blant annet når det gjaldt økonomiske forhold, fordi Sør-Afrika hadde en dominerende økonomisk stilling. Sett mot den politiske bakgrunnen hele regionen befant seg i på 1980-tallet, er det lett å forstå at prosjektet etter hvert ble begrunnet med kampen mot apartheid, selv om det ikke nødvendigvis var utgangspunktet. Siden det sørlige Afrika enda ikke var fritt i og med at apartheid fortsatt eksisterte, og Sør-Afrika fortsatt holdt kontrollen over Namibia, kunne man argumentere med at apartheid preget hele regionen. Altså kan et engasjement som involverte Zambia og som innebar en styrking av demokratiske krefter i det sørlige Afrika, være et ledd i en større kamp mot apartheid. Det peker Vesla Vetlesen på i boka Frihet for Sør-Afrika. LO og kampen mot apartheid. Her heter det "Fra LOs side og for arbeiderbevegelsen i sin helhet dreide det seg om et bredt engasjement i det sørlige Afrika". Her ser vi at engasjementet i regionen faller inn under det overordnede målet; å få en slutt på apartheid også ved å engasjere seg i nabolandene. Vesla Vetlesens bok bygger på erfaringer og kildemateriale fra hennes tid som saksbehandler i Internasjonal avdeling. Senere ble hun bistandsminister.

Selv om den tidlige støtten til gruvearbeiderforbundet kan sees som en del av større helhet, så fortsatte LO bistanden til zambisk fagbevegelse også etter at det var blitt en slutt på

apartheid. Og for den støtten må det ha vært andre motiver. Den neste prosjektstøtten som jeg har omhandlet i denne framstillingen, er den støtten som LO bidro med til det zambiske lærerforbundet Zambia National Union of Teachers (ZNUT). Et av spørsmålene som jeg tok opp i den forbindelse, var hvordan LO som en organisasjon uten tradisjon for å organisere lærere kom til å bidra med prosjektstøtte til et lærerforbund i Zambia. Jeg viste da til at det hadde en sammenheng med at det i 1982 ble opprettet et forbund innen LO som var rettet mot lærere og annet personell i skolen, nemlig Skolenes Landsforbund (SL).

Denne støtten har en likhet med støtten til gruvearbeiderforbundet, nemlig at det ikke var LO selv som tok initiativ til prosjektstøtten. Skolenes Landsforbund hadde selv hatt et ønske om å bidra med prosjektstøtte til lærere i et utviklingsland. At valget falt på nettopp det zambiske forbundet, var det flere grunner til. En av årsakene var at Mie Osmundsen, som ble ansatt i Internasjonal avdeling på midten av 1980-tallet, hadde erfaring fra den støtten som Norsk Lærerlag allerede var i gang med til de zambiske lærerne i Zambia National Union of Teachers (ZNUT). Da Osmundsen kom inn i LO, etablerte hun i kontakt med Karin Beate Theodorsen, som arbeidet i Skolenes Landsforbund.

Samtidig som grunnlaget for å starte solidaritetsarbeid med zambiske lærere var til stede på norsk side, var det også fra zambisk side et ønske om prosjektstøtte fra Skolenes Landsforbund. Forholdene lå altså til rette både på norsk og zambisk hold for støtte til opplæring av zambiske lærere. Som bistanden til gruvearbeiderforbundet ble også denne støtten kanalisert gjennom en internasjonal organisasjon, International Federation of Free Teachers Unions (IFFTU).

Som gjennomgangen i kapittel 4 viste, oppstod det flere problemer i forbindelse med prosjektstøtten til zambiske lærere. Det skulle blant annet vise seg vanskelig for de to norske organisasjonene å samordne sin virksomhet. I tillegg til den dårlige samordningen ble det klart at det var utbredt korrupsjon i ZNUT. Det, kombinert med at mange av lærerne allerede var godt utdannet gjennom prosjektet til Norsk Lærerlag, gjorde at prosjektstøtten fra Skolenes Landsforbund ble avvirket i 1991. Og i 1989 hadde Norsk Lærerlag avsluttet sitt bistandsarbeid i Zambia.

Det kan være flere årsaker enn ovennevnte til at dette prosjektet til Skolenes Landsforbund ble oppgitt. Vesla Vetlesen pekte på at Skolenes Landsforbund var en liten organisasjon som ikke hadde nok tyngde på norsk side. SL var relativ nystartet og var ikke det største

forbundet innen sitt yrkessegment, nemlig lærere. Så selv om viljen kan ha vært til stede blant enkelte aktører innen SL, kan organisasjonen ha vært for liten til å kunne generere et stort engasjement i egne rekker, både økonomisk og personellmessig. Saksbehandlere i Internasjonal avdeling hadde også ved sine kontakter med zambisk fagbevegelse erfart at likestillingsarbeidet der stod svakt. Det som kom ut av dette bistandsarbeidet, var en god kontakt med særlig de kvinnelige lærerne som hadde deltatt i prosjektene. Og det var også slik LOs medarbeidere sist på 1980-tallet ble kjent med Alice Siame, som ble LOs regionale konsulent på kvinneverett arbeid.

I 1987 startet det bilaterale samarbeidet mellom LO og ZCTU, og med det ble hovedvekten lagt på støtte til zambiske fagforeningskvinner. I innledningen stilte jeg spørsmålet om på hvilken måte LO, som en organisasjon som tradisjonelt har blitt forbundet med menn, kom til å bidra med prosjektstøtte til fagforeningskvinner i Zambia. En mulig forklaring på det har jeg knyttet til kvinners inntog i den norske fagbevegelsen fra slutten av 1970-tallet og utover på 1980-tallet. Samtidig viste jeg til at flere av de ansatte i Internasjonal avdeling som arbeidet med solidaritetsarbeidet i Afrika, var kvinner.

Jeg vil ikke med det påstå at endringen i sammensetningen av kjønn i den norske fagbevegelsen var den eneste eller viktigste årsaken til at LO ble engasjert i et prosjekt rettet mot opplæring av fagforeningskvinner i Zambia. Zambisk fagbevegelse hadde selv uttrykt et ønske om støtte til kvinneverett arbeid. I Zambia var det altså et fokus rundt kvinners stilling i fagbevegelsen uavhengig av endringene i LO.

Under møtene daværende saksbehandler Karin Beate Theodorsen i Internasjonal avdeling hadde med zambisk fagbevegelse hadde kvinnene tydelig vært underlegne mennene. Det hadde fått Theodorsen til å se behovet for opplæring av de zambiske fagforeningskvinnene slik at de kunne bli mer selvsikre og få posisjoner i fagbevegelsen. Det var altså et ønske fra den zambisk fagbevegelsen, i tillegg til at medarbeidere i LO selv så den utfordringen zambiske fagforeningskvinner stod overfor, som dannet bakgrunnen for prosjektstøtten.

Mange zambiske kvinner ble opplært i fagforeningskunnskap på kurs og studiesirkler som LO bidro med støtte til. De kvinnelige kursdeltakerne ble pålagt å formidle det de hadde lært til fagforeningsøstre i sine respektive forbund. LO bevilget også midler til en stedlig zambisk representant som hadde til oppgave å fremme kvinneverttede saker og få flere kvinnelige medlemmer og ledere.

Etter hvert kom opplæringen av zambiske fagforeningskvinner til å bli lavere prioritert i samarbeidet mellom LO og ZCTU. Årsaken til at støtten til de zambiske fagforeningskvinnene etter hvert ble nedprioritert, var at arbeidet ikke hadde gitt ønskede resultater. Arbeidet hadde ikke blitt en integrert del av fagbevegelsen, og derfor hadde ikke kvinnes posisjon heller blitt vesentlig bedre.

Noe framgang hadde det kvinnerettede arbeidet i Zambia. Det lyktes å få flere kvinner til å fagorganisere seg, og enkelte mannlige fagforeningsledere ble mer opptatt av likestillingsspørsmål. Men inngrodde holdninger i sterkt mannsdominerte samfunn som Zambia lot seg ikke endre raskt. Fortsatt har menn så å si alle ledende posisjoner i den zambiske fagbevegelsen. Og både zambiske fagforeningskvinner og saksbehandlere i LO har gitt uttrykk for at det kvinnerettede arbeidet har gitt begrensede resultater.

Som vi har sett, endret typen støtte som LO ga til den zambiske fagbevegelsen seg i løpet av prosjektperioden. Det hadde begynt med støtte til enkeltforbund. Denne støtten ble kanalisert gjennom FFI, som støtten til gruvearbeiderforbundet. Og bistanden til det zambiske lærerforbundet, ZNUT, ble formidlet gjennom IFFTU. Etter den nye og utvidede rammeavtalen med Norad i 1987 gikk altså støtten over til tosidig bistand.

Gruvearbeiderforbundets stilling innen den zambiske fagbevegelsen har vært et gjennomgående tema i denne framstillingen. Bakgrunnen for det er at forbundet organiserte arbeiderne i den viktige gruveindustrien. Så lenge gruveindustrien hadde stor betydning for landets inntekter, hadde gruvearbeiderne og med det hele fagbevegelsen en sterk stemme i det zambiske samfunnet. Ettersom prisene på kopper falt og mange arbeidere ble sagt opp, ble fagbevegelsens innflytelse i det zambiske samfunnet svekket. Selv om fagbevegelsen ble svekket i løpet av 1980-talet, var den en av flere grupper som var med på å innføre et flerpartissystem i 1991, og den tidligere lederen Frederick Chiluba ble det samme året landets president.

Vi har sett at den tidligere fagforeningslederen og toppene i norsk LO beholdt kontakten etter maktovertakelsen, og både før og etter maktovertakelsen ba Chiluba LO om å videreformidle hans ønsker om økt norsk statlig bistand til landet. Imidlertid ble det raskt klart både for den zambiske fagbevegelsen, det zambiske folket og LO at den nye presidenten ikke kom til å leve opp til forventningene. Det ble tydelig ved den markedsliberale og organisasjonsfiendtlige politikken han la opp til. Dette gikk blant annet

utover fagbevegelsen, som erfarte at flere av lovene som ble innført førte til svekket stilling for fagbevegelsen. LOs regionale konsulent, Robinson H. Sikaswe, mente at regjeringene i det sørlige Afrika generelt arbeidet mot fagbevegelsene og at de rett og slett var ”under angrep”.³⁴⁶

I 1994 ble fagbevegelsen splittet ved at flere forbund, deriblant gruvarbeiderne og lærerne, dannet en konkurrerende forening. Men takket være blant annet forhandlinger som LO hadde deltatt i, kom flere av forbundene tilbake i 1997. Også andre forhold vanskeliggjorde situasjonen for den zambiske fagbevegelsen. Den zambiske fagbevegelsen ble blant annet svekket som følge av opprivende indre maktkamper.

Et presset arbeidsmarked preget av oppsigelser og stadig færre arbeidsplasser bidro særlig til at den zambiske fagbevegelsen fikk et mindre rekrutteringsgrunnlag. I oppgaven er det dessuten pekt på at hiv/aidsepidemien, som rammet flere land i det sørlige Afrika, deriblant Zambia, også fikk et grep om den zambiske fagbevegelsen. Sykdommen rammet alle nivå i fagbevegelsen, også toppen. Og siden den i størst grad rammet den yrkesaktive delen av befolkningen, rammet den også selve grunnlaget for fagbevegelsen.

Ut fra gjennomgangen av nedturer og utfordringer for den zambiske fagbevegelsen på 1980- og 1990-tallet er det lett å se LOs motivasjon for å gå over til generell prosjektstøtte til ZCTU fra 1997. LO hadde i løpet av denne perioden opparbeidet seg en bred kontaktflate i Zambia. Det kombinert med et ønske om fortsatt å hjelpe den zambiske fagbevegelsen kan ha vært årsaken til at LO valgte å satse på en mer bredt anlagt støtte til den.

Hjelpen fra norsk fagbevegelse kom godt med. Også etter 1997 stod den zambiske fagbevegelsen overfor mange utfordringer. Noen forbedringer kunne likevel øynes. For å få organisasjonen på fote igjen hadde LO gitt opp til en million kroner i støtte og betalt ned mye av gjelda til ZCTU.³⁴⁷ Både i evalueringsrapporten fra 2002 og fra LOs stedlige representant i Zambia, Robinson H. Sikaswe, ble det pekt på at regnskapsføringen var blitt bedre. Fra 1997 hadde LO hatt tettere oppfølging med pengeoverføringene og de regionale konsulentene. I tillegg var det årlige besøk fra LO. Under besøkene var det særlig regnskapene som ble inngående gransket.

³⁴⁶ Intervju med Robinson H. Sikaswe, 04.06.04

³⁴⁷ Intervju med Nina Mjøberg, 10.10.07

Slik LOs Internasjonale avdeling vurderte situasjonen i 2007, slet imidlertid den zambiske fagbevegelsen fortsatt med alvorlige problemer. Den økonomiske forvaltningen var slett. ZCTU maktet ikke å kreve inn betydelig utestående kontingenter og andre bidrag fra forbundene. ZCTUs administrasjon var kraftig overbemannet, og ZCTUs ledere var ikke engang villige til å gi slipp på privilegiet å kunne beholde full lønn etter at de hadde gått av. Økonomistyringen var så dårlig at enkelte saksbehandlere i Internasjonal avdeling spurte seg om det fornuftig av LO å gi ”kunstig åndedrett” til den zambiske fagbevegelsen.³⁴⁸

Et spørsmål som har reist seg under arbeidet med denne oppgaven, og i enda sterkere grad etter å ha lest Rita Stensruds masteroppgave om LOs solidaritetsarbeid i El Salvador, er hvorvidt det var et lokalt engasjement for fagbevegelsens hjelpearbeid i Zambia. Stensrud viser i sin masteroppgave til at det ble et stort grasrotengasjement i Norge i forbindelse med solidaritetsarbeidet i El Salvador mellom 1984 og 1994. Det var særegent for dette arbeidet at deler av grunnplanet i norsk fagbevegelse deltok aktivt i så stor grad som det gjorde. Det var Norsk Kjemisk Industriarbeiderforbund (NKIF) og fem kjemiske fagforeninger fra Grenlandsområdet i Telemark som var særlig sterkt engasjert: Dalen, Herøya, Porselen, Borgestad og Porsgrunn Metallurgiske. Disse fem foreningene var fra et forbund som hadde lange tradisjoner for å støtte progressive fagbevegelser i den tredje verden som befant seg i politisk opposisjon. Det var særlig ved forbundsleder Arthur Svensson at NKIF ble en pådriver i internasjonalt solidaritetsarbeid. Svensson var også kjent for å ha fremmet LOs og sitt eget forbunds nære samarbeid med palestinsk fagbevegelse fra rundt 1980.³⁴⁹

Foreningene hadde selv tatt initiativ til å involvere seg, og valgte selv El Salvador blant flere av LOs samarbeidsland. Den såkalte Grenlandsgruppa mottok besøk fra El Salvador og var selv på studieturer i landet. I Norge sørget også Grenlandsgruppa for at informasjon om den salvadoranske fagorganisasjonen, Fenastras, ble spredt til lokalbefolkningen. Dette var også en av målsettingene til gruppa. Informasjonsspredningen hjemme i Norge førte til støtte fra næringslivet i Grenland. Engasjementet førte også til at fire kjemiske fagforeninger fra Moss noe senere inngikk et tilsvarende samarbeid med en fagorganisasjon i Guatemala.

Jeg har ikke funnet tilsvarende lokalt engasjement i forbindelse med fagbevegelsens bistandsarbeid Zambia. Det kan være flere årsaker til det. Det ble fra LOs hold pekt på at det

³⁴⁸ Intervju med Nina Mjøberg, 10.10.07

³⁴⁹ Se Rovde, Øystein, Jackwitz, 2004, *I solidaritetens navn. LOs forhold til Midt-Østenkonflikten 1947-2002*, hovedfagsoppgave i historie. Universitetet i Oslo og Stensrud, 2004, s. 60

var en generell tendens med fravær av stort lokalt engasjement når det gjaldt det internasjonale solidaritetsarbeidet. LO tok da også selvkritikk for ikke å ha klart å engasjere forbund, fagforeninger og klubber bedre i solidaritetsarbeidet. For å bedre på denne situasjonen ble det av styret til Internasjonal Faglig Solidaritet (IFS) i 2000 bestemt at det skulle settes ned en arbeidsgruppe som skulle finne tiltak for å øke engasjementet i forbund og fagforeninger.³⁵⁰ Det var imidlertid fortsatt problemer med å få engasjert grunnplanet i fagbevegelsen i det internasjonale arbeidet. Mange fagorganiserte foretrakk å samarbeide med de store hjelpeorganisasjonene framfor med IFS, eller å drive med mer humanitært hjelpearbeid. En rapport fra Agderforskning fra 1998 viste at mange av medlemmene til LO var skeptiske til det internasjonale faglige engasjementet.³⁵¹

I en artikkel i LO-Aktuelt – Fri Fagbevegelse fra 1994 peker også Leonard Larsen, da tilsatt i LOs Internasjonale avdeling, på det manglende engasjementet på lokalt nivå i Norge. Av 46 prosjektsamarbeid med 46 fagorganisasjoner fordelt på 23 land var det bare tre prosjekter som var forbundet med lokale foreninger i Norge.³⁵² Videre var det bare fire prosjekter som var tuftet på samarbeid mellom lokale fagforeninger i Norge og fagorganisasjoner i utviklingsland. De økonomiske bidragene fra forbundene var heller ikke store. Forbundene og lokale deler av fagbevegelsen stod for rundt 8 prosent av bidragene. LO bidro med 10 prosent mens NORAD bidro med resten gjennom rammeavtaler. Dette beskriver den store avstanden mellom målsettingen om et bredt engasjement på det lokale planet og virkeligheten. Tallene hadde kommet fram gjennom en rapport som hadde tatt for seg de frivillige organisasjonenes bistandsengasjement.³⁵³

I 1995 ble solidaritetsarbeidet til LO omorganisert. Omorganiseringen av solidaritetsarbeidet var en direkte følge av et ønske om økt mobilisering i LO-forbundene. Det ble sett som nødvendig hvis LO skulle kunne opprettholde nivået på støtten til fagorganisasjoner i den tredje verden.³⁵⁴ Arbeiderbevegelsens Internasjonale Støttekomité (AIS) ble oppløst, og det ble en egen avdeling for det faglige solidaritetsarbeidet og en del for Europaarbeidet. Endringene skulle føre til at det ble en klarere arbeidsfordeling mellom de ulike organene i arbeiderbevegelsen. Alt dette skulle være med på å gjøre det lettere å koordinere

³⁵⁰ Arbark. *LO-Aktuelt*, nr. 3/2000: 45

³⁵¹ Arbark. *LO-Aktuelt*, nr. 8/2001: 44-45

³⁵² Arbark. *LO-Aktuelt*, nr. 1/1994: 21

³⁵³ Arbark. *LO-Aktuelt*, nr. 1/1994: 21

³⁵⁴ Arbark. *LO-Aktuelt*, nr. 10/1995: 32

fagbevegelsens solidaritetsarbeid.³⁵⁵ Internasjonal Faglig Solidaritet (IFS) ble den nye enheten for solidaritetsarbeid. IFSs arbeidsområde skulle være faglig solidaritet med fagorganisasjoner i den tredje verden. Den nye strukturen skulle også føre til at LO-forbundene ble mer aktivt involvert i det praktiske solidaritetsarbeidet i styret til IFS.³⁵⁶

Mine funn når det gjelder Zambia så langt, stemmer i så måte med det bildet som er tegnet ovenfor. Det er kanskje snarere slik at det er engasjementet til Grenlandsgruppa som skiller seg ut, ved at den klarte å mobilisere så mange fagorganiserte og også andre miljøer. Det er særlig to ulikheter mellom El Salvador og Zambia som jeg vil framheve for å forklare hvorfor engasjementet i de to landene ble så ulikt. Først vil jeg vise til at den politiske situasjonen i de to landene var svært ulik. El Salvador var på begynnelsen av 1980-tallet preget av konflikten mellom den militære frigjøringsbevegelsen FMLM og en høyreekstremistisk militærjunta. Militærjuntaen fikk økonomisk støtte fra USA. Fagbevegelsen, Fenastras, led hardt under det militære styret. På 1980-tallet slo militærjuntaen hardt ned på fagorganisering, og mange ledere ble likvidert eller fengslet.

Denne undertrykkelsen av fagbevegelsen gjorde at den norske arbeiderbevegelsen ble oppmerksom på El Salvador.³⁵⁷ En slik politisk situasjon med et USA-støttet militærdiktatur som bekjempet fagbevegelsen hadde potensial til å mobilisere et engasjement i arbeiderbevegelsen, og spesielt i den radikale delen. Israels okkupasjon av Palestina og et Israelfvennlig USA gir trolig også noe av forklaringen til Arthur Svenssons og hans forbunds støtte til palestinsk fagbevegelse. Også støtten som enkelte forbund opprettet til fagbevegelsen på Cuba, faller inn i dette mønsteret. At det ligger bevisste politiske føringer bak valget, og at det kan sees som en protest mot USAs rolle i disse landene, virker rimelig. Mot den bakgrunnen er det lett å se at bistandsarbeidet kunne skape et stort engasjement, særlig i den venstreradikale delen av fagbevegelsen, på palestinsk område og i land som El Salvador og Cuba.

Som denne framstillingen har vist, var Zambia et forholdsvis politisk stabilt land, i en region preget av borgerkrig og dominert av det apartheidstyrte Sør-Afrika. I denne sammenhengen var det ikke like politisk attraktivt å støtte den zambiske fagbevegelsen som det var å støtte den salvadoranske. Selv om Zambia var en ettpartistat, var det ikke styrt av en USA-støttet

³⁵⁵ Arbark. *LO-Aktuelt*, nr. 10/ 1995: 32

³⁵⁶ Arbark. *LO-Aktuelt* nr. 10/1995: 32

³⁵⁷ Stensrud, 2005: 15-26

gerilja som undertrykte fagbevegelsen. Altså fikk man ikke vist radikale politiske holdninger ved å støtte den zambiske fagbevegelsen. I tillegg var den relativt velfungerende og trengte ingen akutt støtte.

I forbindelse med Zambia kan engasjementet også ha ”druknet” i kampen mot apartheid og fokuset på Sør-Afrika. Som det kommer fram i Vesla Vetlesens bok Frihet for Sør Afrika. LO og kampen mot apartheid, var det riktignok heller ikke noe stort engasjement på forbundsnivå eller lokalt i fagbevegelsens kamp mot apartheid. Som jeg har vist, var det bare de ansatte ved Dalen Portland-Cementfabrikk, som i 1977 opprettet Dalen Arbeiderforenings Internasjonale Støttefond, som lokalt samlet inn midler til kampen mot apartheid.³⁵⁸ Men det er langt unna det engasjementet som oppstod i El Salvador. Det ligger antakelig en ”positiv” forklaring på mangelen på lokalt engasjement i forbindelse med kampen mot apartheid. Den innsatsen som ledende organer i arbeiderbevegelsen og etter hvert myndighetene satte i gang i kampen mot apartheid, var såpass omfattende at det rett og slett ikke var behov for et lokalt engasjement. Også i denne sammenheng, kampen mot apartheid, kan engasjementet i Zambia ha ”forsvunnet” litt. Samtidig var nettopp kampen mot apartheid antagelig en av grunnene til at LO valgte Zambia som samarbeidsland

En viktig bakgrunnsfaktor for valg av samarbeidsland kan også være hvilke personer som sitter i ledelsen i de ulike forbundene. Som jeg har pekt på, var Arthur Svensson svært aktiv i solidaritetsarbeidet, og var hovedpådriveren til det store engasjementet til NKIF. På samme måte kan Mie Osmundsen og Karin Beate Theodorsen trekkes fram i forbindelse med prosjektene rettet mot lærere og kvinner. Nina Mjøberg, som var prosjektmedarbeider i Internasjonal avdeling med Afrika som hovedområde, har framhevet at mye av engasjementet var personavhengig, blant annet når det gjaldt valg av land.

For de forbundene, fagforeningene eller klubbene som gikk i gang med solidaritetsarbeidet, lå det som alt påpekt ofte et engasjement som passet med lederes egne forestillinger og standpunkter. Det kan i alle fall delvis forklare den brede oppslutningen i fagbevegelsen, særlig på radikalt hold. Det kan forklare den brede oppslutningen i fagbevegelsen særlig på radikalt hold, for solidaritetsarbeidet i El Salvador, Palestina og Cuba.

Selv om enkelte LO-forbund sist på 1990-tallet ble engasjert i arbeid med

³⁵⁸ Vetlesen, 1998: 27

søsterorganisasjoner i Zambia, særlig Kommuneforbundet (nå Fagforbundet), var innsatsen forholdsvis beskjeden. Det var hovedsakelig økonomisk bistand som ble gitt. Altså en form for støtte som ikke krever så mye arbeidsinnsats. I tillegg var i en del tilfeller representanter fra de norske forbundene på besøk i Zambia, og zambierne kom på gjenvisitter til Norge.

Hvilke resultater satt LO så igjen med etter godt og vel 20 års solidaritetsarbeid i Zambia? Som vi har sett ble støtten til gruvearbeiderforbundet etter hvert avvirket, noe som blant annet skyldtes økonomisk rot på zambisk side. I tillegg hadde prosjektet i enkelte tilfeller en del problemer i tillegg til de ovennevnte økonomiske. Kursdeltakerne manglet motivasjon, og uttrykte misnøye med hvordan prosjektet ble gjennomført. På bakgrunn av at dette var landets mektigste fagforbund, kunne nok LOs medarbeidere i Internasjonal avdeling ha ønsket at prosjektene hadde gitt større resultater enn evalueringsrapportene viste.

Når det gjelder støtten til lærerforbundet og de zambiske fagforeningskvinnene, har vi allerede sett at LO ikke oppnådde ønskede resultater. Som vi så ble støtten til lærerne avvirket forholdsvis raskt, noe som blant annet skyldtes at to norske organisasjoner var inne med støtte samtidig. Men det skyldtes også at det i innad i dette zambiske forbundet var økonomisk rot. Dette hadde gitt LOs medarbeidere i Internasjonal avdeling et inntrykk av at bistanden ikke kom forbundets medlemmer til gode. Noe av det samme problemet så vi i forbindelse med den spesifikke støtten til de zambiske fagforeningskvinnene. Heller ikke her oppnådde LO ønskede resultater, nemlig å bidra til at de zambiske fagforeningskvinnene fikk en vesentlig sterkere stilling i fagbevegelsen. Det ble tydelig ved at bistanden til fagforeningskvinnene etter 1997 ikke lenger ble en prioritert del av samarbeidet.

Fra 1997 gikk LOs bistand til generell prosjektstøtte til den zambiske fagbevegelsen Zambia Congress of Trade Unions (ZCTU). Årsaken til det var behovet for ekstra bistand til en fagbevegelse som hadde opplevd å bli revet opp av indre maktkamper og av motarbeidet av regimet. Noe av det mest konkrete og kanskje viktigste som norsk fagbevegelse oppnådde i forbindelse med arbeidet i Zambia, var at LO gjennom forhandlinger i 1997 bidro til at tre av forbundene som hadde brutt ut av ZCTU kom tilbake. Dette hadde hatt stor betydning for både for ZCTUs økonomi og videre politiske muligheter.

Som det understrekes i LOs egne evalueringer av arbeidet i Zambia, er det vanskelig å avgjøre hvorvidt prosjektene har vært framgangsrike eller ikke. Mange andre samfunnsmessige forhold og hendinger innvirket på den zambiske fagbevegelsens

virksomhet. Zambia ble som vi har sett rammet av økonomiske tilbakeslag og hiv/aids, begge forhold satte sitt sterke preg på den zambiske fagbevegelsen og dens grunnlag. Det virket også inn på den norske fagbevegelsens arbeid ved at flere av LOs samarbeidspartnere i Zambia mistet livet på grunn av hiv/aids.³⁵⁹

At det var vanskelig å måle hvorvidt engasjementet hadde vært en suksess eller ikke ved å se på utviklingen av organisasjonen, ble framhevet i evalueringsrapporten *Evaluation of project co-operation between the Zambia Congress of Trade Unions*, fra 1998.³⁶⁰ Det var altså vanskelig for LO å vurdere suksessen av bistandsarbeidet. Og de økonomiske bidragene ble etter hvert også mindre, og fra 2007 var det planlagt en nedtrapping av solidaritetsarbeidet i Zambia.³⁶¹

³⁵⁹ Intervju med Nina Mjøberg, 18.05.04

³⁶⁰ Mjøberg, Larsen og Tørres, 1998: 19

³⁶¹ Intervju med Nina Mjøberg, 10.10.07

Arkiver

- **Arbeiderbevegelsens Arkiv og bibliotek**

LOs internasjonale avdelings saksarkiv 1983-1993

AIS`s saksarkiv 1981-1988

- **Norads arkiv**

Boks FRIV/Boks A-9625

Boks FRIV/Boks A-9414

- **Nordiska Afrikainstitutet**

Statstryck, Zambia

- **Muntlige kilder**

Kalheim, Terje – informasjonsrådgiver Internasjonal avdeling, (10.10.07)

Mjøberg, Nina - saksbehandler i LOs internasjonale avdeling, (18.05.04,10.10.07)

Osmundsen, Mie – rådgiver for engasjementet i Afrika i LOs internasjonale avdeling 1986-1989 (telefonintervju 10.10.07)

Sandegren, Kaare - LOs internasjonale leder 1971-1994, (28.02.07)

Sikaswe; Robinson H.- LOs stedlige representant i Zambia fra 1996- (04.06.05)

Theodorsen, Karin Beate – rådgiver for engasjementet i Afrika i LOs internasjonale avdeling 1989-1996 (25.06.07)

Vetlesen, Vesla - saksbehandler i LOs internasjonale avdeling, 1970-1986, (27.03.07)

- **E-postkorrespondanse**

Leonard Larsen – Arbeiderpartiets internasjonale sekretær, AIS-sekretær 1982-86, 23.07.07

- **Trykte kilder**

Aktuell bakgrunn Zambia og Malawi juni 2005, tilsendt fra Nina Mjøberg. Informasjonshefte sendt ut til medlemmer av LO.

Arbeiderbladet, klipparkivet på Arbeiderbevegelsens Arkiv og bibliotek 1978-1986. A-tekst, søk på Arbeiderbladet og Dagsavisen fra 1997 - perioden 1986-2006

Assenga, Thobias, Ivan Labra og Mie Osmundsen, Evaluation of Norwegian Confederation of Trade Union's in SADC Region, Africa, 2002

DNAs beretninger 1979-1994

DNAs landsmøteprotokoller 1979-1994

I Skolen 1975-1994

Larsen, Leonard, Mjøberg, Nina og Tørres, Liv. Evalutation of project co-operation between the Zambia Congress of Trade Unions and LO, Norway 24 November-3 December 1998

LO-Aktuelt (inntil 1986 Fri Fagbevegelse) 1975-2006

LOs beretninger i perioden 1975-2006

LOs kongressprotokoller, 1977-2001

Norad report 2002/8, Study on Private Sector Development in Zambia, March 2002

Nyhetsbrev fra Zambia og Malawi nr. 3. november 2000. Informasjonshefte sendt ut til medlemmer av LO.

Rapport Norad 2002, tilsendt fra Nina Mjøberg

Strategidokument Det sørlige Afrika SADC-landene, vedtatt av Landsorganisasjonens sekretariat 28.april 1997

Statistisk årbok 1980 og 1990

Stortingstidende

Stortingsproposisjoner

Stortingsmelding nr.51. 1991-92

Tørres, Liv, *Brennpunkt det sørlige Afrika*. et temahefte for norsk fagbevegelse, udatert, men etter innholdet er det skrevet i 1997 eller 1998

- **Internett**

<http://www.LO.no.org>

<http://www.wikipedia.zambia.org>

Litteratur

Akwetey, E.O 1994. *Trade Unions and Democratisation. A Comparative Study of Zambia and Ghana*. University of Stockholm, Department of Political Science

Andersson, Per Åke, Arne Bingsten og Håkan Persson 2000. *Foreign Aid, Debt and Growth in Zambia*. Nordiska Afrikainstitutet. Resarch Report no.112. Nordiska Afrikainstitutet Uppsala

Balas, Gro, Anne Marie Berg, Brit Førde, Margit Glomm og Erika Jahr (red) 1982. *Faglig kvinnepolitikk – Hvor går LO?* Oslo

Bates, Robert H. Unions, 1971, *Parties and Political Development. A study of Mineworkers in Zambia*. New Haven and London

Benum, Edgeir 1998. *Overflod og fremtidsfrykt 1970 -, Aschehougs Norges historie*, bd.12. Oslo

Bergh, Trond 1987. *Storhetstid 1945-1965, Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, bd. 5. Oslo

Beveridge, Andrew A. og Anthony R. Oberschall 1979. *African Businessmen and Development in Zambia*. Princeton University Press

Bjørnhaug, Inger, Øyvind Bjørnson, Terje Halvorsen og Hans-Jakob Ågotnes 2000. *I rettferdighetens navn-LO 100 år*. Oslo

Burawoy, Michael 1972. *The Colour of Class on the Copper Mines. From African Advancement to Zambianization*. University of Zambia Institute for Africa Studies Zambian Papers, No 7

Chan, Stephen, edited by Clancy, Craig 2000. *Zambia and the Decline of Kaunda 1984-1998*. The Edwin Mellen Press

Chilese, Jonathan 1986. *Third World Countries and Development Options: Zambia*. Vikas publishing House PVT LTD

Davidson, Basil 2001. *Afrika i det tjugonde seklet*, Nordiska Afrikainstitutet. Stockholm

Eriksen, Knut E & Helge Ø Pharo 1997. *Kald krig og internasjonalisering 1949-1965, Norsk utenrikspolitikks historie*, bd. 5. Oslo

Eriksen, Tore Linne 1987. *Den vanskelige bistanden*. Oslo

Eriksen, Tore Linne Eriksen 2000. *Norway and National Liberation in Southern Africa*. Nordiska Afrikainstitutet. Stocholm

Gertzel, Cherry, red.(Baylies, Carolyn and Szeftel) 1984. *The Dynamics of the one-party state in Zambia*. Manchester University Press

- Hågensen, Yngve 2004. *Gjør din plikt, krev din rett*. Oslo
- Ihonvbere, Julius O. 1996. *Economic Crisis, Civil Society and Democratization: The case of Zambia*. Africa World Press, Inc.
- Jakobsen, Gunnar 2006. *Demokratisering I Etiopia, Via Dolorosa? En analyse av norske innsatsområder i Etiopias demokratisering*. Masteroppgave i historie. Universitetet i Oslo våren 2006
- Kaunda, Kenneth, 1963, *Zambia skall bli fritt*. Stockholm
- Kjeldstadli, Knut 1999. *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*. Oslo
- Liland, Frode og Kirsten Alsaker Kjerland 2003. *1989-2002 På bred front, Norsk utviklingshjelps historie*, bd 3. Oslo
- Lundeby, Jon Trygve 2005. *Bygg og vedlikehold i Afrika. Norad og NORCONSULT i bygging og vedlikehold av videregående skoler i Zambia 1969-1994*. Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo våren 2005
- Lyshagen, Guttorm 1989. *Norsk Folkehjelp 1939-89, 50 år i krig og fred*. Oslo
- Mulford, David C. 1967. *Zambia the Politics of Independence 1957-1964*. Oxford University press
- Musonda, C(Ag/ Editor) 1984. *The National Bibliography of Zambia*, The National Archives of Zambia
- Nergaard, Kristine og Kari Falkenberg 2004. *Kvinner i fagbevegelsen. Kvinners representasjon i LO og forbundene*. Fafo
- Nordli Odvar 1985. *Min vei Minner og meninger*, Trondheim
- Nyborg, Lars-Erik 2001. *Hovedsamarbeidsland i norsk bistand. Hvorfor ble de valgt?* Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Oslo
- Nyhamar, Jostein 1990. *Nye utfordringer 1965-1990, Arbeiderbevegelsens Historie i Norge*, bd. 6, Oslo
- Ollawa, Patrick E. 1979. *Participatory Democracy in Zambia. The Political Economy of National Development*. Arthur H. Stockwell LTD
- Pausewang, Siegfried 1986. *Zambia Country Study and Norwegian Aid Review*, The Christian Michelsen Insitiute, Department of Social Science and Development
- Pharo, Helge Ø. 1986. *Hjelp til selvhjelp. Det indisk-norske fiskeriprosjektets historie 1952-1972*, bd.1 og 2. Oslo: NUPI
- Rakner, Lise 2003. *Political and Economic Liberalisation in Zambia 1991-2001*. The Nordic Africa Institute
- Rovde., Øystein J. 2004. *I solidaritetens navn. LOs forhold til Midt-Østenkonflikten 1947-*

2002. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Oslo

Ruud, Arild Engelsen med Kirsten Alsaker Kjerland 2003, *1975-1989: Vekst, velvilje og utfordringer, Norsk utviklingshjelps historie*, bd.2. Bergen

Sandegren, Kaare 1977. *Fagbevegelsens internasjonale engasjement*, Oslo

Sichone, Owen and Chikulo, Bornwell (ed), 1996. *Democracy in Zambia. Challenges for the Third republic*. SAPES Trust. Harare

Simensen, Jarle og Sven Tågil 1993. *Verden forandres 1985 - , Aschehougs verdenshistorie*, bd. 16. Oslo

Simensen, Jarle, 2003. *1952-1975: Norge møter den tredje verden, Norsk utviklingshjelps historie*, bd. 1. Bergen

Simensen, Jarle 2004. *Afrikas historie*. Oslo

Simutanyi, Neo R, 1992. *Trade Unions, Works Councils and Labour in selected manufacturing enterprises in Zambia*. IAS Research Report No.4. Institute for African Studies. University of Zambia

Sklar, Richard L. 1975. *Corporate Power in an African State. The Political Impact of Multinational Mining Companies in Zambia*. University of California Press

Stensrud, Rita 2005. *LOs støtte til den salvadoranske fagorganisasjonen Fenastras 1984-1994, masteroppgave i historie*, Universitetet i Oslo

Stokke, Olav (red) 1992. *Norsk Nord-Sør-Politikk: Lever den opp til sitt rykte. Regjeringens Nord-Sør-melding under lupen*. Norsk Utenrikspolitisk Institutt (NUPI), Oslo. Nr. 163 Desember

Tamnes, Rolf 1997. *Oljealder 1965-1995, Norsk utenrikspolitikk historie*, bd. 6. Oslo

Tvedt, Terje (red) 1993. *En studie av frivillige organsiasjoner i norsk bistand. De private organisasjonene som kanal for norsk bistand. En analyse av utviklingstrekk i forholdet mellom den norske staten og den tredje sektor*. Centre for Development Studies. University of Bergen

Valstrand, Liv 1985. *Alt om LO*. Oslo

Vetlesen, Vesla 1998. *Frihet for Sør-Afrika LO og Kampen mot apartheid*. Oslo

Westad, Odd Arne 2005. *The Global Cold War, Third World Interventions and the Making of Our Times*, Cambridge University Press

Woronoff, Jon (red) 1998, *Historical Dictionary of Zambia*. Second Edition. The Scarecrow Press, Inc. Lanham, MD., & London